Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Harald Jørgensen

En enevoldskonges Hofholdning

Studier over livet ved Frederik VI.s hof 1808-39

39.4
Jørgensen, H.

En enevoldskonges hofholdning

39.4

En enevoldskonges hofholdning

Studier over livet ved Frederik VI.s hof

1808-39

Af

Harald Jørgensen

Poul Kristensens Forlag

1999

UDGÅET AF

KØBENHAVNS BYMUSEUM

KØBENHAVNS MUSEUMS BIBLIOTEK

Bogen er udgivet med velvillig støtte fra

Dronning Margrethe og Prins Henriks Fond
Kong Christian den Tiendes Fond
Landsdommer V. Gieses Legat
Hielmstierne-Rosencroneske Stiftelse
Konsul George Jorck og Hustru Emma Jorck's Fond
Preben Johan Michelsens Fond
Velux Fonden af 1981

Frontispicen: Frederik VI i livregimentets uniform. 1826.

Indhold

Forord 7
Det danske kongehus 1808-39 9
Fungerende hofmarskaller under Frederik VI 28
Vor egen hofstat 40
Hofmarskallatets administrative opbygning 55
De menige medarbejdere 65
Hofholdningsudgifternes administration 70
De kongelige residenser 79
Dagliglivet ved hoffet 112
  Perioden 1808-15 112
  Perioden 1816-29 141
  Perioden 1830-38 177
  Perioden 1838-39 197
Kongens død og begravelse 210
Afsluttende bemærkninger 230
Anvendte forkortelser 233
Noter og henvisninger 234
Billedfortegnelse 241
Personregister 243

Forord

I 1996 udgav jeg bogen: Fra Christiansborg til Amalienborg. En begivenhedsrig periode i den danske hofforvaltnings historie, 1784-1808. Hovedformålet med undersøgelsen var at få placeret hofmarskallen indenfor det enevældige forvaltningssystem og nærmere at påvise, hvilke embedsopgaver han varetog.

Det indvundne resultat var kort formuleret følgende. Inden for hofforvaltningen benyttede man ikke det kollegiesystem, som ellers var almindeligt for den øverste forvaltning, med den derefter følgende forelæggelse af sagerne i statsrådet, hvor kongen traf den endelige beslutning. Hofmarskallen havde som den eneste indenfor hofforvaltningen direkte forestillingsret til kongen, og kun i enkelte tilfælde ønskede kongen en sag forelagt et af de øverste civile forvaltningsorganer, først og fremmest finanskollegiet. Den tap, hvorom hofforvaltningen drejede sig, var hofmarskallen, og han støttede sig til hofstuen. Med hensyn til de vigtigste embedsopgaver kan disse deles i 4 hovedgrupper, nemlig 1) hofmarskallen var personalechef for de lavere funktionærer indenfor hofstaten, 2) han administrerede udvalgte slotte og palæer, herunder residenspalæet, 3) han tilrettelagde den daglige tilværelse ved hoffet, og 4) han havde ansvaret for den særbevilling, som bevilgedes årligt på finansreglementet, og som finansierede hoffets daglige forbrug.

Den nu foreliggende redegørelse for hofforvaltningen under Frederik VI kan betragtes som en fortsættelse og bekræfter de allerede indvundne resultater. Det har derfor været muligt at koncentrere fremstillingen om en skildring af livet ved hoffet. En række større begivenheder er trukket frem og skildret nok så udførligt. Udenfor hoffets sale har vi fulgt kongefamiliens deltagelse i en række særlige begivenheder i hovedstadens tilværelse.

Afsluttende takker jeg gode venner og kolleger indenfor arkivverdenen for værdifuld bistand ved fremskaffelsen af det fornødne arkivalske materiale. Efter 22 års pensionisttilværelse er adskillige arkivalske finesser forlængst gået af minde. Jeg takker ligeledes en række fonde, der har muliggjort bogens udstyr og udgivelse. Endelig takker jeg fru Lisbeth Hansen for god bistand ved korrekturlæsningen.

Frederiksberg i foråret 1999 *Harald Jørgensen*

Det danske kongehus 1808-39

Om morgenen 13. marts 1808 afgik Christian VII ved døden på sin midlertidige residens i guvernementsbygningen i Rendsborg. Kureren, der bragte dødsbudskabet til København, ankom i løbet af natten til den 16. marts så betids, at det var muligt allerede om morgenen kl. 9 den 16. marts at foretage den højtidelige proklamering af den nye konge.

I løbet af morgentimerne havde en betydelig skare af de øverste civile og militære embedsmænd samlet sig i beletagen på den afdøde konges palæ på Amalienborg, og en militærafdeling havde taget opstilling på slotspladsen.[1] Denne var formodentlig yderligere fyldt med de københavnske borgere, som havde hørt om dødsfaldet. Ifølge traditionen trådte udenrigsminister, grev Chr. G. Bernstorff med et hvidt silketørklæde i hånden på det fastsatte tidspunkt ud på palæets balkon og bekendtgjorde offentligt 3 gange, at kong Christian VII var død, ligesom han på samme måde 3 gange udbragte et leve for kong Frederik VI. Denne trådte derefter ud på balkonen, og fra de militære kolonner på slotspladsen lød: »Længe, længe, længe leve kong Frederik VI«. Byens porte var imidlertid blevet lukket, og en kolonne af kgl. herolder red omkring på byens pladser og torve og bekendtgjorde tronskiftet. Først da de i hovedstaden garnisonerede militærafdelinger havde aflagt ed til den nye konge, åbnedes portene påny.

Frederik VI var på det tidspunkt fyldt 40 år, men havde siden april 1784 udøvet den enevældige kongemagt på sin sindssyge faders vegne. Regeringsarbejdet var blevet udført i nært samarbejde med en række fremtrædende ministre, der havde sæde i det såkaldte gehejmestatsråd. Efter tronskiftet sammenkaldtes der ikke længere til statsråd. Kongen meddelte, at han ønskede skriftligt at få de sager

forelagt, som behøvede hans underskrift, og resultatet af hans overvejelser blev givet tilbage gennem kabinetssekretariatet, som således fik en yderst central placering indenfor statsstyrelsen. I udstrakt grad støttede kongen sig fremover på sine øverste militære rådgivere, de såkaldte »røde fjer«.

De første 6 år af kongens regeringsperiode var besværlige at komme igennem. Søkrigen med England rasede stadig med de alvorligste følger for landets samtlige næringsveje. De tunge tider endte med statsbankerot og tabet af Norge i 1814. I disse år havde kongen faktisk ikke bevæget sig udenfor rigets grænser, men i efteråret drog han med et stort følge til Wien for at deltage i det fyrste- og statsmandsmøde, som skulle bringe Europas forhold til rette efter de opslidende krige. Kongen kunne vende tilbage til riget med den beskedne erstatning for tabet af Norge, som erhvervelsen af det lille hertugdømme Lauenborg betød. Tidspunktet var nu inde til at føre Christian VII.s kiste til Roskilde domkirke og sammen med dronningen at lade sig salve og krone i Frederiksborg slotskirke, Kongen kunne nu bevæge sig frit omkring indenfor monarkiet, og hver sommer foretog han en længere provinsrejse enten til Nørrejylland eller gennem hertugdømmerne.

Genopbygningen af hovedstaden efter bombardementet i 1807 skred langsomt fremad, og efterhånden bedredes også de økonomiske forhold, men det tog tid. Efter krigen genopstod gehejmestatsrådet, og det tidligere kabinetsstyre ophørte. Med stor flid og utrættelighed satte kongen sig ind i de mange sager, der endte på hans bord, og det er karakteristisk for ham, at han elskede at fordybe sig selv i de mindste enkeltheder. Tøvende gik han med til at indrømme sine undersåtter rådgivende indflydelse på det aktuelle lovgivningsarbejde gennem de såkaldte rådgivende stænderforsamlinger. Kritik af offentlige forhold i aviser og tidsskrifter var ham inderlig imod, og han vågede konsekvent over sin stilling som enevældig hersker. Hans popularitet voksede fra år til år, og hans lange og utrættelige virke i statens tjeneste såvel i gode som i onde tider vakte udbredt sympati for hans person. Hertil bidrog også hans jævne og ligefremme omgangs-

form ved mødet med den almindelige borger. Der herskede da også virkelig landesorg, da han døde i 1839.

I 1790 havde kronprins Frederik giftet sig med prinsesse Marie Sophie Frederikke, en datter af landgreve Carl af Hessen og gemalinde prinsesse Louise, en søster til Chr. VII.[2] Kronprinseparret var således fætter og kusine.

Prinsesse Marie havde tilbragt sin tidligste barndom i det tyske stamland Hessen-Kassel, men kom med sine forældre allerede som barn til Gottorp. Faderen indtog en høj stilling indenfor monarkiets militære styrker og var samtidig statholder for hertugdømmerne. Gottorp slot var hans officielle bolig, medens sommeren tilbragtes på Louisenlund ved Sliens sydlige bred, som Christian VII havde foræret sin søster. Prinsesse Marie var en stilfærdig, beskeden og indadvendt ung pige, som havde modtaget en helt igennem tysk opdragelse. Hun var nogle måneder ældre end sin tilkommende gemal og overlevede ham i adskillige år. Hun døde i 1852.

Vielsen fandt sted på Gottorp slot, og efter det pragtfulde indtog i hovedstaden opslog det unge par deres residens på Christiansborg slot. Den unge brud følte sig noget trykket af slottets pompøse gemakker. Allerede i september 1791 fødte hun sit første barn – en dreng som døbtes Christian – men han døde kort efter fødslen. Den 18. okt. 1793 fødtes en datter, som fik navnet Caroline, og som kom til at bære titlen arveprinsesse eller kronprinsesse. Hun tilbragte sine første levemåneder på Christiansborg slot, men kom til at følge sine forældre til Amalienborg efter slotsbranden i februar 1794. Kronprinsesse Marie var lykkelig ved at komme til at bo i de mindre prangende omgivelser i det Schackske palæ. I de følgende år bragte hun flere børn til verden, men de døde alle efter kort tid. Først i januar 1808 lykkedes en ny fødsel, idet kronprinsessen fødte endnu en datter, som døbtes Wilhelmine. Herefter kom der ikke flere børn i ægteskabet.

Siden 1805 boede kronprinsessen sammen med sin gemal på Kiel slot. Kronprinsen havde fundet det nødvendigt at opslå sit hovedkvarter så nær monarkiets truede sydgrænse som muligt. Medens

Frederik VI som nytiltrådt konge. Ca. 1808.

Dronning Marie Sophie Frederikke kort efter tronbestigelsen 1808.

kronprinsen vendte tilbage til hovedstaden i efteråret 1807, forblev kronprinsessen indtil videre i Kiel, hvor hun erfarede gemalens tronbestigelse i marts 1808. Først i oktober 1809 vendte hun som dronning tilbage til hovedstaden.

Da de engelske tropper havde forladt Sjælland i efteråret 1807 – medbringende den danske flåde – vendte kronprins Frederik tilbage til København og indrettede et nyt hovedkvarter på Amalienborg. Et antal officerer indkvarteredes dels i det Schackske dels i Chr. VII.s palæ. En enkelt gang foretog kronprinsen en rejse til Kiel for at besøge familien, og i marts 1808 udråbtes han til konge fra balkonen på Chr. VII.s palæ.

Således var forholdet, da kongen engang i det tidlige forår 1809 traf nyboderpigen Frederikke Benedikte Rafsted, som han blev heftigt forelsket i. Forholdet fik følger, og i foråret 1810 skænkede hun kongen en datter. Senere fødte hun endnu en datter og to sønner, af hvilke den yngste døde i ung alder. Den unge kvinde adledes under navnet oberstinde Dannemand. Bortset fra nogle år efter kongens ophold ved Wienerkongressen 1814-15 opretholdt kongen et ægteskabeligt samliv med fru Dannemand lige til sine sidste dage.[3]

I løbet af sommeren 1809 besluttede kongen, at tiden var inde til at dronningen skulle vende tibage til hovedstaden. 6. juli 1809 modtog hofmarskallen et reskript, hvori befaledes, at det store flertal af officerer skulle opgive de kvarterer på Amalienborg-palæerne, som de havde benyttet siden efteråret 1807. Samtidig blev der givet besked om at indrette en ny bolig til prinsesse Caroline i mezzaninetagen i det Schackske palæ. Hun havde hidtil haft sine gemakker i forlængelse af dronningens i palæets beletage, men disse skulle nu overlades den spæde prinsesse Wilhelmine. 31. aug. 1809 godkendte kongen den nye indretningsplan for palæet.[4]

2. okt. 1809 afrejste kongen til Kiel for at afhente sin familie, og 15. oktober modtog Hauch kongens ønsker med hensyn til indtoget. Man havde oprindelig tænkt sig, at indtoget skulle finde sted på dronningens fødselsdag, men først om aftenen 30. oktober nåede man til Frederiksberg slot, hvor man overnattede. På hovedtrappen

ud mod gården modtoges dronningen af en skare hvidklædte og syngende unge piger.

På terrassen foran slottet hyldede københavnske borgere den hjemvendte. Slotshaven var festlig oplyst og illumineret. Hvilken rute, man havde fulgt på hjemrejsen, er usikkert. Formodentlig er man rejst via Langeland og Lolland-Falster. Den spæde prinsesse Wilhelmine var bragt til Frederiksberg slot i forvejen.

Det festlige indtog fandt sted 31. okt. 1809.[5] Et betydeligt opbud af hoffolk og militære indfandt sig om formiddagen på Frederiksberg slot. Kongeparret og prinsesse Caroline tog plads i en karet forspændt 8 hvide hingste, og man fulgte landevejen ind til Vesterport. Processionen tog sin begyndelse kl. 12. Ved Vesterport sluttede to afdelinger af hestgarden sig til optoget. Den ene red foran, den anden bagefter. Man kørte gennem Strøget til Kongens Nytorv, forbi Hovedvagten og fortsatte ad Norgesgade til Skt. Annæ Plads og videre gennem Amaliegade til residenspalæet. Langs gaderne paraderede militære afdelinger, og store skarer af borgere havde ligeledes taget opstilling langs ruten. Flere steder måtte man gøre holdt for at modtage hyldest og påhøre lejlighedssange. Efter ankomsten til Amalienborg fandt et stort festtaffel sted på Chr. VII.s palæ. Der var dækket op med 50 kuverter. Desuden afholdtes marskalstafler med 120 deltagere.

Dronningen gav senere kur for damer af de 3 højeste rangklasser, og dagen efter modtoges kavalerer af de samme klasser. På indtogsaftenen var der arrangeret en festforestilling i teatret, og kongeparret foretog en køretur gennem byen for at se på illuminationen. Dagen efter bekendtgjordes af kancelliet en henstilling fra kongen, at man kun skulle illuminere denne ene aften for at spare på anvendelsen »af Lys og Lysningsmaterialer«.[6] Man levede jo endnu i en besværlig krigstid. Det må have været et sørgeligt syn for dronningen at gense den hærgede by efter bombardementet i 1807. Hun har nok mindedes sit første indtryk af hovedstaden, da hun som ung brud holdt sit indtog i 1790. Mon byens borgere har tænkt på, at der faktisk var gået hele 37 år, siden byen havde oplevet en regerende dronning indenfor sine volde.

I de nærmest følgende år kom kongeparret ikke udenfor Sjællands grænser. Om vinteren opholdt man sig på residenspalæet og afholdt sine fester i Chr. VII.s palæ, medens hele familien tog til Frederiksberg i sommermånederne. I januar 1814 måtte kongen midlertidigt opslå sit militære hovedkvarter på Hindsgavl slot på Vestfyn, og her blev Kielerfreden undertegnet, der medførte Norges udskillelse af monarkiet. I efteråret 1814 drog kongen med et stort følge til kongressen i Wien, der skulle ordne Europa efter Napoleons fald. Han vendte tilbage til hovedstaden i maj 1815 og kunne medbringe det lille hertugdømme Lauenborg som en fattig erstatning for Norge. Den efterfølgende fredsperiode indledtes med den højtidelige kroning i Frederiksborg slotskirke på kongeparrets sølvbryllupsdag 31. juli 1815. Med freden kunne kongen genoptage sine årlige provinsrejser, hvori som regel prinsesserne deltog, i hvert fald, når turen gik til hertugdømmerne. Ved enkelte lejligheder var også dronningen med, men det normale var dog, at hun forblev på Frederiksberg slot. I det hele taget blev det med årene mere og mere almindeligt, at hun ikke ønskede at deltage i hoffets festligheder. Hun var imidlertid meget musikalsk interesseret og arrangerede ofte koncerter i sine egne gemakker.

De to kongedøtre levede i disse mange år tæt sammen med deres forældre. Den ældste af dem var efterhånden blevet en voksen dame. Allerede inden hun forlod Kiel, var hun blevet konfirmeret, og under opholdet her havde hun bl.a. haft forfatteren Frederik Høegh-Guldberg som lærer. Efter tilbagekomsten til Amalienborg havde hun fået sin egen lejlighed øverst oppe i residenspalæet og med vinduer ud mod haven. Hun deltog med iver i hoffets festligheder, var en ivrig danser og ledsagede ofte sin fader ved besøg udenfor palæet.

Der er ingen tvivl om, at hun var fars pige, og hendes personlige optræden og omgang med omgivelserne mindede meget om faderen. Det er også karakteristisk, at hun er malet sammen med sin fader på en af de talrige spadsereture, parret foretog. Da hun gik i sit 19. år besluttedes det, at hun skulle giftes med sin morbroder prins Christian af Hessen der var født i 1776 og således 17 år ældre end hende.

Kongefamilien på spadseretur i Frederiksberg have. Dronningen har den 5-årige prinsesse Wilhelmine ved hånden. På kongens venstre side går den 20-årige arveprinsesse Caroline. Slottet ligger højt på sin bakke, og til højre for dette skimtes ligesom et kirketårn.

Han havde fulgt en karriere indenfor monarkiets hærstyrker. Forlovelsen deklareredes 14. sept. 1812, og der blev om aftenen givet kur og afholdt appartement for de 3 øverste rangklasser.[7] Det var nok meningen, at parret skulle have residens i den bygning, som idag benævnes »Det gule Palæ«, og som kongen havde erhvervet i 1810. Hofmarskallen fik ligeledes besked om at indkøbe det fornødne udstyr. Som arveprinsessens kommende ægtefælle avancerede prins Christian hurtigt indenfor hæren og modtog udnævnelse til kommanderende general over Fyn med bolig på Odense slot. Der blev imidlertid intet bryllup, da prinsen døde i 1814. Kongeparret har åbenbart ikke ønsket, at deres datter skulle finde en ægtefælle udenfor monarkiet, og i de følgende mange år forblev hun ugift. Først i 1829 indgik hun ægteskab med arveprins Ferdinand.

Imens voksede lillesøster Wilhelmine op. Hun slægtede i høj grad sin moder på, og var en stille og tilbagetrukken ung pige, som i hjemmet modtog den undervisning, som fandtes fornøden for en prinsesse af blodet. Efter sin konfirmation fik hun mulighed for at deltage i de almindelige hoffestligheder, og sammen med sin søster ledsagede hun ofte faderen på rejser i hertugdømmerne med fast ophold hos morforældrene på Louisenlund slot. I 1828 blev hun efter faderens ønske gift med prins Frederik, en søn af kongens fætter prins Christian Frederik, overhoved for sidelinien af det oldenborgske kongehus. Ægteskabet viste sig i løbet af få år bundulykkeligt og endte med skilsmisse. Kongens ønske om dette ægteskab var utvivlsomt foranlediget af en forhåbning om, at en fremtidig mandlig arving til tronen af hans egen slægt ville blive følgen. I 1838 indgik prinsesse Wilhelmine nyt ægteskab med sin 10 år yngre fjernere slægtning prins Carl af Glücksborg. Ingen af de to kongedøtre efterlod sig livsarvinger. Selve bryllupshøjtidelighederne vil blive behandlet senere i denne fremstilling.

Ved siden af kongehuset eksisterede der en sidelinie til den Oldenborgske kongeslægt, som ligeledes havde sin faste residens på Amalienborg, det såkaldte Levetzauske palæ, og om sommeren på Sorgenfri slot i Kongens Lyngby. Stamfaderen til denne linie var kongens

Prins Christian Frederik var ældste søn af den i 1805 afdøde arveprins Frederik. Han var således overhoved for den oldenborgske sidelinie. Han havde to yngre søstre samt en lillebror, der alle tilbragte deres tidlige ungdom i det Levetzauske palæ på Amalienborg. Christian Frederik var i 1805 blevet gift med prinsesse Charlotte Frederikke.

onkel arveprins Frederik, som var død i 1805. Han havde været gift med arveprinsesse Sophie Frederikke af huset Mecklenburg-Schwerin. I ægteskabet fødtes 4 børn, to sønner og to døtre.

Den ældste søn var født i 1786 og havde fået navnene Christian Frederik.[8] Derefter kom de to døtre, henholdsvis prinsesse Juliane Sophie og Charlotte Louise og til sidst i 1792 prins Frederik Ferdinand. Efter faderens død påhvilede det prins Christian Frederik at drage omsorg for sine søskendes opdragelse og uddannelse.

Selv havde han fået en udmærket oplæring, og naturligvis måtte han også lade sig uddanne indenfor militæret. Han fik tildelt en afdeling ved hæren, der gjorde vagt ved monarkiets sydgrænse. Kun en enkelt gang ledede han sin afdeling i en militær træfning, som han iøvrigt skilte sig ganske godt fra. Militærtjeneste var ikke hans store interesse. Kunst og litteratur optog ham i langt højere grad. Som ganske ung blev han heftigt forelsket i sin kusine prinsesse Charlotte Frederikke, en datter af storhertug Frederik Frantz af Mecklenburg-Schwerin, og i 1806 var de blevet gift. Under opholdet i hertugdømmerne boede de på Plön slot, og hertil ankom også prinsens 3 søskende, da englænderne nærmede sig Sjælland i 1807. På Plön slot fødtes parrets første barn, som imidlertid døde som spæd.

I det sene efterår 1807 tog prinsen og hans søskende påny ophold på Amalienborg, og her fødte prinsessen 6. okt. 1808 en søn, som i dåben fik navnene Frederik Carl Christian. I overensstemmelse med gammel tradition fandt den højtidelige dåbshandling sted i barnemoderens sovegemak 17. oktober, og kongeparret var indskrevet som faddere.[9] Fra Rosenborg havde man hentet det kgl. gulddåbsfad, og biskop Balle forrettede dåbshandlingen.

Ægteskabet mellem prinsen og hans gemalinde udviklede sig i de følgende år højst uheldigt. Hun var både lunefuld og letsindig, og da hun indledte et forhold til sin sanglærer Edouard du Puy, endte det med skilsmisse. Hun fik anvist bolig i det palæ i Horsens, som en række russiske fyrstebørn havde beboet efter aftale med Katarina II. Det overdroges Hauch at tilrettelægge prinsessens hofholdning og indkøbe det nødvendige. 15. marts 1810 godkendte kongen sin hof-

Prinsesse Charlotte Frederikke var i 1805 blevet gift med prins Christian Frederik og blev i 1808 moder til den senere Frederik VII. I 1810 blev hun skilt fra prins Christian Frederik og anvistes ophold i Horsens. Hun forlod landet i 1829 og tog varigt ophold i Rom, hvor hun døde. I Rom gik hun over til katolicismen.

marskals indstilling. Ialt bevilgedes 12.250 rd. til etablering af prinsessens fremtidige hofholdning. Hun opholdt sig i Horsens indtil 1829, da hun fik tilladelse til at rejse til Tyskland, hvorfra hun tog til Rom, hvor hun gik over til katolicismen. Hun døde i 1840 og begravedes på den lille tyske kirkegård, der fra gammel tid lå indenfor Vatikanets område. Hendes søn sørgede for, at der blev rejst et monument på graven.[10] Regnskaberne over hofholdningen i Horsens indsendtes til og blev revideret af hofmarskallatet.

Som fraskilt kunne prinsen helt hellige sig sine kunstneriske interesser, og han udpegedes da også til præses for kunstakademiet. Han deltog endvidere i de officielle hoffestligheder, men forholdet til kongen var ikke særlig hjerteligt, og han tillod sig at kritisere den udenrigspolitik, som var den officielle. Følgelig fik han foreløbig intet officielt hverv. Da man påny begyndte at frygte for et svensk angreb mod Norge, besluttede kongen i 1813 at sende prinsen som statholder til Norge, idet man regnede med, at han ville være i stand til at vække en folkestemning i den norske befolkning mod Sverige. Som bekendt endte prinsens mission med, at Norge fik en fri forfatning (Eidsvoldgrundloven), og man valgte prinsen til norsk konge. Stormagterne tvang imidlertid Norge til at afsætte deres konge og give sig ind i en union med Sverige. Dybt skuffet vendte Christian Frederik tilbage til Danmark. Kongen var yderst misfornøjet med prinsens optræden under opholdet i Norge, og prinsen forlod midlertidigt hovedstaden og begav sig til Augustenborg, hvor han indgik nyt ægteskab med det augustenborgske hertugpars datter Caroline Amalie. De vendte først tilbage til København, da man havde sikkerhed for, at kongen var på vej hjem fra Wienerkongressen.

Heller ikke nu ønskede kongen at knytte prinsen nærmere til monarkiets centralstyrelse, selv om man måtte regne med, at han kunne komme til at efterfølge Frederik VI som konge. I stedet for udpegedes han til guvernør over Fyn med bopæl på Odense slot. I december 1815 forlod prinsen, hans gemalinde og den lille prins Frederik hovedstaden for at tage ophold i det fjerne Odense. Hvervet som guvernør udelukkede ikke, at prinsen og hans gemalinde kunne foretage en

længere udenlandsrejse bl.a. til Italien, hvor prinsen helt kunne hellige sig sine kunstneriske og antikvariske interesser, og han havde også mulighed for at tilbringe sine sommerferier på Sorgenfri slot. 2. marts 1831 fik han sæde med stemmeret i gehejmestatsrådet, tog nu oftere ophold i København og kunne for alvor forberede sig på at skulle efterfølge Frederik VI, hvilket skete 3. dec. 1839. Han var da fyldt 53 år.

Endnu inden Christian Frederik var draget til Norge, havde han oplevet, at de to søstre var blevet gift. Den første, der indgik ægteskab, var prinsesse Louise Charlotte, som i 1810 ægtede prins Wilhelm af Hessen-Kassel, en søn af den regerende landgreve Frederik. Han havde i sin ungdom gjort militærtjeneste i Holland og kom i 1802 til Danmark som ritmester og var inden brylluppet avanceret til bataljonskommandør.

Han blev anset som en dygtig, men noget stram officer og yderst nøjeregnende med militær etikette. Fra 1815-18 gjorde han tjeneste ved de danske besættelsestropper i Nordfrankrig, og efter tilbagekomsten til Danmark fortsatte han sin militærtjeneste i hovedstaden og virkede fra 1834 som Københavns kommandant.

To år efter det første prinsessebryllup var det prinsesse Juliane Sophies tur til at indgå ægteskab. Den udvalgte var en fjern slægtning af kongehuset, nemlig prins Frederik Wilhelm af huset Hessen-Philipsthal. Han var trådt i dansk krigstjeneste som ritmester og var inden brylluppet avanceret til oberstløjtnant. Han var velset af kongefamilien og hørte til den lille udsøgte kreds, der havde deres faste gang på det Levetzauske palæ. I første omgang anvistes parret ophold på Fredensborg slot, og prinsen gjorde herefter fra 1815-18 østrigsk krigstjeneste. Også han vendte tilbage til Danmark og endte sin karriere som chef for landkadetakademiet. Han døde imidlertid af tyfus allerede i 1834, kun 48 år gammel. Der vil i det følgende blive nærmere redegjort for de to bryllupsfester, og for de pågældende ægtepars videre skæbne. Som allerede omtalt blev prins Christian Frederiks yngste broder prins Frederik Ferdinand i 1829 gift med arveprinsesse Caroline, hvilket ligeledes vil blive omtalt i det følgende.

Inden den nærmere præsentation af det danske kongehus afsluttes, vil det være rimeligt kort at omtale en række fyrstelige familier, som var nært knyttet til kongefamilien, også familiemæssigt.

Der var først svigerfamilien på Gottorp slot landgreve Carl af Hessen og gemalinde Louise, prinsesse af Danmark, en søster til Christian VII. Kongens svigerfader havde i den foregående periode været en hyppig gæst ved hoffet, også på grund af sine høje militære embeder. Han havde efter general J. F. Classens død i 1792 overtaget dennes industrielle anlæg i Frederiksværk, og disse anlæg måtte han naturligvis inspicere. I 1803 havde han skænket sin svigersøn samtlige installationer. Som svigerfader havde han ikke holdt sig tilbage fra at blande sig i de politiske forhold, hvilket til en vis grad generede kongen, og den langvarige krigstilstand gjorde det vanskeligt for landgreven så hyppigt at besøge hovedstaden som tidligere. Med tiden udviklede det sig til, at det var kongefamilien, som kom på besøg enten på Gottorp slot eller Louisenlund. Landgrevinden levede indtil 1831, og landgreven døde først i 1836 som en olding 92 år gammel.

Landgrevefamilien fik 5 børn, 2 sønner og 3 døtre, som gennem hele livet bevarede et nært forhold til den danske kongefamilie. Den ældste datter var som bekendt dronning af Danmark, og den ældste søn Frederik gjorde en lysende karriere inden for monarkiets hærvæsen. Han var desuden nogle år statholder i Norge og afløstes af prins Christian Frederik i 1813. Han virkede herefter som kommanderende general for hertugdømmerne og efterfulgte faderen i hans stilling som statholder og med officiel bopæl på Gottorp slot. Han førte titel af landgreve af Hessen-Kassel og stod kongen meget nær. Ægteparrets anden søn var ovennævnte prins Christian, som var udset til arveprinsesse Carolines gemal, men han døde i 1814.

I 1773 havde ægteparret fået deres anden datter, der i dåben fik navnene Juliane Louise Amalie. Hun forblev ugift hele livet og overtog hvervet som abbedisse for det adelige konvent i Itzehoe. Når kongefamilien kom til hertugdømmerne, gik turen ofte til Itzehoe.

Ægteparrets yngste datter var prinsesse Louise Caroline, som i 1810 blev gift med den unge prins Wilhelm af huset Slesvig-Holsten-

Beck.[11] Han var 1804 trådt i dansk krigstjeneste og havde deltaget i bevogtningen af monarkiets sydgrænse. Under et besøg på Louisenlund i 1809 mødte han prinsesse Louise Caroline, og de blev forelsket i hinanden og i 1810 gift. Prinsen ledsagede kongen under opholdet i Wien 1814-15, og der er fra hans hånd bevaret en række værdifulde breve fra ham til svigerfaderen på Gottorp slot. Han fortsatte sin militærtjeneste og avancerede efterhånden til generalmajor. I 1826 ledsagede han efter kongens ønske den unge prins Frederik på hans udenlandsrejse inden brylluppet med prinsesse Wilhelmine. På dronning Maries forslag skænkede kongen i 1828 prinsen den ledige titel som hertug af Slesvig-Holsten-Glücksborg med bolig på slottet af samme navn.

I ægteskabet fødtes ikke mindre end 10 børn, hvoraf den ældste Carl arvede hertugtitlen og boligen på Glücksborg. Han blev som omtalt foran i 1838 viet til prinsesse Wilhelmine. En anden af sønnerne – prins Christian – blev modtaget ved hoffet i København og uddannet som officer på landkadetakademiet. Med tiden vandt han ganske det danske kongepars hjerte, og de betragtede ham nærmest som deres søn. I 1863 besteg han den danske trone under navnet Christian IX.

En anden fyrsteslægt, som stod kongehuset nær, var den augustenborgske hertuglinie, hvis arveslot var Augustenborg på Als.[12] Desuden ejede de Gråsten slot. Den unge hertug Frederik Christian II, der havde arvet gods og titel efter sin fader, var i 1786 blevet gift med kongens halvsøster Louise Augusta, som fra barnsben nærede den dybeste hengivenhed og fortrolighed til sin broder. Hertugen blev efter sit ægteskab optaget i statsrådet og fik overladt forskellige vigtige embedsposter indenfor centraladministrationen. Ægteparret fik bolig i det såkaldte Dehnske palæ på hjørnet af Frederiksgade og Norgesgade. Til at begynde med nærede de to svogre en vis sympati for hinanden, men de var af så forskellig natur og havde ganske afvigende interesser, at fortroligheden ikke forblev varig. Det endte med et afgørende brud mellem dem, idet hertugen havde fået den opfattelse, at kongen omgikkes med tanker om at tilsidesætte hertugens påståede

arverettigheder til hertugdømmerne. Det kom til et fuldstændigt brud mellem dem, da begge nærede forhåbninger om at blive valgt til tronfølger i Sverige. Hertugfamilien brød op fra København, og han frasagde sig sine stillinger. Det skete i 1810. Hertugen levede indtil 1814, ivrigt optaget af at udarbejde en redegørelse for sin opfattelse af slægtens arverettigheder.

I ægteskabet fødtes 3 børn. Den ældste prinsesse Caroline Amalie blev som omtalt foran i 1814 gift med prins Christian Frederik og blev dansk dronning i 1839. De to sønner kom i deres ungdom endnu af og til på besøg ved hoffet. De ægtede to søstre af familien Danneskiold-Samsøe (Gisselfeld) en ægteskabelig forbindelse, som mishagede kongen. Den ældste søn Christian August arvede hertugdømmet Augustenborg, medens den yngste, kaldet prinsen af Nør, blev ejer af godset Nør i Sydslesvig. Som bekendt blev begge brødre senere fremtrædende personligheder indenfor den slesvig-holstenske bevægelse. Kongen bevarede fortsat sin nære kontakt med søsteren Louise Augusta, medens han kun en enkelt gang bekvemmede sig til at aflægge besøg på Augustenborg. Med stigende uvilje har han utvivlsomt fulgt brødrenes voksende antidanske synspunkter. Hertug Christian August havde fået tildelt en fast plads i den slesvigske ständerforsamling og gjorde her sine afvigende synspunkter gældende. Sidste gang Louise Augusta besøgte sin barndomsby var i forbindelse med kongeparrets kroning i 1815. Hun døde iøvrigt først i 1843.

På de årlige af finanskollegiet og fra 1816 af finansdeputationen udarbejdede civilreglementer eller finanskassereglementer findes de bevillinger opført, som årligt udbetaltes medlemmer af kongehuset og de med det beslægtede fyrstelige slægter. Størrelsen af beløbene fastsattes utvivlsomt direkte mellem kongen og finansministeren. Den til enhver tid siddende hofmarskal har ikke haft nogen indflydelse herpå. Fra 1815 er samtlige bevillinger opført i rbd. sølv. Som regel gik de enkelte bevillinger uændret igennem fra år til år, men indgåelse af ægteskab kunne dog medføre ændringer.

Der skelnedes mellem to grupper af bevillinger, nemlig de såkaldte »Deputater og Apanager« og tilskud til »Hofstaten«. Den første var

beregnet til at dække den enkeltes udgifter i almindelighed, medens den anden var en bevilling til afholdelse af lønudgifter til en eventuel hofstat. Kun et mindretal kunne gøre sig håb om en sådan.

Til kongens private udgifter var i 1815 bevilget 65.550 rbd. fordelt med 52.500 rbd. til den såkaldte partikulærkasse og 13.000 rbd. til chatolkassen. Dronningen modtog 24.000 rbd, og de to prinsesser henholdsvis 4.000 og 2.000 rbd. Til prins Christian Frederik var bevilget 58.000 rbd., til hans fraskilte gemalinde i Horsens 18.000 og til deres søn 3.000. Til hans 3 søskende udbetaltes ialt 33.866 rbd. i apanager. Kongens halvsøster, hertuginde Louise Augusta oppebar også som enke et samlet beløb på 35.520 rbd., der var specificeret med 14.720 rbd. i almindelige udgifter, 11.200 til hendes hofstat og 9.600 rbd. til fourage til 16 heste og bolig. Også landgreve-parret på Gottorp havde fra gammel tid fået tilstået en betydelig apanage. Således oppebar Carl af Hessen stadig 56.748 rbd., der delvis var blevet tilstået ham ved en kgl. res. af 3. dec. 1772, og hans gemalinde som tidligere prinsesse af Danmark 6.450 rbd. Endelig modtog forskellige fyrstelige personer, såsom den senere landgreve Frederik af Hessen og hertugen af Glücksborg forskellige beløb. Ialt var der i 1815 bevilget et samlet beløb af 333.761 rbd.til apanager og 192.383 rbd. til aflønning af de forskellige hofstater. Kongens hofstat var langt den største, og hertil henregnedes også kabinetssekretariatet og det kgl. kapel foruden de mange mindre afdelinger af hofforvaltningen såsom hofstuen, det kgl. køkken, vinkælder og sølvkammer. Også dronningen og de to prinsesser modtog betaling til aflønning af det af dem specielt engagerede personale. Det samme gjaldt prins Frederik Ferdinand. Endelig kan det nævnes, at der ved siden af bevillingen til hofpersonalets lønninger på finansreglementet for 1815 var opført en bevilling til de særlige hofholdningsudgifter. Den administreredes af hofmarskallen, og han aflagde regnskab for hvert kvartal. Denne bevilling beløb sig i 1815 til 101.325 rbd.

Fungerende hofmarskaller under Frederik VI

Allerede længe før tronbestigelsen i 1808 havde kongen haft et intimt samarbejde med overhofmarskal A. W. Hauch, og det var ganske naturligt, at han som konge bekræftede ham i stillingen. Hauch kom faktisk til at virke som kongens hofmarskal indtil sin død i februar 1838, altså så godt som hele kongens regeringstid.[1]

Hauch var født i København i 1755 i et typisk officershjem og blev tidligt bestemt for den militære løbebane. Han valgte hestgarden som våben og avancerede indtil major. 1777-79 gjorde han tjeneste i den preussiske hær. Som rytterofficer var han interesseret i det arbejde, som professor P. C. Abildgaard havde påbegyndt på den veterinære skole på Christianshavn. Her arbejdede man bl.a. med fremstillingen af de bedste hestesko. I 1783 udnævntes Hauch til staldmester.

Han blev dog kun 3 år i denne stilling. Fra sin ungdom havde han interesseret sig for naturvidenskab, navnlig fysik og kemi, og især beskæftigede han sig med problemerne omkring vands sammensætning. 1788 drog han ud på en længere udenlandsrejse, hvor han i Paris gjorde bekendtskab med den berømte franske kemiker Antoine Lavoisier.

I 1789 kaldte kronprinsen ham hjem og udnævnte ham til chef for den kgl. staldetat. Som overstaldmester fik han lejlighed til at dokumentere færdighed i at administrere et stort underordnet personale. Han fik anvist tjenestebolig i Staldmestergården og begyndte at komme regelmæssigt ved hoffet.

Han dyrkede fortsat sine videnskabelige interesser og anlagde en stor og omfattende samling af forsøgsinstrumenter, som foreløbig opstilledes i Staldmestergården. På et vist tidspunkt solgte Hauch samlingen til kongen, og den endte på Sorø akademi, hvor den endnu

opbevares. Så sent som i 1836 forfattede han en katalog over samlingen.

Samtidig med forsøgsvirksomheden med vands sammensætning kom han ind på at holde foredrag og udgive naturvidenskabelige afhandlinger. Han udsendte således i 1794 et to-bindsværk med titlen »Begyndelsesgrunde til Naturlæren«, som kom i 2. udgave i 1799 og oversattes til flere sprog. Hans videnskabelige indsats skaffede ham i 1791 plads i Videnskabernes selskab, for hvilket han valgtes til præsident i 1831. Samme år promoveredes han til æresdoktor ved universitetet. Selv om han livet igennem forsøgte at følge med i naturvidenskabernes udvikling, bl.a. ved læsning af udkommende litteratur, satte hans embedsvirksomhed – først som overstaldmester og fra 1794 desuden som hofmarskal – en stopper for personlig videnskabelig indsats. De mange administrative hverv, som lagdes på hans skuldre, umuliggjorde aktive videnskabelige sysler.

Som overstaldmester fik Hauch attacheret 2, senere 3 underordnede staldmestre, men indtil videre var han ene om at bestride stillingen som hofmarskal, fra 1798 med titel af overhofmarskal. Som det senere vil fremgå kunne han støtte sig til en velfungerende administration indenfor hofforvaltningen, men hans var eneansvaret, og han havde ene og direkte forestillingsret til kongen. Hans hovedopgaver som hofmarskal var at administrere kongens særlige hofstat og virke som personalechef. Desuden førte han opsyn med de slotte og palæer, som kongefamilien benyttede, og han var ligeledes ansvarlig for administrationen af den særlige bevilling, som hvert år tilflød hofkassen. Endelig var han den ansvarlige tilrettelægger af det daglige hofliv. I en række særlige afsnit vil der nærmere blive redegjort for hans embedsindsats.

Foruden at være den øverste ansvarlige leder af hofforvaltningen virkede Hauch også som chef for det kgl. kapel, og han opretholdt denne virksomhed lige til sin død. Kapellet leverede musik til festlighederne ved hoffet og medvirkede også ved teatrets opførelse af operaer og syngestykker.

Indtil 1817 virkede den i Kiel og sammesteds uddannede musiker

Friedrich L. A. Kuntzen som den musikalske leder af kapellet, og han er navnlig kendt for at have indført Mozarts musik i København. Man havde megen succes med opførelsen i 1807 af »Don Juan« med Edouard du Puy i hovedrollen. Kuntzen var endvidere leverandør af adskillige syngestykker.

Som medarbejder havde han i mange år haft glæde af den fremragende violinist Claus Schall, der var danskfødt og uddannet i Paris. I sin ungdom havde Schall fået tilknytning til balletmester Galeotti og komponerede i samarbejde med ham musik til adskillige af hans balletter. Schall var en fremragende orkesterleder og har æren af, at kapellet nåede internationalt ry. Han efterfulgte 1817 Kuntzen med titel af musikdirektør og 1. koncertmester og virkede som sådan indtil sin afsked i 1834. Man udnævnte ikke nogen ny musikdirektør, men lod 3 fremragende koncertmestre, som i adskillige år havde arbejdet under Schall, fortsætte hans virksomhed. De pågældende var Peter Ferdinand Funch, Iver Bredahl og Johan Frederik Frølich.

Der kunne nævnes en længere række af fremtrædende musikere, som i denne periode var knyttet til kapellet. Blandt de ældre var violinisten Peder M. Lem, der ledede den særlige violinskole. Han døde i 1828. En anden fremtrædende violinist var den i Bøhmen fødte og i Wien uddannede Chr. Tiemroth. Til tidens fremtrædende musikere hørte endvidere den italiensk fødte Joseph Siboni, der var kommet fra Stockholm til København og udnævntes til chef for syngeskolen i 1819. Også den talentfulde harpespiller Iver Bredahl bør nævnes. Han blev koncertmester i 1834.

Om de her nævnte musikere gælder, at de yderligere udfoldede en betydelig indsats som komponister indenfor forskellige musikalske genrer. I Hof- og Statskalenderen finder man desuden komponisten C. E. F. Weyse opført som medlem af kapellet, selv om han fra 1805 varetog embedet som organist ved Vor Frue kirke. For teatret komponerede han bl.a. musikken til syngestykket »Sovedrikken« og senere »Et Eventyr i Rosenborg Have« samt meget andet. Han var endvidere fast musikalsk leverandør af mange kantater, som i årenes løb blev bestilt til afsyngelse ved festligheder ved hoffet. En anden frem-

trædende musiker i tiden, som ligeledes en tid opførtes som medlem af kapellet, var den tysk fødte komponist Frederik Kuhlau, bl.a. kendt for sin musik til det nationale spil »Elverhøj«. Også kammermusikus Rudolp Bay bør nævnes. Han har bl.a. skrevet musikken til sangen »Vift stolt paa Codans Bølge«. Hoforganist Johan Wilh. Zinck henregnedes også til kapellet. I musikalsk henseende var Frederik VI.s regeringstid en virkelig guldalder. Man kan derfor godt forstå, at Hauch ikke havde lyst til at give slip på administrationen af det kgl. kapel, selv om den af og til kunne volde visse personvanskeligheder.

I de første år efter tronskiftet talte kapellet 37 musikere, og i løbet af perioden øgedes antallet og omfattede i 1839 46 plus 4 elever på violin. Det var således en ikke helt ringe forøgelse, som havde fundet sted, navnlig set på baggrund af den tilbageholdenhed, som gjorde sig gældende indenfor den øvrige hofforvaltning. Antallet kunne svinge fra år til år og var åbenbart afhængig af, om man havde de fornødne elever til rådighed. Beskæftigelsen i kapellet var livsvarig. Fordelingen af de enkelte instrumenter viser, at godt halvdelen var strygere, medens et mindretal var blæsere. Desuden fandtes en enkelt harpespiller, som ofte blev udkommanderet til at spille ved de daglige middagstafler. På intet tidspunkt synes der at have været udpeget en særlig pianist, men formodentlig har en af musikerne betjent en eller anden form for klaver, da der regelmæssigt på regnskabet forekommer udgift til en klaverstemmer.

Nærede Hauch tilsyneladende en betydelig interesse for det kgl. kapels ve og vel, kan det samme ikke siges om hans forhold til teatret på Kongens Nytorv. Siden 1770 havde det været skik og brug, at overhofmarskallen indtog stillingen som chef for teatret.[2] Dette hverv havde også Hauch overtaget ved sin udnævnelse til hofmarskal i 1794, men fra 1798-1801 var det lykkedes ham at få hvervet overdraget til direktør i generalpostamtet Ernst Frederik Waltersdorff. Da denne modtog en stilling i Dansk Vestindien, anmodede kronprinsen påny Hauch om at overtage direktørhvervet, og han mente ikke at kunne undslå sig. Fra 1801-11 virkede han påny som teater-

chef. Som meddirektører havde han imidlertid fået en række personligheder, der havde mere føling med teatrets virke. Den betydeligste af disse var utvivlsomt forfatteren Knud Lyhne Rahbek, som tiltrådte i 1809, og fra tiden før tronskiftet virkede endvidere historikeren professor Jørgen Kierulf som meddirektør indtil 1810. Endelig må også nævnes oberstløjtnant Carl Erich Sames, der var tiltrådt som meddirektør i 1800 og blev afskediget i 1809. Selv modtog Hauch sin afsked som teaterdirektør 19. aug. 1811 og efterfulgtes af kammerherre hos dronningen Frederik Conrad Holstein, som beklædte stillingen til 1840. Som chef for teaterkontoret virkede i hele Hauchs embedsperiode den tidligere garderobemester Frederik Chr. Printtzlau. De senere år var iøvrigt en strålende periode i teatrets historie. Det var i disse år, at Oehlenschlägers romantiske skuespil gik over scenen, og hvor Galeotti leverede flere af sine meget yndede balletter. I Hauchs embedsperiode gennemførtes en økonomisk sanering, og der udarbejdedes et fast reglement for betaling af antagne skuespil til opførelse. Formodentlig var det i forbindelse med teatervirksomheden, at Hauch blev bekendt med skuespillerinden Mette Marie Astrup, med hvem han fik en søn. Ifølge Robert Neiiendam opretholdt han forbindelsen med hende indtil hendes død i 1834.[3]

Et af Hauchs flere mindre sidehverv var at bestyre den såkaldte »Regaliefond«.[4] Baggrunden for fondens oprettelse var følgende. Som bidrag til pengevæsenets sanering i 1813 afleverede kongen til rigsbanken en række guldservicer fra hoffets samlinger imod, at rigsbanken udstedte en obligation på 150.000 rbd. sølv, som årligt skulle forrentes med 5 %. Sålænge krigen varede, skulle renterne indgå i finanskassen, derefter henlægges til kapitalen. Fonden kaldte man »Regaliefonden«. I 1824 var den steget til noget over 300.000 rbd. sølv, og det besluttedes, at man kunne begynde at anvende en del af renterne.

Siden 28. marts 1820 havde fonden været bestyret af Hauch og finansminister Møsting, og hofkasserer Duncan havde ført regnskabet, som Hauch forelagde hvert år med en særlig forestilling. Renterne anvendtes bl.a. til indkøb af avlshingste fra England og til

Overhofmarskal A.W. Hauch var allerede blevet udnævnt til hofmarskal i 1794 og fortsatte som overhofmarskal efter tronbestigelsen i 1808. Han virkede i sit embede indtil sin død i februar 1838, altså faktisk hele kongens levetid. Ved siden af sin embedsgerning varetog han adskillige andre hverv og fik navnlig betydning for dansk museumsvæsens opbygning.

støtte til driften af »Den polytekniske Læreanstalt«. Både Møsting og Hauch blev siddende i bestyrelsen, indtil de døde.[5]

I dansk museumshistorie har Hauch spillet en betydelig og positiv rolle. I 1799 havde man nedsat en kommission, som skulle arbejde for oprettelsen af et naturvidenskabeligt museum. I denne kommission havde bl.a. hertugen af Augustenborg, finansminister Ernst Schimmelmann og grev Chr. Ditlev Reventlow sæde.[6] Kommissionen tog sig god tid og afleverede først beretning i 1829. 24. april 1829 oprettedes med Hauch som chef »Museet for Naturvidenskaberne« (idag Zoologisk museum). Zoologiprofessoren Johan Reinhardt udnævntes til overinspektør og sekretær og virkede som sådan indtil 1845. Man fik lokaler i den Holsteinske gård i Stormgade. I begyndelsen var museet nærmest at betragte som en universitetsinstitution, men der var dog offentlig adgang.

I 1802 havde Hauch efter grev Cay Reventlow overtaget hvervet som chef for det gamle kunstkammer, som havde lokaler i biblioteksbygningen overfor Christiansborg slot.[7] Kunstkammeret opløstes definitivt i 1825, og de naturvidenskabelige samlinger blev overgivet til museet i Stormgade. Med hensyn til samlingerne af malerier og forskellige kunstsager tog Hauch initiativet til oprettelsen af en særlig malerisamling og et kunstmuseum, som fik lokaler på det nyopførte Christiansborg slot i den såkaldte »Kronprinsens etage«. Ved malerisamlingen benyttede Hauch sig af kunsthistorikeren N. L. Høyens bistand. Han fortsatte også her som chef indtil sin død. Også disse samlinger åbnedes for publikum.

Hauch havde også fulgt grev Cay Reventlow som chef for det i 1781 oprettede mønt- og medaljekabinet på Rosenborg, opstået ved en sammenlægning af kunstkammerets og Rosenborg slots egne samlinger. Hauch bevarede også denne stilling indtil sin død.[8]

I 1807 organiseredes på initiativ af biskop Münter en kommission til oldsagers opbevaring. Hauch blev formand og professor Rasmus Nyerup sekretær.[9] Samlingerne anbragtes på Trinitatis kirkeloft og i forsamlingsværelset i frimurerstiftelsen i Kronprinsessegade. I 1817 blev grosserer Chr. Jürgensen Thomsen sekretær, og det var ham, der

besluttede at opstille det bevarede materiale i 3 tidsafsnit: sten-, bronce- og jernalderen. I 1832 overførtes samlingerne til Christiansborg slots stueetage ud mod Ridebanen og prins Jørgens gård. Thomsen bevarede ledelsen indtil sin død i 1865.

Hauch tog endvidere initiativet til nedsættelsen af en kommission, som skulle tilrettelægge en malerisamling på Frederiksborg slot, som kunne bevare mindet om den dansk-norske union. Det drejede sig navnlig om historiske malerier og portrætter. Tanken fandt bred tilslutning blandt private. Også her bevægede Hauch Høyen til at foretage en kritisk gennemgang af det forhånden værende materiale.

Som et museumsinitiativ fra denne periode kan vel også nævnes, at Hauch overlod Thomsen at foretage en gennemgang af samlingerne på Rosenborg og drage omsorg for en kronologisk opstilling. Dette arbejde blev dog først afsluttet længe efter Hauchs død.

Det bør endelig også omtales, at det overdroges Hauch indenfor tøjhusmuseets rammer at etablere en særlig samling af skiftende kongers private våben.

Afsluttende kan fastslås, at Hauch nærede en betydelig interesse for dels at få samlet og ordnet diverse samlinger om landets fortid, dels gøre dem offentlig tilgængelige.

Også helt udenfor hoffet gjorde Hauch sig gældende. Han var en ivrig frimurer og tilsluttede sig den i 1774 i København stiftede sammenslutning kaldet »Selskabet Kjæden«, som arbejdede nært sammen med frimurerlogen. Hauch var blevet optaget som medlem nr. 158 i 1784.[10] I 1789 var han blevet gift med Vibeke Magdalene Brockenhuus, datter af amtmand Henrik Brockenhuus. Også hun blev optaget i »Kjædeordenen« som søster i 1798. I begyndelsen af foreningens virksomhed støttede den forskelligt filantropisk arbejde. Efterhånden samlede man sig specielt om blindesagen. Hauch var blevet udpeget som stormester for »Kjæden« allerede i 1798, og han virkede som sådan til sin død. I arbejdet for de blinde deltog endvidere præsten ved Garnisonskirken Chr. Fred. Brorson, lægen H. M. V. Klingberg og navnlig grosserer Andreas Nielsen. Man indsamlede en grundfond på 10.000 rd. og åbnede en særlig institution for blinde

10. juni 1811, som betød indledningen til en fremtidig aktiv blindeforsorg.[11]

Af andet socialt arbejde, som Hauch tog aktiv del i, kan nævnes »Selskabet til moralsk fordærvede Personers Forbedring«. Han tog endvidere initiativet omkring 1829-30 til oprettelsen af en bespisningsanstalt for trængende i København. Det fremgår af hofmarskallatets akter, at han overtalte kongen til at yde bidrag til denne virksomhed. For en fuldstændigheds skyld skal det endelig nævnes, at han også blev medlem af bestyrelsen af »Samfundet til den danske Litteraturs Fremme«.

Hauch var således en overmåde virksom og alment interesseret mand, som på mangfoldige områder tog både initiativ og viste handlekraft. Hans væsentligste arbejdskraft kom dog hofforvaltningen til gode, og han blev som mange af sine samtidige gammel i tjenesten. I efteråret 1837 begyndte helbredet at svigte, og 26. febr. 1838 døde han efter få dage i forvejen endnu at have kunnet sætte sit navn under en betydningsfuld forestilling til kongen.

Ved sin død oppebar Hauch fortsat sin gage som overstaldmester med et beløb på 2.600 rbd. sølv og som overhofmarskal 3.800 rbd. eller i alt 6.400 rbd. Det var 128 gange mere end den lavest gagerede pige indenfor hofforvaltningen. Han havde tjenestebolig i stueetagen i Chr. VII.s palæ, – en lejlighed på 6 værelser – foruden ildebrændsel og bouche en cour. Fru Hauch var afgået ved døden i 1830.

Allerede inden tronskiftet i 1808 var han højt dekoreret, men kongen tilstod også efter 1808 sin tro medarbejder forskellige udmærkelser. Han udnævntes til ridder af elefanten i 1817. I forvejen var han storkorsridder (hvid ridder), og til dannebrogmand udpegedes han i 1812. Han var medlem af ordenskapitlet siden dannebrogordenens indstiftelse og beklædte senere først stillingen som ordensmarskal og i slutningen af sin levetid hvervet som viceordensmarskal.

En fornem udmærkelse modtog han i 1828, da kongen tillagde ham den sjældne titel af overkammerherre. Som ridder af elefanten var han i forvejen placeret i 1. rangklasse nr. 6, medens overkammerherretitlen var opført i 1. klasse nr. 8, og stillingerne som henholdsvis

overhofmarskal og overstaldmester i 1. rangklasse nr. 10 og 12. Titlen som hofmarskal var derimod opført i 2. rangklasse nr. 3. Personer i 1. klasse betegnedes som excelencer og tiltaltes officielt som gehejmekonferensråder. Faktisk har ingen hverken før eller senere beklædt et hofmarskalsembede så længe som Hauch.[12]

25. maj 1826 udnævntes Chr. Ove greve Haxthausen til hofmarskal under Hauch. Om baggrunden for denne udnævnelse har intet nærmere kunnet oplyses. Meget tyder på, at det var kongens beslutning. Det ligger nemlig klart i dagen, at Hauch gjorde alt for at sikre sig, at han bevarede sin indflydelse uændret, også i fremtiden. Måske har kongen ræsonneret, at Hauch foruden den af ham selv foreslåede øgede sekretærhjælp også burde have assistance af en yngre mand med titel af hofmarskal.

I den tid, embedet som hofmarskal havde eksisteret, var det af og til sket, at man havde udpeget en yngre mand som adjungeret hofmarskal til den fungerende i stillingen. Den pågældende havde da lejlighed til nærmere at sætte sig ind i embedets forretninger og var derfor en naturlig efterfølger. Det var sidst sket, da hofmarskal Chr. Fred. Moltke havde virket under overhofmarskal Adam Gottlob Moltke i årene 1760-66.[13]

Haxthausen var født i Flensborg i 1777, hvor faderen – den senere gehejmestatsminister G. C. Haxthausen – på det tidspunkt virkede som amtmand. Han blev tidligt bestemt for den militære løbebane og gjorde tjeneste indenfor fodgarden. Her avancerede han og endte i 1816 som oberstløjtnant. Ved sin udnævnelse til hofmarskal blev han sat à la suite i sit regiment og udpeget til oberst. Som sådan oppebar han de reglementerede vartpenge.

I sin vejledning af 7. juni 1826 fastslog Hauch, at han fortsat var chef for hofforvaltningen, og at alle ordrer – såvel mundtlige som skriftlige – udgik fra ham. Haxthausens opgave var så vidt muligt at føre kontrol med, at ordrerne efterfulgtes, og i modsat fald skulle der foretages indberetning til Hauch.

I et specielt punkt fastsloges, hvorledes der skulle forholdes, når Hauch var fraværende. I sådanne tilfælde skulle Haxthausen over-

tage økonomien, herunder modtage kongens ordrer om tilsigelse til taflerne, føre tilsyn med serveringen og opvartningen og gøre honnør ved alt vedrørende økonomien. Derimod skulle det være de andre overchargers opgave efter deres rang at gøre honnør ved gesandtmodtagelser eller andre specielle lejligheder. Haxthausen skulle naturligvis følge og modtage kgl. ordrer og straks underrette Hauch herom ved tilbagekomsten. Haxthausen modtog ingen egentlig gage, men et mindre vederlag. Han tildeltes bouche en cour samt morgen- og aftensmad, og kongen tillagde hertil et brændedeputat. Indtil videre tildeltes der ham ingen tjenestebolig, hvilket nok umuliggjorde en nærmere indleven i alle hoflivets kroge.

Det er vanskeligt at afgøre, hvilken betydning udnævnelsen af Haxthausen fik, og om hans ansættelse blev en væsentlig lettelse for Hauch. Medens man ustandselig møder sekretær Schønbergs navn i akterne, glimrer Haxthausens navn faktisk ved sin fraværelse. I begyndelsen af 1829 – altså 3 år efter ansættelsen – kom spørgsmålet Haxthausen til drøftelse mellem kongen og Hauch, som understregede, at en forudsætning for, at man virkelig kunne drage nytte af Haxthausen var, at han fik tilstået bolig både på Amalienborg og på Frederiksberg. Man enedes nu om at sætte ham på prøve de næste 3 måneder, da der forestod en travl tid ved hoffet, nemlig arveprinsesse Carolines bryllup. 19. august 1829 refererede Hauch pånyt problemerne omkring Haxthausen, og indstillingen fra hans side var nu mere positiv. Han foreslog, at Haxthausen fortsatte, hvilket kongen tiltrådte. Med tiden synes Hauchs tillid til Haxthausen desuden at være øget. Et vidnesbyrd herom er, at han 25. juli 1835 fik kongens tilslutning til, at Haxthausen under alle forhold skulle repræsentere ham, når han var fraværende. Året efter ved den store reformationsfest udnævnte kongen Haxthausen til storkorsridder af dannebrogordenen sammen med 13 andre personer, heriblandt de to ledende personligheder indenfor de rådgivende stænderforsamlinger generalprokurør A. S. Ørsted og kancellideputeret J. P. Høpp.

Der var da heller ikke nogen tvivl hos kongen om, at Haxthausen skulle efterfølge Hauch som hofmarskal, da denne døde i februar

1838. Derimod modtog han ikke udnævnelse til overstaldmester, og overhofmarskal blev han først under Chr. VIII. Han overtog imidlertid straks flere af de hverv, som hans forgænger havde varetaget. Han blev således chef for det kgl. kapel, og han indtrådte som medlem af Christiansborg slotsbygningskommission. Han blev ligeledes medlem af bestyrelsen af regaliefonden samt chef for den kgl. malerisamling og kunstmuseet og for mønt- og medaljekabinettet på Rosenborg.[14]

Haxthausens mest presserende opgaver efter udnævnelsen var at fortsætte forberedelserne til gennemførelsen af prinsesse Wilhelmines forestående bryllup og restaureringen af Kiel slot efter brandkatastrofen. Hans daglige hofforvaltning blev i vid udstrækning en videreførelse af det arbejde, Hauch havde udført. Han henviste ofte i sine forestillinger til kongen til, hvad man plejede at gøre i de forskellige situationer, som fra tid til anden opstod. En stor og særpræget opgave meldte sig efter små to års forløb. I efteråret 1839 blev kongen syg og døde 3. december 1839, og det blev Haxthausens opgave at tilrettelægge og gennemføre kongens pompøse bisættelse i Roskilde domkirke i januar 1840.

Efter Hauchs død rykkede Haxthausen ind i embedsboligen på Chr. VII.s palæ.

Vor egen hofstat

Til varetagelse af den daglige hofforvaltnings mange opgaver fandtes en talstærk personalegruppe, som benævnedes »Vor egen Hofstat«. Hauch var denne gruppes daglige leder og chef. Gruppen bestod først og fremmest af personer, som naturligt havde deres plads i de årligt publicerede Hof- og Statskalendere. De var ligeledes optaget i den officielle rangfølge. I Hof- og Statskalenderne optoges endvidere hoffets rent administrative personale, som gik under fællesbetegnelsen »hofbetjente«. Samtlige medlemmer af hofstaten, inclusive den store samling af ufaglærte, var desuden optaget med navns nævnelse i det årlige finansreglement. Her oplystes bl.a. antallet af medarbejdere indenfor de forskellige grupper af lakajer, løbere, svejtsere samt arbejdsfolk og tjenestepiger foruden deres respektive gager. Finansreglementet kan således betragtes som en forløber for den moderne tids normeringslove.

Indtil 1815 stod Hauch øverst på listen over hofstaten, men fra 1816-18 rykkede han ned på andenpladsen. Årsagen var, at kongen i forbindelse med kroningsfestlighederne 31. juli 1815 havde udnævnt gehejmestatsminister J. G. Moltke til overkammerherre, en titel der efter rangfølgen stod over overhofmarskallen. Da Moltke døde i 1818, fik han ingen efterfølger som overkammerherre, og Hauch var atter nr. 1 og vedblev at være det resten af sin funktionstid. At Hauch i 1823 udpegedes til overkammerherre ændrede intet.

Den kgl. hofstat havde to formål: dels at kaste glans over det kgl. hof, dels at bistå hofmarskallen i hans daglige gerning. Til de fornemste indenfor hofstaten hørte de såkaldte overcharger, på hvis udnævnelse Hauch ikke synes at have haft nogen indflydelse. Det kan imidlertid ikke udelukkes, at kongen mundtligt har forhandlet med Hauch om udnævnelsen, som ellers foretoges af kongen gennem rentekammeret. Til denne gruppe må endvidere henregnes den talrige

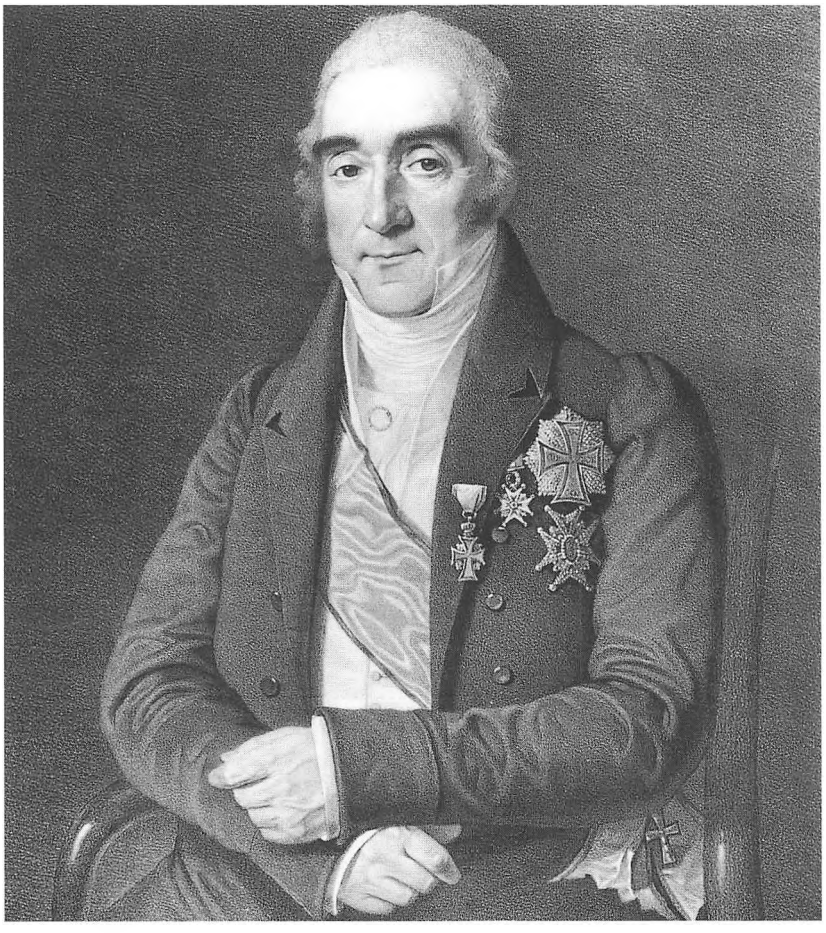

Alfonso Maria Yoldi, spansk greve, repræsenterede oprindelig det spanske kongehus ved det danske hof, men gik senere i dansk hoftjeneste og beklædte i mange år fremtrædende stillinger ved det danske hof.

skare af kammerherrer og kammerjunkere. Andre grupper af hofstaten, som varetog lægelige og gejstlige funktioner ved hoffet, var som regel ligeledes udvalgt af kongen. Derimod virkede Hauch som personalechef overfor hofstatens administrative personale og deres nærmeste medarbejdere. Han foretog indstilling om ansættelse og afsked og førte den overordnede kontrol med deres arbejdsindsats.

Nærmest efter Hauch rangerede de såkaldte overcharger. Øverst stod overkammerjunker Charles Louis de Bosc de la Calmette. Han var af hollandsk herkomst og var blevet naturaliseret som dansk adel i 1776. Han havde gjort tjeneste ved hoffet i mange år og var i 1796 blevet udnævnt til overkammerjunker. Han havde forestået Christian VII.s hofholdning i Rendsborg, og efter tronskiftet havde kongen ønsket, at han skulle forblive i sin stilling. Han døde i 1811 og efterfulgtes som overkammerjunker af den tidligere overceremonimester Peter Mathias Joakim Buchwald, der ligeledes havde tjenestegjort under Christian VII, og som også havde fået sin stilling fornyet i 1808. Ny overceremonimester blev herefter den tidligere mangeårige teaterchef og senere danske diplomatiske udsending ved det portugisiske hof Hans Wilhelm Warnstedt. Hans private økonomi havde hidtil været nok så anstrengt. Nu lysnede det.

Gammel i gårde var ligeledes grev Frederik Raben, der havde tjent sig op indenfor hestgarden og i mange år tjenestegjort som ceremonimester. Da han døde i 1820, blev stillingen ikke genbesat.

I 1817 var Warnstedt død, og året efter udpegedes den spansk fødte greve og tidligere gesandt Alfonso Yoldi til hans efterfølger som overceremonimester. Yoldi var i 1800 blevet udnævnt til spansk udsending ved det danske hof. Under Napoleonstiden havde han brudt med den spanske kong Ferdinand VII, og den danske regering havde erklæret den spanske ambassade for nedlagt. Grev Yoldi var imidlertid velanskrevet ved det danske hof, hvilket medførte, at han i 1818 udnævntes til overceremonimester. Fra denne stilling avancerede han i 1826 til overkammerjunker efter Buchwald. Med sit udprægede sydeuropæiske ydre var han en særpræget skikkelse ved det danske hof. Han var desuden kendt som en ivrig samler af konkylier. Hans

Den holstenske adelsmand A. C. greve Rantzau-Breitenburg var en nær ven af kongehuset, udnævntes til mundskænk ved hoffet og senere til medlem af gehejmestatsrådet. Han har efterladt sig et interessant erindringsværk, som giver mange oplysninger om Frederik VI.s hof.

Frantz Bülow beklædte i hele kongens regeringsperiode stillingen som generaladjudant for hæren. Han havde stor indflydelse på kongens militære og politiske afgørelser. Han var en af de såkaldte »røde Fjer«.

tidligere post som overceremonimester overdroges herefter til kammerherre ved dronningens hofstat, teaterdirektør Frederik Conrad Holstein. Både grev Yoldi og Holstein var endnu i funktion ved kongens død.

En ny hofkavaler udnævntes i 1828, nemlig den holstenske adelsmand Andreas Conrad greve Rantzau-Breitenburg. Kongen var utvivlsomt kommet i nærmere kontakt med ham under sit lange ophold i Holsten, og i 1827 anmodede han ham om at planlægge prins Frederiks udenlandsrejse forud for ægteskabet med prinsesse Wilhelmine. Ved reskript af 27. okt. 1828 udnævntes han til overskænk. Kongen havde ellers – men forgæves – forsøgt at overtale ham til at overtage udenrigsministerposten. Fra 1831 og til sin død var han medlem af gehejmestatsrådet. Grev Rantzau kom iøvrigt til at stå dronningen meget nær. Hun kaldte ham endog sin »skriftefader«. Han efterlod sig et betydeligt erindringsværk, som indeholder værdifulde oplysninger, også om hans mangeårige tjeneste ved det danske hof.[1]

Til hofkavalerernes kreds kan også henføres overforstmester Christoph H. Linstow og forstmester Christopher Frederik Sehested. Linstow havde været chef for de danske skove i mange år, og især havde han interesseret sig for de nordsjællandske skove, inclusive Hørsholm slotshave. Til de højt placerede medlemmer af hofstaten må endvidere henregnes de to staldmestre Fred. Chr. August Roepstorff, der også havde gjort tjeneste under Chr. VII, og den i 1809 udnævnte Frederik Anthon v. d. Maase. Som omtalt foran virkede Hauch indtil sin død også som overstaldmester, og der vil af og til i det følgende blive redegjort for hans virke som sådan. Man må imidlertid gå ud fra, at det var de to staldmestre, som i realiteten udførte overstaldmesterens daglige forretninger. Roepstorff varetog desuden stillingen som overstutmester ved stutterierne i Frederiksborg. I 1825 afløstes v. d. Maase af Carl Gustav Roepstorff som 2. staldmester, og Frederik Wilh. August Haxthausen fungerede i hvert fald fra 1835 som staldmester nr. 3.

Som noget nyt havde kongen ladet sine to generaladjudanter op-

tage i hofkavalerernes gruppe. Gennem hele regeringsperioden fungerede Frantz Bülow som generaladjudant for hæren, og han må betragtes som en af kongens mest betroede og trofaste støtter i mangfoldige sammenhænge. Som generaladjudanter for søetaten og samtidig som kongens jagtkaptajn virkede på skift en række fremtrædende søofficerer.

Som den første i rækken må nævnes Hans Lindholm, som i 1814 blev udnævnt til admiral. I 1807 havde kongen sendt ham til kejser Napoleon for officielt at underrette ham om englændernes erobring af flåden. Lindholm fungerede indtil 1821, hvor han efterfulgtes af Carl Adolph Rothe, der med bravour havde deltaget i slaget på Rheden i 1801 og været næstkommanderende på linieskibet »Christian Frederik« i slaget ved Sjællands Odde i 1808. Han efterfulgtes i 1834 af kommandør Johan Joachim Uldall, som i 1837 fik kommandør P. F. Wulff som sin efterfølger.

Et fremtrædende medlem af hofstaten var endvidere den kgl. konfessionarius. Dette hverv varetoges i periodens begyndelse af den tidligere biskop N. Edinger Balle, der havde taget afsked som biskop i 1808. Indtil sin død i 1816 fortsatte han som konfessionarius. Han afløstes derefter af sognepræsten for Frederiksberg og Hvidovre sognekald M. L. Liebenberg, som kongeparret havde lært at kende under deres ophold på sommerslottet. Han fungerede indtil 3. maj 1828 og kom således til at opleve genindvielsen af Christiansborg slotskirke. Ved hans død udpegede kongen residerende kapellan ved Vor Frue kirke, senere Sjællands biskop, dr. J. P. Mynster til ny konfessionarius. Han havde forlængst gjort sit navn kendt som en af hovedstadens mest yndede prædikanter. Foruden den kgl. konfessionarius tilhørte enkelte andre fremtrædende gejstlige i hovedstaden den kgl. hofstat. Det vil der nedenfor nærmere blive redegjort for.

Til hofstaten henregnedes endvidere forskellige grupper, som ikke modtog løn, og som heller ikke forventedes at udføre en regelmæssig daglig gerning ved hoffet. Her ses bort fra enkeltpersoner. Det drejede sig først om den talstærke gruppe, der var benådet med kammerherrenøglen, såvel højere civile som militære embedsmænd. På den

Biskop Nic. E. Balle havde virket som Sjællands biskop fra 1783 og var blevet udnævnt til kgl. konfessionarius i 1800. Som sådan virkede han indtil sin død i 1816.

officielle rangliste var de opført med to grupper, en mindre i 2. rangklasse nr. 4 (lensgrever) og den store i 2. rangklasse nr. 5. Langt de fleste var blevet udpeget før tronskiftet. Efter tronskiftet var man mere tilbageholdende. En undtagelse danner kroningsåret 1815, hvor der på en gang udnævntes 19 nye kammerherrer. Formelt var det kammerherrernes opgave at gøre hoftjeneste, men langt de fleste, der var udstyret med kammerherrenøglen, boede udenfor hovedstaden og kunne således ikke regelmæssigt møde op ved hoffet. I 1810 fandtes der ialt 179 kammerherrer, og i 1817 var tallet steget til 184. I de følgende år nøjedes man med et par udnævnelser om året, således at der i 1830 kun fandtes 181. Derefter indtrådte et kraftigt dyk, således at man i 1835 var nået helt ned på et antal af 131, hvorefter det i kongens sidste regeringsår pany gik opad. I 1839 var 148 personer benådet med en kammerherrenøgle.

I rang efter kammerherrerne kom andre større og mindre grupper, der ligeledes var udstyret med en hoftitel og forpligtet til lejlighedsvis at gøre aktiv hoftjeneste. Der eksisterede således en mindre gruppe af hofjægermestre, som i periodens begyndelse udgjorde 18, men som i kongens sidste regeringsår var steget til det dobbelte. Endnu kraftigere øgedes antallet af kammerjunkere. Hertil udpegedes især yngre officerer. Når de gjorde tjeneste i hovedstaden, kunne de pålægges at deltage i serveringen ved taflerne. Det skete dog kun ved særlige lejligheder. Normalt varetoges serveringen af 12 unge pager, der havde taget eksamen som sekondløjtnanter fra landkadetakademiet. I periodens første år var der opført ca. 85 kammerjunkere i Hof- og Statskalenderen, i 1830 var tallet steget til 292 og i 1839 til ikke mindre end 314. Det var altså en gruppe, der havde kongens særlige bevågenhed. Foruden de her nævnte grupper fandtes der nogle små grupper, der førte titel at hofjunkere eller ride-og jagtjunkere.

Ved siden at de her nævnte grupper fandtes der også enkeltpersoner tilknyttet hofstaten. Der eksisterede således en såkaldt kgl. historiograf, en stilling som fra 1809 beklædtes af Ove Malling. Han var vel nok først og fremmest kendt for sit berømte historiske værk »Store og gode Handlinger af Danske, Norske og Holstenere«, som

M. L. Liebenberg var præst ved Frederiksberg-Hvidovre sognekald, vandt kongeparrets bevågenhed og udnævntes til kgl. konfessionarius.

Biskop over Sjællands stift, dr. J. P. Mynster overtog stillingen som kgl. konfessionarius efter Liebenberg. Han var en fremragende prædikant og havde stor indflydelse i kongens sidste leveår.

var udkommet i 1777 og havde opnået flere udgaver. Han spillede ligeledes en fremtrædende rolle indenfor centraladministrationen og optoges i 1824 i gehejmestatsrådet.

Fra 1808 virkede desuden som leder af kongens håndbibliotek litteraten Niels Henrik Weinwich, der fra 1800-1810 havde været en virksom sekretær for »Det kgl. genealogiske og heraldiske Selskab«. Kongeparret nærede stor interesse for biblioteket, men kongen mente ikke, at man under de vanskelige økonomiske tider havde råd til at anskaffe dyre og kostbare værker. Man burde indskrænke sig til at erhverve militære og historiske arbejder. Biblioteket var installeret i residenspalæets stueetage. Weinwich døde i 1829 og efterfulgtes at officeren Carl Ewald, der havde været rejsefører for den unge prins Frederik. Han havde desuden en årrække været medredaktør af »Magazin for militær Videnskabelighed«, og som særlig opgave varetaget at referere udenlandsk militærlitteratur for kongen.[2]

Medens man i den foregående periode havde haft både en dansk og en tysk hofpræst, nøjedes man efter 1808 med en dansk. Under opholdet på Frederiksberg havde man af og til hørt prædikener af den lokale sognepræst Liebenberg. I 1810 udnævnte kongen ham til slotspræst med forpligtelse til også at betjene den gamle slotsmenighed med gudstjeneste og de forskellige kirkelige handlinger. Hertil benyttedes Vartov kirke. Liebenberg var i sit kirkelige syn en tilhænger af oplysningstidens mest fremtrædende præst Hans Bastholm.

Som omtalt foran blev Liebenberg kgl. konfessionarius efter biskop Balle, og da Christiansborg slotskirke kunne tages i brug i 1826, blev han desuden sognepræst ved denne kirke. Han fik dog kun et kort virke, da han allerede døde i 1828. Hauch tog i denne forbindelse initiativet til, at enken kunne oppebære det sædvanlige nådensår efter mandens død. J. P. Mynster overtog herefter embedet som slotspræst og varetog hvervet indtil 1. maj 1835. Han var i mellemtiden blevet biskop over Sjællands stift i 1830, og ved reskript af 14. okt. 1834 bestemtes det, at man fra 1. maj 1835 skulle overdrage hvervet som slotspræst til sognepræst ved Frederiksberg og Hvidovre sognekald Søren Schiødte, der desuden virkede som hofprædikant.

Schiødte efterfulgtes allerede i 1836 af sognepræsten ved Hvedstrup og Fløng sognekald Ernst Zahle, som døde året efter, hvorefter kateket ved Helligåndskirken Just V. Paulli udpegedes til slots- og hofprædikant. Fra slotskirkens indvielse havde man desuden udnævnt endnu en hofprædikant, nemlig kapellanen ved Holmens kirke Balthazar Münter, der var en søn af den tidligere biskop Friederich Münter, og ligeledes kendt som en fremragende prædikant.

Ved kongens død bestod hofstatens gejstlige indslag således af Mynster, Paulli og Münter. Ved slotskirken virkede desuden hofkantor J. A. Laan og hoforganist Johann Wilh. Zinck, som havde en fortid ved teatret bag sig og desuden en betydelig virksomhed som komponist af kirkemusik.

En særlig faggruppe indenfor hofstaten var kongens læger, der enten førte titel af hofmedici eller hofkirurger. Hertil valgtes som regel læger med en omfattende praksis. Flere af dem var endvidere knyttet til det i 1803 oprettede sundhedskollegium.

Ældst i gårde var kirurgen Johan Chr. Bodendick, der havde været knyttet til kronprinsen siden 1783 og havde været aktiv deltager i statskuppet i 1784. Han var en personlig ven af kronprinsen, og det fortsatte indtil hans afgang i 1810. Ved sin afsked skænkede han kongen sin etablerede malerisamling.

Som hans efterfølger var i 1810 udpeget københavneren Chr. Fenger. Han havde tidligt vakt opmærksomhed ved sin dygtighed. Han havde været reservekirurg ved Frederiks hospital. Hans speciale var fødselsvidenskab. Af kirurger virkede desuden fra 1813-19 Joacim Henrik W. Giesemann med titel af hofkirurg, som fra 1819-24 efterfulgtes af Johs. Colmann, der i 1824 overgik til stillingen som generaldirektør for kirurgien. Fenger opretholdt stillingen som livkirurg i hele kongens levetid. I 1830 havde man ansat endnu en hofkirurg, nemlig Carl Christopher Withusen. Han havde gennem en længere periode været tilknyttet Kirurgisk akademi.

I 1810 var den i Hildesheim fødte læge Joachim Ditrich Brandis blevet knyttet til hoffet. Han havde en årrække virket ved universitetet i Kiel og fulgte med til København, da dronningen tog ophold i

hovedstaden. Fra 1810 virkede han officielt som hendes livlæge, og iøvrigt oparbejdede han med årene en omfattende praksis. I 1811 døde hofmedikus Poul Scheel, der desuden havde virket som stadslæge i København. Ved reskript 3. aug. 1811 udpegedes Johan Schønheyder til hans efterfølger. Han havde arbejdet ved forskellige institutioner som Vajsenhuset, St. Hans hospital og det københavnske fattigvæsen, inden han endte ved hoffet. Han vandt med årene en betydelig anseelse som mediciner. Han døde i 1831. I 1811 havde hoffet desuden fået tilknyttet endnu en mediciner, nemlig lægen Andreas Lund, som udnævntes til 2. hofmedikus og stadslæge i København. Efter Schønheyder avancerede han i 1832 til 1. hofmedikus, men døde samme år. Ved meddelelsen om Lunds død reagerede kongen omgående og udpegede ved reskript 7. febr. 1832 J. A. Schønberg til ny 1. hofmedikus. Han havde tilbragt en årrække i udlandet og havde taget medicinsk eksamen i Göttingen. Som 2. hofmedikus udnævntes den norsk fødte læge Joachim Lund Drejer, der i 1828 havde erhvervet sin medicinske doktorgrad. Ved kongens død var der således til hoffet knyttet 2 kirurger Fenger og Withusen og 3 medicinere Brandis, Schønberg og Drejer. Som kgl. hofapoteker virkede gennem hele perioden Gottfried Becker. Endelig var der på Hof- og Statskalenderen for 1839 optaget ikke mindre end 4 udenlandske hoftandlæger.

Til den finere gruppe af hofstatens medlemmer henregnedes også chefen for civildepartementet, kaldet kabinetssekretæren. Stillingen beklædtes efter 1808 af Peter Carl Jessen, der fungerede indtil sin død i 1830, hvorefter han efterfulgtes af sin førstefuldmægtig Josias Feddersen. Også de to ledere af henholdsvis partikulærkassen og chatolkassen opførtes under hofstaten. I 1839 beklædtes de to stillinger af henholdsvis Johan Gabriel Linde og Peter G. U. Andresen.

Til den fornemmere del af hofstaten hørte ligeledes hofmarskallens nærmeste administrative medarbejder hofinspektør og -revisor Mogens Nielsen, som i 1827 efterfulgtes af Hans Henrik Schønberg. Når kongens personligt opvartende personale opføres sammesteds, hænger det nok sammen med, at det var specielt højt gageret. I perio-

dens begyndelse bar to af dem titel af kammertjenere og de to andre henholdsvis livtjener og kammerlakaj. I kongens sidste leveår var gruppen reduceret til 3, og den mest betroede var kammertjener Jens Westergaard, der fra 1832 havde fungeret som kammerlakaj og fra 1837 som kammertjener. Når en af gruppen døde eller af anden grund forlod sin tjeneste, sørgede kongen altid for omgående at få udnævnt en efterfølger.

Som den sidste gruppe i den finere gruppe af hofstatens medlemmer må nævnes de 12 pager. 20. jan. 1829 bad kongen Hauch undersøge udgiften ved at udnævne endnu to. Svaret var 800 rbd. sølv, og 7. febr. 1829 besluttede kongen, at der for fremtiden skulle beskæftiges 14 pager. Antallet opretholdtes resten af kongens levetid. Som inspektionsofficer virkede i adskillige år kaptajn ved landkadetakademiet Tobiesen.

I forlængelse af den egentlige hofstat opførtes i Hof- og Statskalenderen en mindre gruppe, der benævnedes »Hofbetjente«. Med årene gled flere af dem ud af statshåndbogen, men de mest betydningsfulde bevarede deres plads. På hofmarskallens vegne administrerede disse hofbetjente forskellige opgaver indenfor hofforvaltningen. Det drejede sig om hofskriveren, hofkassereren, de to fourerer: kammer- og hoffoureren, køkkenmesteren, sølvpoppen og mundskænken samt hofkonditoren og -bageren foruden hofdansemesteren og hofdansemusikinspektøren. Endelig henregnedes lederen af Christiansborg-vaskeri med titel af oldfrue også til denne gruppe. De enkelte personer og deres virke vil blive omtalt senere. Her skal blot afsluttende gentages, at det først og fremmest var denne sidste gruppe af medarbejdere og det helt store antal underordnede, som Hauch i første række virkede som personalechef for, og på hvis ve og vel han navnlig havde stor indflydelse.

Hofmarskallatets administrative opbygning

Med hofmarskallen som ansvarlig leder eksisterede der et omfattende administrationsapparat, som ikke ændredes ved kongens tronbestigelse i 1808. De fleste medarbejdere fortsatte i deres respektive stillinger.

Hofforvaltningens centrale ekspeditionskontor var den såkaldte »Hofstue«, som indtil 1830 bevarede sit gammeldags hyggelige navn for derefter at benævnes »Hofmarskallatets Bureau«.

Samtlige indkomne breve fra myndigheder og private modtoges i hofstuen, hvor de registreredes og forelagdes hofmarskallen. Når behandlingen af den enkelte sag var tilendebragt, var det ligeledes hofstuens opgave at udarbejde de fornødne svar og indføre disse i de eksisterende korrespondanceprotokoller. Også hofmarskallens forestillinger til kongen ekspederedes gennem hofstuen og indførtes med den derpå påførte resolution i dertil specielt indrettede protokoller.[1] En vigtig opgave for hofstuen var endvidere at holde arkivet i orden.

Lederen førte titel af hofskriver, og embedet varetoges af Peter I. Spiir, der havde beklædt stillingen siden 1796 efter i adskillige år at have fungeret som fuldmægtig for forgængeren. Til sin assistance havde han ligeledes fra 1796 fuldmægtigen Chr. Bjørn, som Hauch kendte fra sit arbejde som teaterdirektør. I 1814 forsøgte Hauch at få hofstuen tilført endnu en skriver, men han måtte nøjes med en sum på 200 rbd. til skriverhjælp. En fast stilling ville kongen ikke godkende. Bjørn døde i 1816 og efterfulgtes af krigskancellisekretær H. K. Jansen, som imidlertid allerede døde i 1822. Til efterfølger indstillede Hauch Spiirs svigersøn Andreas Schoubye på samme betingelser som Jansen, nemlig 200 rbd. sølv af finanskassen og 250 rbd. sedler og tegn af hofkassen. Når man ikke havde mulighed for at få bevilget en nødvendig lønforhøjelse af finanskassen, supplerede man den bevil-

gede løn med en fast udbetaling af hofkassen. Ved samme lejlighed bekræftedes skriver Peter Georg Gynther i en fast skriverstilling.

Ved siden af hofstuen eksisterede fra gammel tid en stilling som hofrevisor. Som titlen angiver var hans egentlige funktion at foretage intern revision af hofregnskaberne, inden de oversendtes rentekammeret. Ved tronskiftet varetoges dette embede af Mogens Nielsen, og han fortsatte også efter 1808. Med årene havde han tilegnet sig et intimt kendskab til alle kroge indenfor hofforvaltningen, og han fremtrådte som institutionens altmuligmand, hvis kendskab til hofforvaltningen var legendarisk. Alt tyder på, at Hauch i høj grad har støttet sig til hans indsigt, og man må formode, at han sammen med hofskriveren har været medvirkende ved udarbejdelsen af både Hauchs forestillinger og hele den udgående korrespondance.

Hauch var derfor indstillet på, at Mogens Nielsen burde have en klækkelig gageforhøjelse, men finansdeputationen var betænkelig ved at yde enkeltmand en sådan. Man måtte derfor gå en anden vej. 11. maj 1816 fik han tilstået en huslejehjælp på 300 rbd. Fra samme år og fremefter ansøgte han hver oktober måned direkte kongen om en yderligere betaling på 500 rbd. sedler og tegn af hofkassen, hvilket bevilgedes. Han endte således som langt den højst gagerede medarbejder indenfor hofforvaltningen, næstefter hofmarskallen.

Omkring slutningen af 1823 syntes Hauch at være indstillet på at måtte se sig om efter passende efterfølgere for både Mogens Nielsen og Spiir. Han havde fået øje på en egnet kandidat, nemlig overkrigskommissær og auditør ved fodgarden N. H. Schønberg. 24. nov. 1823 indgav denne – sikkert på Hauchs opfordring – en ansøgning til kongen om at blive sekretær for Hauch. Kongen gav lillejuleaften sin tilslutning til, at Schønberg knyttedes til Hauch, såfremt han fandt det passende. Det skulle hurtigt vise sig, at Schønberg var fremtidens mand. Ganske vist fik han foreløbig ingen fast gage eller andre begunstigelser, men det varede kun et par år, inden han først tildeltes et brændedeputat og 3. april 1826 en årlig gratifikation på 500 rbd. sedler og tegn af hofkassen.

Hauch var yderst tilfreds med Schønbergs arbejde, og 1. aug. 1826

indstillede han ham til adjungeret hofrevisor. I en så omfattende forvaltning som hoffets, hed det i indstillingen, måtte der føres en omhyggelig kontrol med alle led for at kunne sikre »den fornødne Orden, Sparsommelighed, Renlighed og Tingenes Konservatisme«. Indstillingen godkendtes 14. aug. 1826, og da Mogens Nielsen i 1828 trak sig tilbage og anbefalede Schønberg til sin efterfølger, udpegedes denne ved resolution 15. marts 1828 til ny hofrevisor og sekretær for Hauch. Gagen fastsattes til ikke mindre end 1200 rbd. sølv foruden en huslejehjælp på 300 rbd., fortsat bouche en cour og 10 favne brænde. Som en særlig opgave betroedes det ham at revidere regnskaberne fra hofholdningen i Horsens (prinsesse Charlotte Frederikke). Det bør også noteres, at han fra nu af paraferer Hauchs forestillinger. Det havde man ikke oplevet tidligere.

Schønbergs ophøjelse måtte naturligvis ængste hofskriver Spiir, som altid havde set hen til, at svigersønnen kunne efterfølge ham. Hauch havde også altid sat pris på sin hofskriver, og han indstillede derfor til kongen, at svigersønnen blev adjungeret Spiir. Han overlod imidlertid til kongen at bestemme, om man også kunne give løfter for fremtiden. Det nægtede kongen. Da spørgsmålet blev aktuelt ved Spiirs afgang i 1832, besluttede man alligevel at lade Schouboe efterfølge sin svigerfader, medens man tilbød Spiir en sinecurepost som arkivar ved hofstuen. Som arkivar virkede han til sin endelige afgang ved resolution 24. juli 1837. Han havde da virket i hoffets tjeneste i ikke mindre end 63 år!

Det var fra 1830, at man i stedet for betegnelsen hofstuen begyndte at bruge navnet »Hofmarskallatets Bureau«. I Hof- og Statskalenderen for 1839 er Schønberg opført som hofinspektør og ekspeditionschef. Indenfor bureauet beskæftigedes desuden hofskriver Schouboe og de to fuldmægtige Peter Georg Gynther – den tidligere skriver – og Johan August Christensen, som desuden virkede som kældersekretær (vinkælderen). Han havde i sin tid overtaget Schouboes fuldmægtigstilling, da denne udnævntes til hofskriver. I kongens sidste regeringsår var hofforvaltningens centrale ekspeditionskontor således personalemæssigt blevet oprustet.

Ved siden af hofskriveren virkede en særlig hofkasserer. I ældre tid havde man kunnet tale om et særligt kassererkontor, idet hofkassereren havde assistance af en særlig fuldmægtig.[2] Efter 1808 var han ene om at bestride forretningerne. Embedet som hofkasserer varetoges fra 1799 af Hartvig D. Duncan, en embedsmand Hauch havde stor tillid til. Han havde således overladt ham at føre regnskaberne i Christiansborg slotskommission og i regaliefonden. I 1824 indstillede han til kongen, at Duncan ud over sin gage skulle tildeles et særligt regnskabshonorar på 350 rbd. sølv. Da kongen i 1824 spurgte, om man ikke burde forlange, at han stillede sikkerhed for de midler, han administrerede, svarede Hauch, at han ikke fandt dette nødvendigt. Han førte selv en vis kontrol med regnskabsaflægningen. Som en særlig begunstigelse tillod man i 1829 Duncan at aflønne en skriver – Mathias Sørensen – som senere avancerede til fuldmægtig.

Mandag 21. okt. 1835 var en trist dag ikke alene for Hauch, men også for hele hofforvaltningen. Da hofkassereren blev anmodet om at indbetale 21-23.000 rbd. af slotskommissionens midler til finanskassen måtte han tilstå, at pengene ikke eksisterede. De var gået til spil i tallotteriet. Kongen blev straks underrettet om katastrofen, og Duncan blev arresteret. Desuden foretog politiet ransagning på hans kontor, og hans bo beslaglagdes. 22. okt. 1835 anmodede Hauch kammeradvokaten om at rejse tiltale i henhold til kammerretsordningen af 18. marts 1720, og sekretær Schønberg konstitueredes som midlertidig kasserer. En langvarig proces tog sin begyndelse.

Det har været bittert for Hauch at opleve, at en betroet medarbejder afsløredes som bedrager. Også for Duncans familie var arrestationen et hårdt slag. Hauch forsøgte at overtale kongen til at lade familien indtil videre modtage en del af Duncans gage og fortsat have rådighed over lejlighed og bo. Efter at sagen havde været forelagt kancelliet, dekreterede kongen, at der ikke kunne være tale om at udbetale noget af gagen, men familien kunne blive boende i lejligheden og have rådighed over boet indtil april flyttedag 1836. Ved en senere henvendelse fra Hauch af 7. marts 1836 opnåede familien at måtte udtage genstande af boet til en samlet værdi af 400 rbd. (res.

19. marts). Duncan, som var blevet indsat i »Stadens almindelige arresthus«, havde fået tildelt 2 mark i daglige underholdningspenge.

Retssagen blev en langvarig affære.[3] Faktisk afsagdes først dom på 4-årsdagen for arrestationen. Det var den nye kammeradvokat Poul E. Sporon, som havde formet anklagen, medens advokat Dahl optrådte som forsvarer. Sporon nedlagde bl.a. påstand om, at Duncan skulle tilbagebetale, hvad han var hofkassen skyldig, nemlig 3.195 rbd. sølv og 24.463 rbd. sedler og tegn og slotskommissionens kasse 557 rbd. sølv og 24.368 rbd. sedler og tegn. Der skulle desuden betales 8 % i rente af de nævnte beløb fra 22. okt. 1835 at regne. Kunne han ikke betale, skulle han hensættes til fæstningsarbejde på livstid. Landsoverretten afsagde dom 21. okt. 1839. Man godkendte Sporons indstilling om tilbagebetaling af de besvegne beløb og rentebetalingen. Det var en hård dom og en trist afslutning på en lang embedskarriere, men også det eneste eksempel på, at et fremtrædende medlem af hofforvaltningen fik en sådan dom. Indenfor statsforvaltningen som helhed var det ikke ualmindeligt i disse år, at man måtte anlægge sag mod bedrageriske embedsmænd, navnlig indenfor told- og skatteforvaltningen. Det er ikke undersøgt, om Duncan på et vist tidspunkt blev benådet. Han døde i hvert fald først i 1853.

Som omtalt ovenfor konstitueredes Schønberg som midlertidig kasserer, men kongen pressede på med hensyn til udnævnelse af en efterfølger. Der meldte sig 15 ansøgere, og af dem foretrak kongen 26. jan. 1836 fuldmægtig i kancelliet, exam. jur. Adolph Siegfried Holm. Man tilkendte ham 1.000 rbd. sølv i gage, hvoraf halvdelen betaltes af finanskassen, den anden halvdel af hofkassen. Holm overtog ligeledes kassererhvervet for regaliefonden, men tilsyneladende ikke slotsbygningskommissionens kasse.

I forbindelse med nyudnævnelsen gennemførtes bestemmelser, som skulle kunne hindre en tilsvarende fremtidig katastrofe. Holm måtte således stille en personlig sikkerhed på 12.000 rbd. sølv, og det blev fastsat, at der aldrig måtte være mere end 6.000 rbd. sølv i rede penge i kassen. Endvidere fik sekretær Schønberg og hofskriver Schoubye som opgave at føre nøje kontrol med bogføringen. Schøn-

berg skulle som assignationsbogholder og med en gage af 150 rbd. sølv udfærdige alle gage- og kostpengeanvisninger samt gennemgå indkomne regninger og forsyne dem med sin underskrift. Denne opgave havde Hauch hidtil varetaget. Schoubye skulle optræde som kontrabogholder. Hauch havde til at begynde med foreslået fuldmægtigen i kassererkontoret til dette hverv, men kongen fandt det ikke passende, at en underordnet blev pålagt at kontrollere sin chef.

Til at tilrettelægge det store menige personales arbejde og føre kontrol med udførelsen eksisterede der fra gammel tid to såkaldte fourerer. Man skelnede mellem en kammer- og en hoffourer, men stort set udførte de samme opgaver. Kammerfoureren regnedes dog for den fornemste, og ved embedsledighed var det skik, at den fungerende hoffourer avancerede til kammerfourer. Det var endvidere sædvane, at der ved udnævnelsen af en kammerfourer udarbejdedes en udførlig instruks, som forelagdes kongen til godkendelse.[4]

Som omtalt var det fourerernes opgave at føre kontrol med det talstærke personale sammensat af lakajer, løbere og jægere samt husgerådskarle, almindelige arbejdskarle og piger foruden svejtsere, portnere og brandsynsfolk. Sandsynligvis var det også dem, der ansatte og afskedigede en væsentlig del af denne personalegruppe. Skete der brud på arbejdsdisciplinen, eller foretog personalet handlinger, som ikke kunne godkendes, skulle sagen omgående indberettes til hofmarskallen, som kunne dekretere, at kammerfoureren afholdt forhør og gjorde indstilling om eventuel straf eller bortvisning fra tjenesten. Hofmarskallen kunne herefter foranledige, at den anklagede idømtes arrest i »Blåtårn« ved Langebro.

Foruden det daglige tilsyn med arbejdsstyrken, var det fourerernes opgave at holde orden og sørge for rengøring i de kgl. gemakker samt drage omsorg for, at ingen uvedkommende fik adgang til dem. Endvidere besørgede de alle praktiske arrangementer i forbindelse med afholdelse af tafler og andre hoffestligheder. De sørgede endvidere for, at serveringen foregik efter traditionen, og de ekspederede de fornødne tilsigelser til de forskellige arrangementer. I den anledning var de i besiddelse af et eksemplar af stampen til hofmarskallatets segl.

Når kongen skulle ud på sine årlige provinsrejser, var det kammerfourerens opgave at tilrettelægge hele det store arrangement. Der skulle sørges for indkvartering af kongen og følget, og de fornødne rideheste og kareter skulle sendes afsted i god tid. Det personale fra køkken, vinkælder og sølvkammer, som skulle tilrettelægge de fornødne tafler, måtte ligeledes udvælges og sendes i forvejen. Kammerfoureren fulgte personlig med på rejsen og udarbejdede ved hjemkomsten et udførligt referat, som indførtes i den officielle dagbog for hændelser ved hoffet.

Fourererne kunne disponere over fornøden skriverhjælp, og man talte officielt om et fourerkontor. På Hauchs indstilling opnormeredes 19. okt. 1828 den fungerende skriver Hans Petersen Hansen til fuldmægtig. Da han året efter udnævntes til hoffourer, mente Hauch i første omgang, at man kunne spare fuldmægtigstillingen. Det viste sig hurtigt umuligt, og fra 1. okt. 1829 udpegedes exam. jur. Jørgen Chr. Schou til ny skriver, og efter 4 års tjeneste avancerede han til fuldmægtig. Da Schou opgav sin stilling i hoffourerkontoret, nøjedes man pånyt med at ansætte en skriver, nemlig Johan Peter Rasbeck, der fra 6. okt. 1838 udnævntes til fuldmægtig.

Om hoffourerens stilling i denne periode kan yderligere oplyses, at han havde tjenestebolig i de såkaldte Nebenbygninger på Christiansborg slot (Ridebaneanlægget), og hermed fulgte, at han førte tilsyn med disse bygninger og med de vægtere, der var tilsluttet dette anlæg. Han opkrævede ligeledes beboernes skatter. For dette arbejde modtog han ved siden af sin faste løn et særligt tillæg på 100 rbd. sedler og tegn.

Som kammerfourerer i årene 1808-1839 virkede følgende: indtil 1818 hed han Jens Ibsen, som efter sin død efterfulgtes af den fungerende hoffourer Johan Vilh. Top. Han fik kun 4 år i sin nye tjeneste og efterfulgtes ved sin død af den daværende hoffourer Frederik Julius Ibsen, der kom til at virke i kammerfourerembedet 1821-34. I resten af kongens regeringsperiode beklædtes embedet af den tidligere hoffourer Hans Peter Hansen.

Periodens ældste hoffourer var Johan Vilh. Top fra 1803-18, der

efterfulgtes af skriver ved fourerkontoret Peter Jensen fra 1818-19 og derefter af krigsråd og kancellist i generalstabsbureauet Frederik Julius Ibsen indtil 1821, da han avancerede til kammerfourer. Som ny hoffourer udpegedes løber Chr. Jensen, der virkede til 1829, hvor han efterfulgtes af fuldmægtig i hoffourerkontoret Hans Peter Hansen, der blev kammerfourer i 1834, hvorefter løber i kongens liberi Jørgen Petersen varetog tjenesten fra 1834 og perioden ud.

Særlige underafdelinger indenfor hofforvaltningen var desuden det kgl. køkken, vinkælderen og sølvkammeret samt de kgl. vaskerier, nemlig Christiansborg-vaskeriet og det tilsvarende på Rosenborg.

I spidsen for det kgl. køkken stod en såkaldt køkkenmester og hans nærmeste administrative hjælper køkkenskriveren. Den fungerende køkkenmester døde i 1815, men hans efterfølger kom kun til at virke 1 år, da han kom i alvorligt modsætningsforhold til Mogens Nielsen. Hauch mente herefter, at man ikke behøvede en ny køkkenmester. Man befandt sig jo i en periode, hvor personaleindskrænkninger var god latin. Som køkkenskriver fungerede på denne tid den tidligere lakaj Lars Winsløw. Til køkkenpersonalet hørte endvidere to mundkokke og yderligere et antal kokke, arbejdskarle og piger. Ialt var der på civilreglementet i 1815 opført 8 personer. I 1839 var antallet det samme. Som regel fandtes blandt kokkepersonalet altid en fransk kok.

Med tiden kom Hauch til den opfattelse, at man ikke kunne undvære en ansvarlig køkkenmester. 10. marts 1828 rejste han spørgsmålet overfor kongen, som imidlertid sagde nej. I stedet udbad han sig en redegørelse for størrelsen af det samlede køkkenpersonales aflønning. En sådan blev udarbejdet og forelagt, og påny rejstes spørgsmålet, og Hauch foreslog, at man udpegede den for nylig til mundkok udnævnte Hans Frederik Funck til fremtidig køkkenmester, med en gage af 800 rbd. sølv. Nu godkendtes det, og Funck fungerede i resten af kongens levetid. Den gamle køkkenskriver Winsløw var i mellemtiden død i 1826 og efterfulgtes af lakaj Ejnar Larsen Grimserud, der også fungerede resten af kongens tid. Ved denne lejlighed lod Hauch en særlig instruks udarbejde for køkkenskriveren.

Vinkælderen var en anden lille administrativ enhed, der lededes af en mundskænk med en såkaldt kælderskriver til assistance. Endvidere var der knyttet en arbejdskarl til kælderen. Indtil sin død i 1834 virkede Jens Østrup som mundskænk. Da han døde 75 år gammel, kunne han se tilbage på ikke mindre end 52 års virke i kælderen. Til den ledige stilling meldte der sig 8 ansøgere, og blandt disse valgte kongen nr. 6, nemlig lakaj hos dronningen siden 1817 Ole Nielsen. Han fik samme løn som forgængeren, nemlig 500 rbd. sølv. Ole Nielsen døde allerede i sommeren 1839, og der meldte sig denne gang 9 ansøgere. Kongen valgte 7. sept. 1839 nr. 4 på listen lakaj Hans Lassen Engelstrøm, som Haxthausen havde anbefalet. Gagen var den sædvanlige.

Som kælderskriver var fra gammel tid ansat Peter Hald, som også i mange år virkede som vinkyper. I 1828 fandt Hauch det nødvendigt at engagere en særlig vinkyper, og han foreslog overjæger i »Kongens Livkorps« Andreas Hoffgaard. Vinkyperen skulle foruden at beskæftige sig med vinenes behandling og aftapning koncentrere sig om den daglige udlevering af vin til brug ved hoffet. Som kælderskriver ansattes på halvtid skriveren i hofkassererkontoret Johan August Christensen. Forslaget godkendtes 6. dec. 1828. Vinkyperen fik ved denne lejlighed ret til at overtage de tomme oksehoveder (vinfade).

Som chef for sølvkammeret og med titel af sølvpop fungerede indtil 1834 Chr. Larsen, som under sig havde ikke mindre end 13 medhjælpere bestående bl.a. af såkaldte »opvartere«, hvoraf to specielt var tilknyttet »Rosen«. Ved hans død i 1834 meldte der sig 7 ansøgere. Hauch indstillede skriveren i sølvkammeret Niels Højrup, dog foreløbig på prøve. Indstillingen godkendtes, og fast ansættelse modtog han 28. jan. 1836. Gagen fastsattes til 700 rbd. sølv, og han fungerede perioden ud. Også i 1839 var sølvkammeret normeret med 13 medhjælpere, dog med andre titelbetegnelser end i 1815. Fra gammel tid havde også sølvkammeret egen skriver – Hans Christian P. Grønsund – som på Hauchs indstilling 4. maj 1839 avancerede til fuldmægtig.

Af de på kongens hofstat opførte betjente kan også nævnes hof-

bager Henrichsen, hvis funktion enken fortsatte i nogle år for at blive afløst af hofbager Carl Peter Jebsen, der virkede resten af perioden. Man havde endvidere en særlig kontrakt med hofkonditor Carl Friedrich Würtz, der efter 27 års virksomhed døde i 1829. Der meldte sig 5 ansøgere til den ledige stilling, og Hauch foreslog en af den afdødes sønner, nemlig konditor Chr. Würtz. Foreløbig ansatte man ham på prøve. Han viste sig imidlertid at være epileptiker, og da han fik et anfald under et taffel, kunne man ikke beholde ham. Derefter antoges konditorsvend Wilhelm Ludvig Bodeweldt på prøve. Han blev fastansat ved res. 25. juli 1834 og fungerede perioden ud.

Endnu to små administrative enheder bør nævnes, nemlig de to hofvaskerier. Det største af dem – Christiansborg-vaskeriet – lå fra gammel tid i Wigandsgade og bestyredes af oldfrue Anna Hedvig Tofte. I 1828 anmodede hun om på grund af alder at få sin datter Amalie Jansen adjungeret. Denne var enke efter fuldmægtig Jansen i hofstuen. Kongen godkendte ønsket, og 20. april 1831 udnævntes hun til ny oldfrue. I vaskeriet var i 1815 beskæftiget 3 overvaskepiger og 5 undervaskepiger. 2 piger var beskæftiget med særlige opgaver. Rosenborg-vaskeriet var mindre. I 1815 bestyredes det af mad. L. Jensen og ved periodens slutning af mad. Louise Hansen. Til vaskeriet var knyttet 3 vaskepiger.

De menige medarbejdere

Foruden det i Hof- og Statskalenderen opførte personale i og udenfor rangen, var der til kongens hofstat knyttet et betydeligt antal menige personer. Det drejede sig bl.a. om lakajer, løbere og jægere, forskelligt hjælpepersonale i køkken, vinkælder og sølvkammer samt adskillige tjenestekarle og -piger foruden svejtsere, portnere og brandsynsfolk. Deres antal og lønning var som andre medlemmer af hofstaten opført på de årlige civilreglementer. Foruden løn modtog en mindre del af dem liberi. Det gjaldt først og fremmest fourererne, lakajer, løbere og jægere samt enkelte husgerådskarle. Om vinteren var dette personale beskæftiget på Amalienborg. Om sommeren fulgte størsteparten med til Frederiksberg. Også på kongens sommerrejser kunne adskillige være udkommanderet. I den kgl. vedhave var enkelte arbejdsfolk beskæftiget året rundt.

For denne særlige gruppe medarbejdere virkede hofmarskallen som den øverste, ansvarlige personalechef. De to fourerer og slotsforvalterne på de under hofmarskallens henlagte slotte og palæer ledede de daglige forretninger. Der krævedes kun kgl. udnævnelse af en mindre del af det menige personale. I sådanne tilfælde udarbejdede Hauch en forestilling, vedlagt de indkomne ansøgninger, og som regel lod han kongen vælge. Resten af gruppen ansattes og afskedigedes af de underordnede chefer.

Som personalechef forsøgte Hauch i forbindelse med pengeombytningen i 1813 at få gennemført en hårdt tiltrængt almindelig lønforbedring af denne store personalegruppe. De havde længe været aflønnet meget beskedent. Forslaget omfattede ikke mindre end ca. 190 medarbejdere. I sin indstilling gjorde han bl.a. gældende, at de pågældende »ellers formedelst Tidernes Tryk næsten alle maatte nødes til at blive slette, om ikke utro Betjente«. Forslagets gennemførelse ville andrage en udgift på ca. 7.280 rbd. Kongen ønskede imidlertid ikke at gennemføre en så omfattende lønningsreform uden at have

hørt finanskollegiet (res. 28. dec. 1813). På dette som på andre områder fandt den øverste finansmyndighed det nødvendigt at holde igen. En omregning af eksisterende lønningsbeløb til de nye rigsbankdaler var naturligvis nødvendig. Det resultat, man nåede til, var stort set gældende for hele perioden.

Et andet forhold, som Hauch ligeledes måtte tage stilling til som personalechef, var en nedskæring af antallet af ansatte. Man ønskede således ved afgang at begrænse lakajernes antal fra 17 til 13 (res. 3. maj 1814), og at en lakajs aflønning skulle holdes på 300 rbd. Da nogle lakajer, som var gamle i gårde, oppebar en højere løn, skulle et eventuelt overskud ved afgang anvendes til at forbedre lavtlønnedes indtjening. Ved fremtidige indstillinger om afsked af »velhavende« lakajer indeholdt Hauchs forestilling derefter også forslag om fordeling af et sådant beløb på lavere aflønnede. Den tilstræbte nedskæring af lakajernes antal var nået i 1816. Resolutionen af 3. maj 1814 indeholdt også et pålæg om, at husgerådskarlenes antal ved afgang skulle reduceres fra 4 til 3.

Udnævnelsen af løbere og jægere fandt sted på samme måde som af lakajerne. Også her lod Hauch kongen selv vælge, hvem han ville have. Som regel udpegede han nr. 1 på listen, og det er derfor ikke udelukket, at Hauch har anbragt den person, han selv foretrak, på førstepladsen.

På intet tidspunkt indenfor årene 1815-39 synes der at være gjort et alvorligt forsøg på som helhed at forbedre lønningsvilkårene for gruppen af menige. Langt de fleste boede ude i byen og havde en familie at forsørge. Tiderne var vanskelige, og mange har haft stort besvær med at klare dagen og vejen. Hauch var klar over forholdene, og han benyttede sig ved flere lejligheder af betegnelsen »disse fattige Folk«. Kunne han ikke fremskaffe en almindelig lønforbedring, stod andre udveje ham dog åbne. Til afholdelse af de almindelige hofudgifter administrerede han en særlig hofholdningsbevilling, som han havde fuld dispositionsret over, når han blot kunne opnå kongens tilslutning. Den kunne således også anvendes til at imødegå personalets besværligheder.

Der findes eksempler på, at han af hofkassen har bevilget enkelte ansatte direkte lønforbedringer. Det var således tilfældet med to mundkokke, som ved res. 30. aug. 1834 fik tildelt 100 rbd. sølv i tillæg til deres normale lønning på 500 rbd. Det hørte dog til de absolutte sjældenheder. Det store flertal måtte nøjes med at modtage, hvad man kaldte en gratifikation af hofkassen, et beløb udbetalt i rbd. sedler og tegn og uden sikkerhed for, at en tilsvarende udbetaling ville finde sted næste år. Med årene kunne man nok sige at have fået hævd på denne understøttelse.

En anden form for understøttelse var udbetaling af »huslejehjælp«. Den blev ydet to gange om året, nemlig omkring de officielle flyttedage i april og oktober måned. I slutningen af kongens regeringstid omfattede det samlede beløb ca. 3.000 til 3.500 rbd. sedler og tegn. Hauch lod udarbejde en fortegnelse over modtagerne, som kongen sin vane tro granskede omhyggeligt. Faktisk kunne han ved enkelte lejligheder konstatere, at der på listen fejlagtigt var opført en person, som havde fået tildelt fribolig.[1] Størrelsen af den enkelte understøttelse varierede i finansåret 1838 mellem 12 og 40 rbd. sedler og tegn. Kongen var ikke særlig velvillig overfor disse støtteforanstaltninger. Han kunne godt finde på at indskærpe sin hofmarskal, at man også burde vise sparsommelighed med disse udbetalinger.

Endnu en form for hjælp var tildeling af et kvantum brænde fra den kgl. vedhave. Denne uddeling fandt som regel sted omkring juletid og bestod i 1½ favn brænde pr. person. Enkeltpersoner kunne dog få lidt mere. Var vinteren særlig streng, kunne det komme på tale i begyndelsen af det nye år at foretage endnu en uddeling på ½ favn. Ved enkelte lejligheder lykkedes det også Hauch at skaffe lakajerne andel i denne hjælp, men også på dette område viste kongen sig mindre rundhåndet.[2]

Med årene kom man yderligere ind på at udbetale medicinhjælp og understøttelse i tilfælde af død og begravelse. Det kunne være lidt af en katastrofe for en familie, hvis forsørgeren ramtes af sygdom og død. Efter aftale med kongen kunne Hauch frit disponere til dette formål af hofkassens midler mod straks efter nytår at forelægge en

samlet opgørelse over, hvad der i løbet af året var medgået til dette formål. I regnskabsåret 1838 beløb det sig til 37 rbd. sølv og 1.183 rbd. sedler og tegn. Gennem årene havde denne udgift været jævnt stigende.

Endelig kan det også nævnes, at det med årene var blevet sædvane, at man udbetalte de ca. 25 arbejdsfolk, der besørgede hoffets post og gjorde private byærinder for kongehusets medlemmer, en særlig mindre godtgørelse for slid af såler. Kongen så heller ikke med særlig venlige øjne på denne udgift, men vænnede sig efterhånden til den. Den sneg sig i finansåret 1838 op til det beskedne beløb af 224 rbd. sedler og tegn.

Det var et gammelt problem ved hoffet, som man også havde kendt i tidligere tid, at der navnlig i forbindelse med større festligheder forsvandt forskellige inventargenstande. En række medarbejdere var forpligtet til at føre nøjagtige inventarfortegnelser, og på et eller andet tidspunkt måtte man gå til bekendelse og anmode om tilladelse til at afskrive det bortkomne på inventarfortegnelsen. I den foregående periode havde Hauch uden vanskelighed kunnet erhverve denne tilladelse, men som konge var Frederik VI mere nøjeregnende og forlangte i flere tilfælde en politiundersøgelse eller i hvert fald en mere grundig efterforskning, inden afskrivning kunne godkendes. Kongen kunne også forlange, at den skyldige skulle erstatte tabet af egen lomme. Det var navnlig i årene 1816-23, at der indtraf flere af den slags ubehagelige episoder.

Derimod var kongen mere forstående, når Hauch forelagde en fortegnelse over kasseret inventar og anmodede om tilladelse til at afhænde det ved offentlig auktion. Det betød sikkert meget for kongen, at Hauch kunne bevidne, at han personlig havde kontrolleret, hvad der blev foreslået at afhænde. Indtægten ved det bortsolgte indgik i den eksisterende møbelfond, eller man godkendte, at fortjenesten anvendtes til indkøb af nyt inventar.

Der er også vidnesbyrd om, at kongen nøje gennemgik de forelagte inventarfortegnelser. På en auktionsfortegnelse omfattende 336 numre fandt kongen under nr. 161 opført »alterdækkener«. Han øn-

skede dette udtryk erstattet med det mindre stødende »Dækkener« (res. 25. aug. 1827).

Også i denne periode forekom det, at Hauch ved flere lejligheder måtte bede kammerfoureren om at afholde forhør over medlemmer af hofstaten. I perioden 1816-39 skete det ikke mindre end i 20 tilfælde. Som regel var forhøret foranlediget af, at betjente var kommet i klammeri med hinanden og havde brugt nedsættende udtalelser om kolleger. Der kunne også dekreteres forhørs afholdelse i tilfælde af bortkomst af mindre inventargenstande. I 1831 måtte et forhør oplyse, hvordan en hel dyresteg kunne forsvinde i forbindelse med afholdelse af et taffel. Kun i et enkelt tilfælde var sagen mere alvorlig. Således klagede en køkkenlærling over, at han under en strid med en af de kgl. kokke var blevet stukket i kinden med en kniv. Den beklagelige episode gav anledning til en række udførlige forhør, og sagen endte med, at Hauch 15. sept. 1829 foreslog kongen, at kokken og lærlingen blev idømt henholdsvis 4 gange 5 dages vand og brød og 2 gange 5 dages vand og brød i Blåtårn ved Langebro. Der kunne tilstås 5 dages mellemrum mellem hver periode. Desuden idømtes 3 andre ansatte i køkkenet 5 dages arrest på simpel fangekost for uorden og støjen ved samme lejlighed.[3] De har nok ikke alle 5 kunnet afsone den idømte straf på samme tid. Køkkenet skulle jo gerne kunne fungere under deres fravær.

Hofholdningsudgifternes administration

Til bestridelse af hofholdningsudgifterne var der på de årlige civilreglementer fra 1802 opført en fast bevilling på 109.543 rd., kaldet »fixum«, som udbetaltes i 12 lige store månedlige rater. Foruden dette beløb modtog man desuden 3.000 rd. til den såkaldte »møbelfond« og 250 rd. til vedligeholdelsesarbejder i Søndermarken. Det var hofmarskallens ansvar, at bevillingen blev overholdt. Med ansvar overfor kongen kunne han ret frit disponere over kontoen.

Hvert kvartal udarbejdedes et regnskab, som indsendtes til revision i rentekammeret.[1] Som regel blev de første 3 kvartaler indsendt indenfor det løbende regnskabsår, medens det fjerde først kunne afsluttes godt inde i det efterfølgende. Med kvartalsregnskaberne fulgte en opgørelse, undertegnet af Hauch, over modtagne indtægter i det forløbne kvartal. Han havde ligeledes undertegnet samtlige bilag, hvilket senere skulle vise sig ikke at have større betydning.

Igennem hele perioden var regnskaberne opstillet efter en kontoplan, som var godkendt 8. febr. 1773, og som omfattede ca. 10 underkonti.[2] Størrelsen af de enkelte konti kunne variere ganske betydeligt fra år til år. F.eks. kunne der forekomme stærkt varierende udgifter til indkøb til vinkælderen og af brænde. De mest tyngende udgifter var udgifterne til det kgl. køkken.

De nærmeste år efter tronbestigelsen var ganske ekstraordinære, og det har mindre interesse at gå i enkeltheder. På grund af søkrigen mod England og den heraf følgende almindelige lammelse af vigtige erhvervsgrene samt nødvendigheden af at opretholde en omfattende militær sikkerhed ved monarkiets sydgrænse øgedes statsudgifterne betydeligt, og de ordinære skatteindtægter svandt ind. Staten havde derfor ingen anden udvej end at lade seddelpressen fremstille de nødvendige penge med den naturlige følge, at den cirkulerende kurant-

dalers værdi sank i værdi. En galoperende inflation fulgte, og en voldsom prisstigning på alle almindelige livsfornødenheder satte ind. Ingen budgetter kunne holde, heller ikke hofholdningens, og der måtte ustandselig søges om ekstrabevillinger. Da normal hofholdning efter dronningens tilbagekomst i 1809 kunne genoptages, og kongen desuden måtte afholde bryllupsudgifterne ved sine to kusiners ægteskaber henholdsvis i 1810 og 1812, var behovet for ekstrabevillinger uundgåeligt. I 1812 løb hofholdningsudgifterne op til den helt usandsynlige sum af 615.000 rd.

I de kritiske år mellem 1808 og 1813 havde man forsøgt af og til at klare den vanskelige økonomiske situation ved at gribe til besparelser, men uden at det fik større betydning.

En væsentlig udgift på de årlige regnskaber var udgiften til indkøb af brænde. Københavns bombardement og byens genopbygning havde fået priserne på træ til at stige kraftigt og følgelig også på brænde. I 1811 henstillede den københavnske brændselskommission, at hoffet om muligt gik over til at anvende tørv. Hauch foreslog herefter 29. maj 1811, at man skulle købe tørv fra Utterslev mose. 11. juni resolverede kongen, at en række institutioner under hoffet skulle dække 1/3 af deres brændselsbehov med tørv, og man fastsatte, at 3000 tørv skulle erstatte 1 favn bøgebrænde. Hauch havde foreslået, at de kgl. gemakker forskånedes for at opvarmes med tørv. Kongen nægtede imidlertid at gå ind på denne undtagelse.

Man forsøgte ligeledes at opnå besparelser ved at mindske antallet af retter ved de officielle middagstafler. Hidtil havde man foruden 2 supper serveret 12 retter eller »fade«, som man kaldte det, ved de normale tafler og ved »Rosen« 10 fade. 3. juni 1813 foreslog Hauch, at foruden de to supper serveredes til daglig 8 retter, og når der arrangeredes særlig store tafler 2 retter mere. Forslaget fik en god modtagelse hos kongen, som i sin resolution 5. juni 1813 reducerede det daglige antal retter til 6 og ved de særlige onsdags- og fredagstafler til 2 supper og 8 retter. Til de mindre besparelser hørte endvidere, at man fratog musikanterne den flaske rødvin, man hidtil havde aflønnet dem med, når de spillede ved taflet, og i stedet for gav man dem

en flaske stærkt øl. Man havde beregnet, at der i 1810 var medgået ikke mindre end 1815 flasker vin til dette formål. Forslaget blev godkendt ved res. 8. juni 1811.

Den økonomiske deroute endte med statsbankerotten af 5. jan. 1813.[3] Den gamle kurantdaler afskaffedes og afløstes af en ny møntenhed, kaldet rigsbankdaler. Som sikkerhed for dens værdi indførte man en prioritet på 6 % i samtlige faste ejendomme, kaldet bankhæftelse, at forrente med 6½ %. Hvis man havde håbet, at man herved havde stabiliseret rigets pengevæsen, blev man hurtigt skuffet. Det blev fortsat nødvendigt at udstede pengesedler efter behov, som rask faldt i værdi, og at udbetale en del af statsbevillingerne ikke i sølvmønt, men i sedler og tegn. 17. febr. 1814 meddeltes det hofmarskallatet, at den fremtidige bevilling til afholdelse af hofholdningsudgifterne var fastsat til 120.000 rbd. sølv og et årligt ekstraordinært tilskud på 20.000 rbd., indtil man havde et bedre overblik over den almindelige økonomiske udvikling, herunder rigsbankdalerens købekraft. Det viste sig allerede efter det første år, at det månedlige fixum på 10.000 rbd. var alt for lille, og at det var nødvendigt at hæve det til 15.000 rbd. månedligt. Kun langsomt kom samfundet til kræfter efter krigens prøvelser, og det varede en rum tid, inden pengevæsenet var helt stabiliseret. En væsentlig årsag hertil var også den almindelige økonomiske krise, som ramte hele Europa efter Napoleonskrigene, og som først ebbede ud i slutningen af 1830erne.

Efter freden i Kiel udsendtes et kgl. reskript 19. februar 1814, som befalede samtlige kollegier, inclusive hofforvaltningen, at gennemføre indskrænkninger og besparelser. Hauch udbad sig i den anledning en udtalelse fra sin fortrolige medarbejder Mogens Nielsen og afgav derefter en betænkning på ikke mindre end 38 håndskrevne foliosider.

Kongen tog sig god tid til at gennemgå sin hofmarskals forslag, og først 3. maj 1814 faldt afgørelsen. Det var i denne forbindelse, at den s. 66 omtalte indskrænkning af lakajernes og husgerådskarlenes antal blev fastsat. Desuden gennemførtes en række mindre besparelser, der tog sigte på at formindske udgiften, når hofpersonale – boende på

palæerne – ønskede maden serveret på deres værelser. Man indskrænkede også det normerede morgenmåltid. Der måtte fremover ikke serveres kød eller ost til morgenmåltidet og levering af dækketøj og servietter skulle begrænses. Endelig foretog man en indskrænkning af leveret brændsel. Kongen benyttede lejligheden til at udtale sin varme anerkendelse af hofmarskallens bestræbelser på at tilvejebringe de ønskede besparelser indenfor hofholdningen.

Efter endnu nogle ret så turbulente år efter pengeombytningen syntes forholdene efterhånden at stabilisere sig, og man klarede sig med den tilståede årlige bevilling på 180.000 rbd., selv om man ikke fik hele beløbet udbetalt i sølvmønt. Medvirkende til den gunstige udvikling var endvidere kongens langvarige ophold i Wien, der havde en vis indskrænkning af selve hofholdningen til følge, og de i de efterfølgende år gennemførte lange sommerrejser i provinsen.

Omkring nytår 1820 kom den gunstige udvikling indenfor hofholdningsudgifterne til drøftelse mellem kongen og Hauch. Han kunne oplyse, at der ved udgangen af regnskabsåret 1819 fandtes ikke mindre end 29.757 rbd. sølv og 16.583 rbd. sedler og tegn i hofkassen. Hauch understregede vigtigheden af, at man altid rådede over en betydelig likviditet i kassen, således at man ikke behøvede at henvende sig til finansdeputationen om ekstraordinære tilskud.

Kongen tilsluttede sig dette synspunkt og foreslog, at man købte obligationer i hofkassens navn, hvis renter kunne komme kassen til gode. I første omgang foreslog han, at man indkøbte obligationer til en pålydende værdi af 20.000 rbd.[4]

Hauch kunne naturligvis kun godkende dette forslag, og også i de følgende år fortsatte man med indkøb af obligationer. 11. april 1825 kunne Hauch indberette, at man nu var i besiddelse af den ikke ubetydelige sum af godt 259.000 rbd. sølv i 4 % obligationer. Man forstår, at kongen ved flere lejligheder – således 22. marts 1823 – udtalte sin »Allerhøjeste Tilfredshed med den vedvarende Besparelse i Hofkassens Udgifter«, som var resultatet af Hauchs fortsatte virke. Også efter 1825 fortsatte man med opkøb af obligationer, når man havde overskud på hofholdningsregnskaberne. Såvidt man kan se, fandt

disse opkøb sted i resten af Hauchs embedstid. I hvert fald kunne man ved udgangen af 1838 opgøre obligationsbeholdningen til 400.000 rbd. sølv. En forudsætning for disse opkøb var naturligvis, at der var sikkerhed for overskud på det løbende regnskabsår, og at kongens tilladelse til et fornyet indkøb blev givet. Det varede nogle år, inden man systematisk begyndte at anvende renterne til helt ekstraordinære indkøb. På et vist tidspunkt indhentedes kongens tilladelse til et ekstraordinært indkøb af madeira fra St. Croix. Man brugte endvidere renterne til at købe franske kandelabre til hoffet og et særligt dessertsæt, altsammen udgifter, som man ikke ønskede at præsentere den øverste finansforvaltning for.

Medens man således kan fastslå, at det lykkedes Hauch at administrere hofforvaltningen således, at man kunne klare sig med den givne bevilling, og oven i købet opnå overskud, kunne finansminister Møsting ikke glæde sig over det samme. Det var fortsat efter 1815 umuligt at skaffe balance på det almindelige finansbudget. Der blev gjort flere forgæves forsøg herpå. Således gennemførtes i 1816 en forenkling af den øverste finansforvaltning, men det løste ikke problemerne.[5] Også andre initiativer blev taget, men med samme negative resultat.

I 1824 lancerede Møsting en ny idé, nemlig indførelse af et såkaldt normalreglement for samtlige statslige institutioner, herunder også hofholdningen. I dette normalreglement fastsattes for hver institution, hvad man for fremtiden kunne disponere over. Kunne man ikke straks nå det fastsatte mål, var det i reglementet angivet, hvilke midler man kunne anvende for at nå det. Normalreglementet medførte endvidere en generel nedskæring af de samlede statsudgifter. Ved siden af den faste bevilling indførtes en bevilling for overordentlige udgifter, som der kun måtte disponeres over med kongens særlige tilladelse. Hofkassen fik fremover en fast bevilling på 144.000 rbd. sølv og 20.000 rbd. til overordentlige udgifter. Samtidig bortfaldt de gamle særbevillinger på 3.000 rbd. til møbelfonden og de 250 rbd. til vedligeholdelsen af Søndermarken. For hofkassen betød det en nedskæring på 16.000 rbd.

Finansminister J. S. Mønsting var en af Frederik VI.s mest betroede ministre. I sin ungdom havde han gjort hoftjeneste, var siden amtmand i Haderslev og blev herefter kaldt til tjeneste i centraladministrationen. Han virkede som finansminister fra 1813-31. Under opholdet på Frederiksberg aflagde kongefamilien af og til besøg hos Mønsting og hans gemalinde i deres palæ i Smallegade.

28. febr. 1824 underrettedes Hauch om de nye bestemmelser, og 16. aug. 1824 reagerede han overfor kongen. Han udtalte herunder frygt for, at det ikke ville være muligt at afholde alle indtrufne ekstraordinære udgifter indenfor den fastsatte bevilling på 20.000 rbd. til overordenlige udgifter. Han håbede imidlertid, at han ligesom hidtil, måtte kunne ansøge kongen om refusion af sådanne udgifter. Som eksempel nævnte han ansættelse af nye medarbejdere og udgifter i forbindelse med kongefamiliens rejser i provinsen. Allerede 24. aug. 1824 modtog han et meget beroligende svar. Hauch ville altid kunne henvende sig til kongen, hvis det viste sig umuligt af hofkassen at afholde uforudsete udgifter. I praksis viste det sig, at såfremt bevillingen til overordentlige udgifter ikke var opbrugt inden regnskabsårets udløb, kunne Hauch anmode om tilladelse til at anvende restbeløbet på det løbende regnskabsår uden at skulle foreslå noget bestemt formål. I praksis betød det altså, at man kunne disponere over den samlede bevilling på de 164.000 rbd.

Der var naturligvis visse vanskeligheder ved at få balance på regnskabet det første år efter normalreglementets gennemførelse. Det var flere år siden, at regnskabet havde vist et så lille overskud, nemlig 95 rbd. sølv og 377 rbd. sedler og tegn. Men allerede det næste år var situationen forbedret, og fremover synes der ikke at have været noget besvær med at få indtægter og udgifter til at balancere. Man kunne jo også regne med, at man ville have fuld rådighed over den på normalbudgettet opførte sum af 164.000 rbd. Der var heller ingen vanskeligheder med at få de ekstraordinære og store udgifter, som medgik til de to kongedøtres bryllupper i slutningen af 1820erne, ekstraordinært dækket af finanskassen. Allerede en vis tid havde man desuden begrænset antallet af afholdte middagstafler samt de sædvanlige hoffestligheder, og en fortsat indskrænkning fandt sted, også efter at prinsesserne havde fået deres egne husholdninger. Dette måtte ganske givet have en gunstig indvirkning på regnskabet. Så meget mere var det et chok både for Hauch og hans medarbejdere, da det i efteråret 1835 afsløredes, at Duncan havde bedraget hofkassen for en be-

tydelig sum. Tilsyneladende varede det flere år, inden den sædvanlige balance var genoprettet.

Det var efterhånden nogle år siden, kongen ved den årlige regnskabsaflæggelse havde benyttet lejligheden til at komplimentere Hauch for hans økonomiske administration. Nu var dette uigenkaldelig forbi. Regnskabsåret 1836 fremviste således en underbalance på ikke mindre end 4.981 rbd. sølv og 26.302 rbd. sedler og tegn. Der kan vist ikke være nogen tvivl om, at det var efterveerne efter Duncan-katastrofen, som trak sine ubehagelige spor. Heller ikke regnskabet for 1837 – det sidste Hauch havde ansvaret for – kunne bringes til at balancere. Underbalancen var stadig betydelig, nemlig 10.359 rbd. sølv og 20.823 rbd. sedler og tegn, og så havde man ovenikøbet fået kongens tilladelse til ved reskript 13. febr. 1838 at lade renteindtægten af hofkassens obligationer – et beløb på ikke mindre end 10.559 rbd. sedler og tegn – indgå i hofkassen som indtægt. Man kan vel ikke se helt væk fra, at Hauchs tiltagende alderdomssvækkelse har haft en vis negativ indflydelse på hans sædvanlige formåen af at have styr på den daglige økonomiske administration af hoffet.

Heller ikke Haxthausen, som fik hovedansvaret for hofregnskaberne for 1838 og 1839, var i stand til at tilvejebringe balance. Hans første regnskab afsluttedes med en underbalance på 16.125 rbd. sølv og 5.929 rbd. sedler og tegn. Også Haxthausen benyttede sig af den mulighed at anmode kongen om tilladelse til at lade det fulde rentebeløb af obligationsbeholdningen blive taget til indtægt på regnskabet. I 1838 beløb denne indtægt sig til 11.543 rbd. sedler og tegn. Den nye hofmarskal havde også i løbet af 1838 fået tilslutning til at anvende et samlet beløb på 4.029 rbd. sedler og tegn til diverse udgifter i forbindelse med prinsesse Wilhelmines bryllup og den russiske storfyrstes besøg i København i sommeren 1838.

Normalt lykkedes det hofkassereren at få ekspederet årets første 3 kvartalsregnskaber til revision i rentekammeret indenfor regnskabsåret. Afslutningen af 4. kvartals regnskab trak imidlertid altid ud og kunne først blive færdigt et godt stykke ind i det følgende år. Således

var oktoberregnskabet for 1838 færdigt til indsendelse 26. aug. 1839. Det er i øvrigt det sidst bevarede hofregnskab fra Frederik VI.s tid. Fra regnskabsåret 1839 er kun bevaret de sædvanlige 4 pakker med bilag, medens selve regnskabet ikke eksisterer mere. Dets skæbne er uvis.

De kongelige residenser

Ved tronbestigelsen i 1808 fik Frederik VI rådighed dels over det Schackske palæ, dels over det af hans fader beboede palæ på Amalienborg. Han ønskede imidlertid ikke at skifte residens, og i resten af sin levetid forblev det Schackske palæ hans hovedresidens. Han ville nemlig ikke vende tilbage til Christiansborg slot, da dette stod genopført. Kun nogle få dage i slutningen af oktober 1828 tog familien gemakkerne på Christiansborg i brug i forbindelse med prinsesse Wilhelmines bryllup. Christian VII.s palæ anvendtes efter 1808 kun til afholdelse af de traditionelle middagstafler og hoffestligheder samt til bolig for højere hofembedsmænd og til kontorer. Således havde hofmarskallen en bolig på 6 værelser i stueetagen, og i mezzaninetagen var kabinetssekretariatet indlogeret. Det kongelige køkken med tilsluttede institutioner benyttede endelig fortsat sine lokaler ud til palæets gård, og bag ved palæet lå det gamle ridehus.

Tronskiftet gav anledning til visse ombygninger i residenspalæets indre. Allerede dagen efter tronbestigelsen opstilledes de militære vagtfaner i det tidligere kavalergemak ud imod haven, og i løbet af sommeren gennemførtes visse nyindretninger.[1]

Den gamle indgang til palæet fra slotspladsen var allerede blevet spærret i den foregående periode, og vestibulen indrettet med 3 små gemakker. Nu lukkede man definitivt denne indgang. 3 store vinduer forsynet med jerngitre erstattede de gamle døre, og de endnu eksisterende trappetrin fra slotspladsen fjernedes. De 3 små gemakker ombyggedes til den nye parolesal. Det var arkitekten Boye Magens, der stod for denne ombygning.

På parolesalens bagvæg fandtes en åben portal, der ledte ud i den indre korridor, som gik gennem palæets midte. Krydsede man denne korridor, kom man ind i kavaler- og audiensgemakket, som havde 3

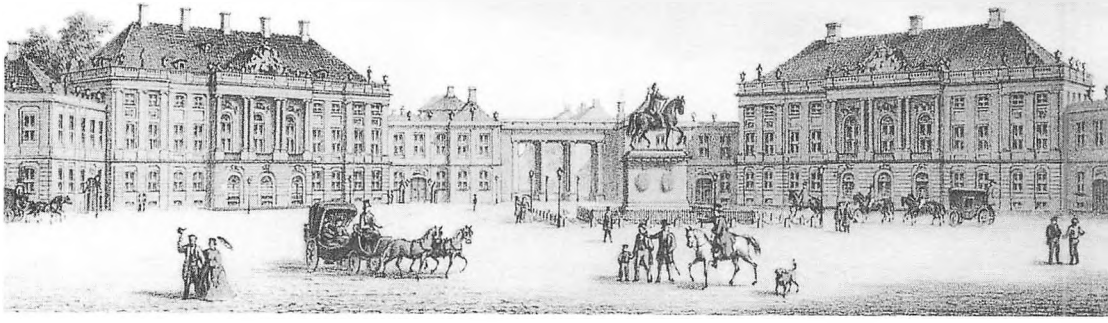

De to kgl. palæer på Amalienborg, som Frederik VI benyttede. Til venstre ligger residenspalæet (det Schackske palæ) og til højre Moltkes palæ, som først og fremmest blev anvendt til hoffets festligheder. Det rummede dog også kontorer og tjenesteboliger. Bag ved rytterstatuen ses kolonnaden, der forbandt de to palæer.

vinduer ud mod palæhaven. Der var endvidere fra dette lokale dør og trappe ud til haven.

I de første år efter tronbestigelsen mødte et udvalg af stabsofficerer hver dag i parolesalen for at høre kongen personlig afgive den daglige parole. Man stilledes op i en rundkreds, og kongen afgav hviskende parolen til den ældste officer, og derefter gik den videre på samme måde gennem hele kredsen til den yngste, som endelig afgav den til kongen. Derefter blev den nedskrevet af adjudanterne. Da krigen hørte op, afholdtes kun kongeparole om mandagen. Så sent som

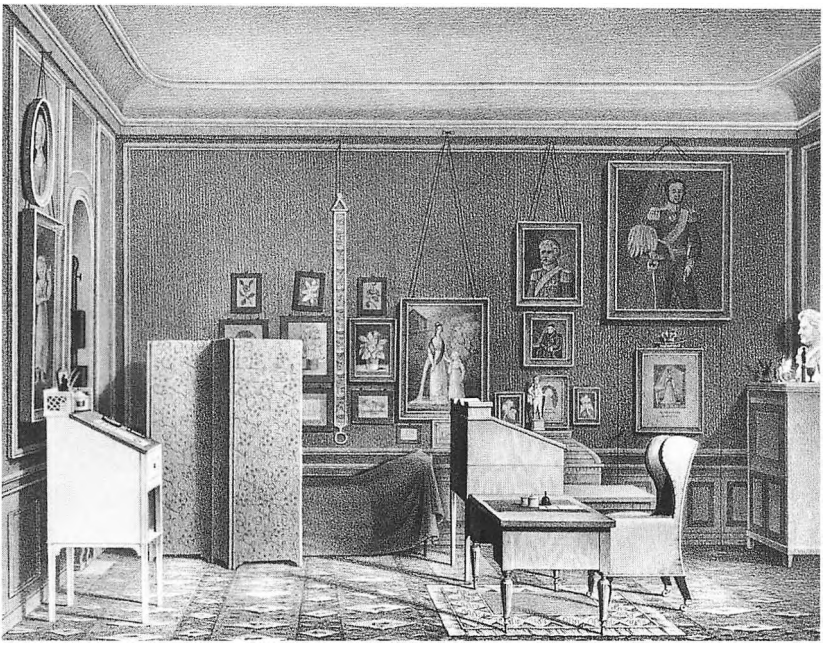

Kongens enkle og spartansk udstyrede arbejds- og soveværelse i residenspalæet på Amalienborg. Værelset havde vinduer ud mod palæhaven og lå i stueetagen. I baggrunden bag en skærm findes kongens seng og til venstre i billedet ses den kendte skrivepult, som idag findes på Rosenborg. På bagvæggen hænger en række familieportrætter.

mandag 2. dec. 1839 eller dagen før sin død, afgav kongen for sidste gang parolen. I de mange ledige gemakker i de to palæer var fra tronbestigelsen indrettet kvarter for en række højere officerer, ligesom der i residenspalæet afholdtes et officielt militært middagstaffel. I sommeren 1809 fik officererne besked om at rømme de tildelte kvarterer, da man havde fastsat dronningens tilbagekomst til hovedstaden til slutningen af oktober 1809.

På dette sted vil det være rimeligt i store træk at redegøre for kongefamiliens anvendelse af residenspalæet.[2] Indgangen til de kgl. ge-

makker kunne dels ske gennem porten i kolonnaden, dels ad de to portindgange til palæet. Fra indgangen i kolonnaden kom man direkte ind til palæets hovedtrappe, som førte op gennem etagerne. Herfra var der på beletagen direkte adgang til den lukkede overgang gennem kolonnaden til Chr. VII.s palæ. Kolonnaden havde vinduer ud til slotspladsen, og mod Amaliegade fandtes forskellige møbelmagasiner. De to porte gav adgang til palæet og den bag ved liggende palæhave, vognremiser samt stalde.

Kongen disponerede fortsat over stueetagen. Fra hovedtrappen passerede man et gemak med vinduer ud mod slotspladsen. Herefter fulgte parolesalen og endnu et gemak med to vinduer mod slotspladsen. Mod haven lå kavaler- og audiensgemakket. Midt for nordvæggen i dette gemak var opstillet en audiensstol, beklædt med rødt fløjl og en baldakin.

Fra audiensgemakket kunne man komme direkte ind i kongens arbejds- og sovegemak, som havde to vinduer ud mod haven. Dets nærmere møblering kendes fra den omstående akvarel, udført i 1840 af maleren Chr. V. Zeuthen.[3]

Fra sovegemakket kunne man komme direkte ind i et hjørneværelse med vinduer dels til haven, dels i palæets nordgavl. Gemakket benævnedes »Skrive-Kabinet«. Herefter fulgte ligeledes i nordgavlen to gemakker, et bestemt for generaladjudanten og et andet for håndbiblioteket. Gennem en indre paneltrappe kunne kongen komme op til dronningen, der residerede i palæets hovedetage.

Lige indenfor hovedtrappen fandtes ud mod slotspladsen dronningens lakajgemak og herfra kom man ind i en stor sal, kaldet »damegemakket«, hvorfra der var direkte udgang til balkonen ud mod slotspladsen. Denne sal anvendtes ofte til de af dronningen så yndede koncerter. Ved hoffestligheder af nogen betydning kunne man her dække op til de såkaldte marskaltafler. Fra damegemakket kunne man direkte fortsætte til dronningens audiensgemak, der ligeledes havde vinduer mod slotspladsen. I dette gemak var opstillet en rød tronstol i rødt fløjl og udstyret med himmel. Herefter fulgte et ge-

mak, kaldet »Biblioteks-Kabinettet«. I palæets nordgavl fandtes flere mindre gemakker, bl.a. i hjørnet med vindue ud mod haven, dronningens daglige gemak og videre sovegemakket, der havde dør ud til den indre paneltrappe. Fra sovegemakket kom man ind i malerigemakket, som lå direkte over kongens audiensgemak. Her var anbragt en række malerier fra det nedbrændte Christiansborg slot, og det gælder om residenspalæet i almindelighed, at det rummede mange reddede kunstgenstande fra det nedbrændte slot. I dette gemak plejede kongen normalt at opholde sig, når han aflagde besøg hos sin dronning. I forlængelse af dronningens gemakker ud mod haven havde prinsesse Caroline oprindelig haft sin bolig, men da dronningen vendte tilbage fra Kiel i 1809 medbringende den spæde prinsesse Wilhelmine, overtog hun disse gemakker, og der indrettedes en ny og større lejlighed til prinsesse Caroline i slottets øverste etage, ud mod haven. Ved siden af de kgl. gemakker var indrettet bolig for en række hoffunktionærer og medlemmer af de kgl. hofstater såvel i residenspalæets forskellige etager som i de to hjørnepavilloner. Frederik VI var en påholdende mand på visse områder, og det var kun mindre reparationsarbejder, som blev sat igang i perioden 1809-39. Bl.a. foretoges i 1829 en hårdt tiltrængt renovering af damegemakket og i 1832 af dronningens audiensgemak. I denne forbindelse udskiftedes den gamle tronstol, der stammede fra Christiansborg, med en mere moderne. Fra gammel tid hang i dette gemak to malerier af professor Nicolai Abildgaard forestillende Chr. I og Frederik II. I 1817 føjede man hertil 4 malerier af Chr. IV.

Fra gammel tid havde de praktiske opgaver ved de to palæers administration været betroet en fælles slotsforvalter. Han havde navnlig ansvaret for det kostbare indbo og førte den påbudte inventarliste. Indtil 1808 havde slotsforvalterembedet været betroet Chr. Ørtel, og efter hans død besluttede kronprinsen 15. marts 1808 at overdrage hvervet til sin gemalindes kammerlakaj Johan Georg Kroll.[4] Slotsforvalteren havde naturligvis et nært dagligt samarbejde med de to fourerer, og sammen med disse har han kunnet disponere over det store

menige personale, som tilhørte kongens hofstat. Fra 1815 bestod dette af 4 husgerådskarle, 4 svejtsere, 24 arbejdskarle, endnu en arbejdskarl, 6 vægtere, 2 portnere, 1 gartner der førte tilsyn med de to palæhaver, samt 2 tjenestepiger, hvoraf den ene benævnedes »Abtritts-Pige«. Endelig eksisterede der også en såkaldt »Fyrbøder i Borgstuen«, samtlige disse personer stod opført på finansreglementet eller civilregisteret, og her findes ligeledes en bevilling til aflønning af særlige brandvagter på 450 rbd. sølv, som slotsforvalteren administrerede, foruden en lille bevilling på 150 rbd. til efter regning at afholde udgifter til »småsager«. Sammenligner man de givne bevillinger på civilregisteret i 1815 og i 1839, vil man konstatere, at de stort set ikke er ændret.

Der var tradition for, at der også ved udnævnelsen af en ny palæforvalter udarbejdedes en særlig instruks af ikke helt ringe omfang. Kroll virkede i embedet indtil sin død i 1819, hvorefter han efterfulgtes af jæger i liberiet Johs. T. Wexschall, som allerede søgte afsked i 1826, hvorefter kongen udpegede fuldmægtig i kassererkontoret Jens Magnus Christensen til ny palæforvalter. Han fungerede i resten af kongens levetid. Som ved andre udnævnelser var det Hauchs opgave at indsamle de indkomne skriftlige ansøgninger og forelægge dem for kongen med en særlig forestilling. Med hensyn til dette embedes besættelse overlod Hauch til kongen selv at vælge blandt ansøgerne.

I 1821 udnævntes Søren Olsen til »Borgerstuesvend og Fyrbøder«, og 6. jan. 1821 udarbejdedes den fornødne instruks for ham.[5] Det fremgik heraf, at han direkte hørte under kammerfoureren, og at han sommer og vinter skulle møde kl. 8 på palæet eller det sted, hvor herskaberne opholdt sig. Han havde bl.a. til opgave at føre kontrol med svejtserne og vægterne samt overvåge, at de indfandt sig til fastsat tid. Hver 3. time skulle han foretage en rundgang. En anden vigtig opgave var at overvåge, at man udviste fornøden forsigtighed med anvendelse af åben ild. Endelig skulle han sørge for, at Rosen og eventuelle kirkestole var opvarmet, når de skulle tages i brug. Et helt specielt hverv var at ledsage og afhente ansatte, som var blevet idømt arrest i Blåtårn.

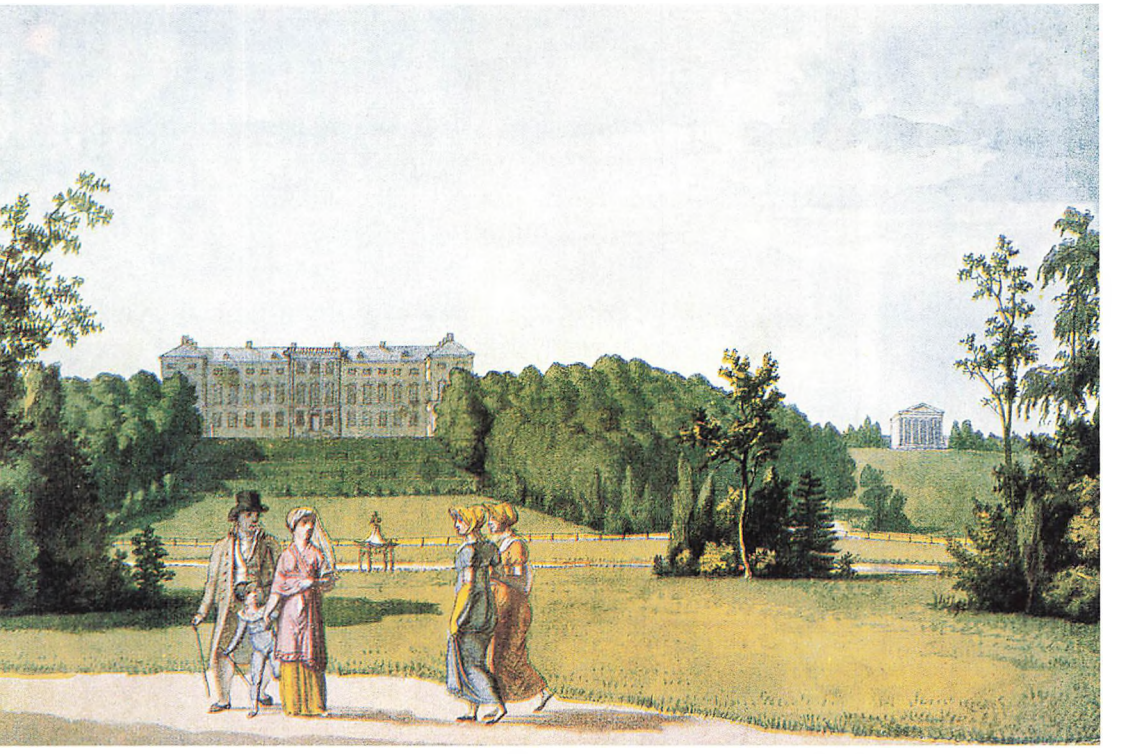

Frederiksberg slotshave kort efter omlægningen omkring århundredskiftet. Bag de spadserende københavnere ligger den kendte store plæne, og man skimter også kanalen. I baggrunden tårner slottet sig op, og fra terrassen foran slottet ses de to alléer, som fører ned til haven. Til højre i billedet har man det nyopførte Apistempel.

Som gartner for de to palæhaver virkede indtil 1832 David Jørgensen, som derefter afløstes af Johan H. Rasch.

Gennem hele sin regeringstid benyttede kongeparret Frederiksberg slot som deres sommerbolig, og de to prinsesser fulgte med derud. I den foregående periode havde kronprins Frederik med familie haft deres bolig i slottets vestfløj. Efter tronbestigelsen tog de Christian VII.s gemakker i brug. Det vil sige, at de rykkede over i østfløjen, hvorfra de kunne glæde sig over udsigten til byen med de mange smukke tårne og den nyrenoverede slotshave, som nu var ved at vokse til. Som regel forlagde man residensen til Frederiksberg slot omkring 1. juni, og man vendte tilbage til hovedstaden, når efteråret meldte sig. Slottet havde været besat af englænderne under belejringen af København i sommeren 1807, og der måtte naturligvis foretages visse reparationer, men det er karakteristisk for kongen, at der i hans regeringstid ikke foretoges store ombygninger. Først da døtrene blev gift i slutningen af 1820erne blev det nødvendigt at indrette passende boliger til dem og deres hofstater. Det vil vi senere vende tilbage til.[6]

Noget af det første der skete, når man havde besluttet at forlægge residensen til Frederiksberg var, at hofmarskallen anmodede amtmanden eller amtsforvalteren over Københavns amt om at leje senge- og sengeklæder hos omegnens bønder til brug for de mange menige hofbetjente, som fulgte med til Frederiksberg. I 1819 måtte amtsforvalteren imidlertid meddele tilbage, at bønderne ikke ville fortsætte med denne service. Hauch måtte derfor indstille til kongen, at man indkøbte det fornødne, som han anslog ville koste 8.000 rbd. sedler og tegn. I sin resolution af 27. marts 1819 indskærpede kongen, at der kun »måtte anskaffes Sommersenge og kun anvendes Tæpper og ikke Overdyner«, hvorefter bevillingen fastsattes til indtil 8.000 rbd.

Første gang kongefamilien drog til Frederiksberg var i sommeren 1810 og herefter optoges det som et fast punkt på årets program. Kun yderst sjældent tog dronningen alene ophold på Frederiksberg. Som regel forlagde kongen nogle gange om ugen residensen til Amalien-

borg, og alle var klar over, at det var fru Dannemand, der trak ham til byen. Kongefamilien nød ellers opholdet i de landlige omgivelser med spadsereture i slotshaven og i Søndermarken. Man tog også på udflugter til de nordsjællandske slotte og navnlig til Jægersborg Dyrehave. I mange år var det endvidere skik og brug, at man foretog sejlture på kanalerne og drak the i det kinesiske lysthus. Langs brædderne samledes byens borgere og hyldede den højtelskede familie. Med årene ebbede disse sejlture ud, og kongefamilien drak i stedet for deres eftermiddagsthe i Apistemplet eller i Schweizerhuset, hvortil man kunne bevæge sig frem og tilbage til fods. Fra 1813 havde to italienere fået tilladelse til at opslå et »forfriskningstelt« i haven tæt ved udgangen. Teltet havde form som et tempel og passede således godt til de andre bygninger i haven. I 1823 gik bygningen over til den schweizisk fødte konditor Anthon Josty, som i 1833 på anbefaling af Hauch fik kongens tilladelse til at optage et lån på 1.500 rbd. sølv således, at han kunne opføre »en solidere og mere smagfuld Pavillon«. Josty havde egentlig anmodet om at måtte optage et lån på 3.500 rbd., men kongen skar beløbet ned. 2 år senere – 7. maj 1835 – fik han dog den ønskede tilladelse. Institutionen var i Josty-familiens besiddelse indtil 1937.

Endnu i kongens første regeringsår virkede Marcus M. Voigt som slotsforvalter på Frederiksberg, og som fuldmægtig havde han Joachim C. Oehlenschläger. Medens Voigt boede i slotsforvalterboligen ved Frederiksberg Runddel, havde hans fuldmægtig en lille lejlighed i stueetagen i østre længe nær porten. Hans søn Adam har i sine livserindringer fortalt om sin barndom på slottet. Voigt, der havde indlagt sig stor fortjeneste ved slotshavens omlægning, døde i 1813 og efterfulgtes af Oehlenschläger, som flyttede ind i slotsforvalterboligen. Også her kom sønnen ofte på besøg.[8] Med noget besvær lykkedes det Hauch at skaffe Oehlenschläger en nødvendig skriverhjælp. Kongen ville ikke godkende nogen fast stilling. Indtil videre bevilgedes 200 rbd. sølv foreløbig i to år. Fra 1. okt. 1824 blev stillingen fast normeret, og den udvalgte var løjtnant Johan Nic. Bonsac. Da Oehlenschläger døde i 1827, konstitueredes Bonsac i stillingen. Under

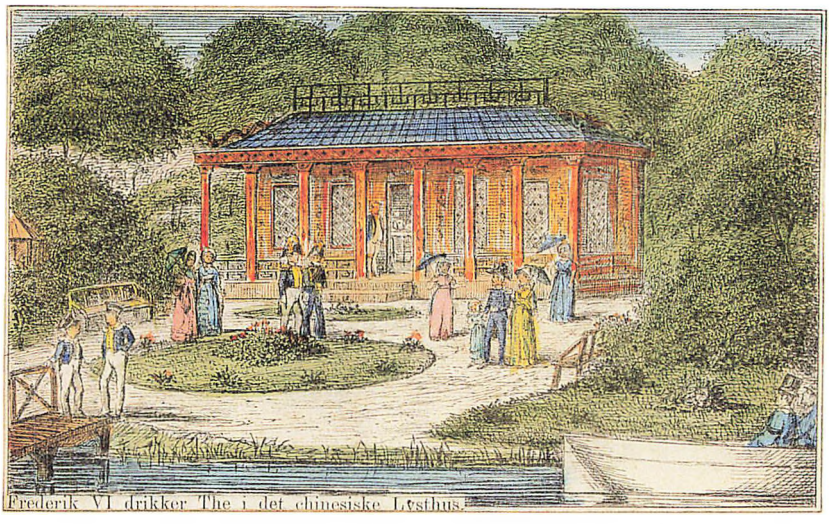

Slotshavens største seværdighed, nemlig det maleriske kinesiske lysthus, var anbragt på en kunstig ø i kanalsystemet. Huset var tegnet af arkitekt Andreas Kirkerup. Til venstre i billedet anes broen over til øen og til højre gondolen, som har ført kongefamilien til thedrikningen. Foran huset promenerer hoffets damer og herrer. Da kongeparret blev ældre, opgav man de så populære kanalture og foretrak andre af havens bygninger til sine theanretninger.

henvisning til de mange kostbarheder, slotsforvalteren havde ansvaret for, fik han fast ansættelse fra 10. maj, en stilling han besad endnu ved kongens død. Lønnen var i mellemtiden steget til 700 rbd. sølv og ret til græsning af 2 køer i Søndermarken. Til gengæld måtte han betale den fornødne skriverhjælp af egen gage.

Ved siden af slotsforvalteren eksisterede der fra gammel tid et særligt embede som slotsgartner. Indtil 1821 fungerede Peter Petersen i denne stilling. Det var ham, som havde været hovedarkitekten ved slotshavens omlægning, og som fortsat spillede en betydelig rolle. Til hans efterfølger indstillede Hauch Carl Adolph Wolff, der udnævn-

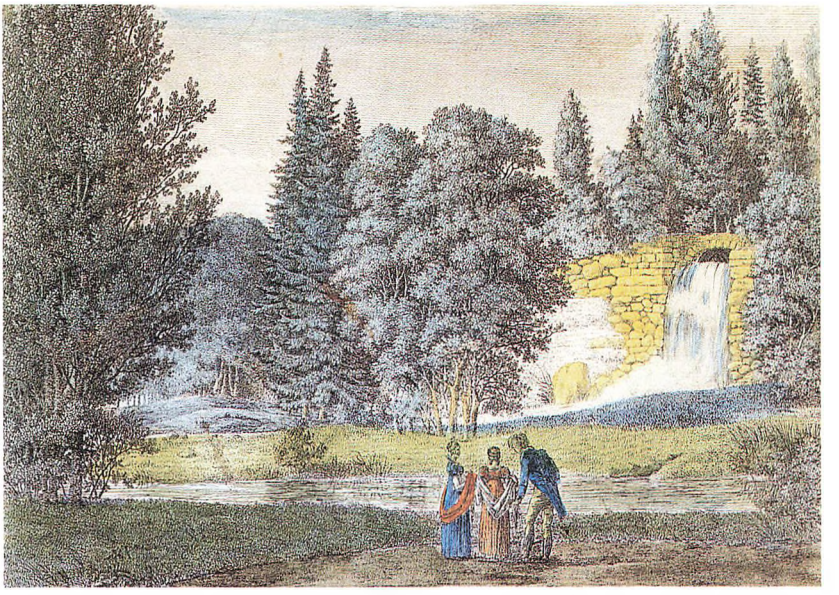

I Frederiksberg slotshave havde man anlagt forskellige seværdigheder for publikum. På billedet ses et kunstigt anlagt vandfald. Andre steder var indrettet grotter eller opstillet dysseanlæg. En række broer muliggjorde, at man bekvemt kunne passere de mange kanaler.

tes 11. febr. 1826.[9] Han havde lært gartnerfaget hos gartner Lindegaard på Rosenborg og havde senere arbejdet på Krabbesholm. Der synes ikke at være foretaget større ændringer i slotshaven i disse år. Derimod fik Wolff til opgave at få tilrettelagt og udvidet de haver, som dronningen og hendes to døtre ønskede at få rådighed over, og som lå på den del af slotshaven, som Zoologisk have idag beslaglægger. Kort før kongens død fik hofmarskal Haxthausen ordre til at tildele Wolff en alvorlig irettesættelse for uberettiget brug af kongens heste og vogne. Sagen havde været omtalt i bladet »Den Frisindede« for 17. okt. 1839.

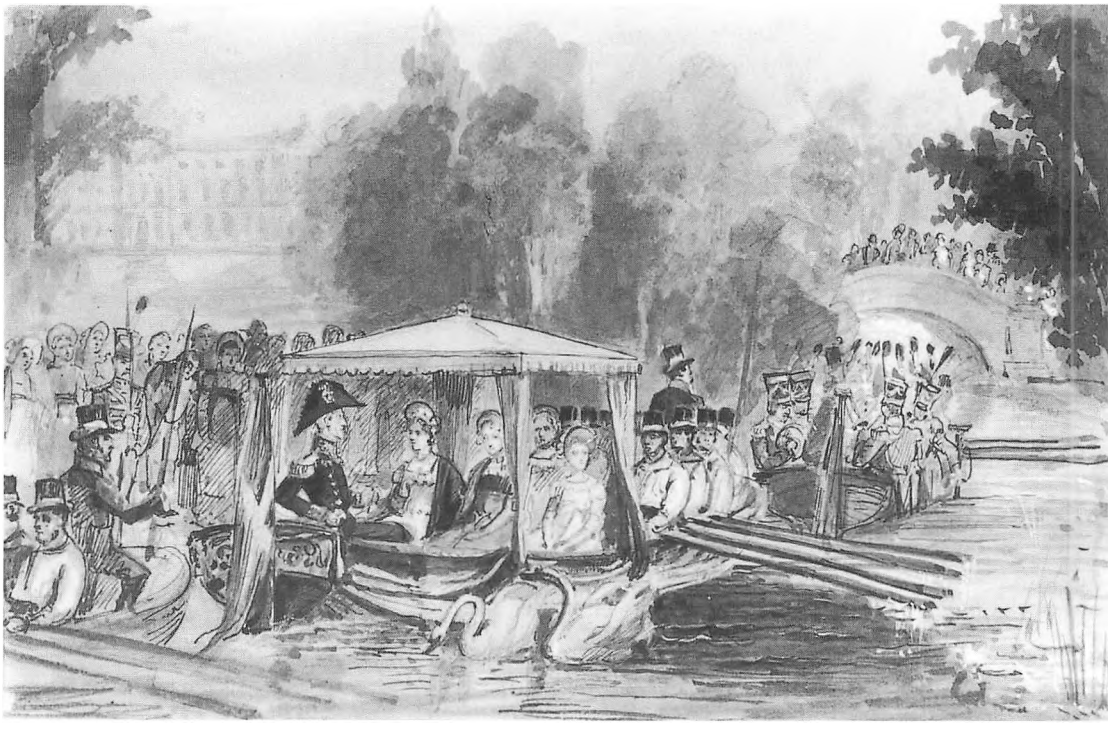

En yndet søndagsfornøjelse for kongefamilien var sejlads på kanalerne i Frederiksberg have. Loyale borgere stod langs bredderne og hilste den kgl. familie. Der findes ingen samtidige billeder af denne sejlads. Efter hukommelsen har senere kunstnere foreviget begivenheden. Her er det tegneren Knud Gamborg. *Se iøvrigt side 123.*

På grund af en alvorlig sygdom i begyndelsen af året 1837, kunne kongen ikke som sædvanlig tage til Frederiksberg i dette år, og heller ikke i de følgende år ønskede han at besøge sommerslottet. Året 1836 var således det sidste år, hvor han med sin familie kunne nyde Frederiksbergs lyksaligheder.

Når talen er om Frederiksberg slot, bør også et par ord siges om Søndermarken, som også i Frederik VI.s tid var et yndet sted for spadsereture og for de efterårsjagter, som kongen i disse år så ivrigt deltog i. Også Søndermarken var blevet moderniseret i den foregående periode og fremstod nu som et anlæg omgivet af en indhegning. Man skulle være forsynet med nøgle for at få adgang, og på et vist tidspunkt blev der givet besked om, at der ikke måtte udleveres flere nøgler.

Søndermarken havde sin egen opsynsmand. Både før og efter tronskiftet virkede Rasmus Knudsen i denne stilling. Han havde egen bolig og tilladelse til at lade et antal køer græsse. Salg af mælk var en af hans indtægter. Han døde i 1824, og 15 ansøgere meldte sig til den ledige stilling. Hauch benyttede lejligheden til at foreslå, at også kongen anskaffede køer til græsning for at kunne sælge mælken. Til ny opsynsmand valgte kongen 24. jan. 1824 gartnersvend ved slotshaven Nicolai Schnitger, ligesom han tillod, at man anskaffede 6 malkekøer og ansatte en malkepige. En egentlig mejerske ville han ikke anerkende. Schnitger døde i 1834, og påny meldte der sig et betydeligt antal ansøgere, blandt hvilke kongen 1. april 1834 udpegede gartnersvend ved Sorø akademi, Sophus Magnus Dølner, som endnu var i funktion ved kongens død.

Umiddelbart op til det Schackske palæ lå den fornemme ejendom, som senere bedst kendes under navnet »Det gule Palæ«.[10] Dets bygmester var en af Københavns fremtrædende tømmerhandlere Henning Fr. Bargum, som havde ladet ejendommen opføre i årene 1764-67. Hovedbygningen lå ud mod Amaliegade, og grunden strakte sig ned til Toldbodgade. På gårdspladsen fandtes forskellige pakhuse og staldbygninger. Hovedpalæet var udstyret med en høj kælder, hovedindgang i stueetagens midte med adgang til to små lejligheder og i beletagen en fornem herskabsbolig. Fra beletagen var der ud mod Amaliegade adgang til en fornem balkon med et smukt jerngitter. Arkitekten Jardin havde medvirket ved beletagens indre udformning. Bargum boede i en af de små lejligheder i stueetagen, og

Da slotshaven blev omlagt, benyttede man lejligheden til at indlemme den gamle fasangård med jordtilliggende i haven. Huset benyttedes i mange år til sommerbolig for kongens kabinetssekretær. På arealet anlagdes en lille malerisk sø, i hvis vande det såkaldte Schweizerhus spejlede sine mure.

i den anden var forretningskontorer. Bargum havde stiftet »Det Dansk-guineaiske Kompagni«, som endte med at gå konkurs.

Ejendommen overtoges derefter af en anden velhavende tømmerhandler, nemlig den fra Pommern indvandrede grosserer Carl Fr. Busky, som samtidig virkede som preussisk agent og konsul. Også han fortsatte med at bo i stueetagen, medens beletagen udlejedes til rangspersoner. Han døde 65 år gammel 20. nov. 1808. Allerede før sin død havde han solgt sin ejendom til kongen. Der foreligger en kontrakt, dat. 23. aug. 1808, i henhold til hvilken ejendommen skulle koste

Allerede i 1808 købte kongen den fornemme ejendom, som senere gik under navnet »Det gule Palæ«, men han overtog det først i 1810. Ejendommen var udstyret med en fin beletage med balkon og smukt gitterværk ud mod Amaliegade. Den var sandsynligvis tiltænkt arveprinsesse Caroline som Københavnerresidens, når hun giftede sig.

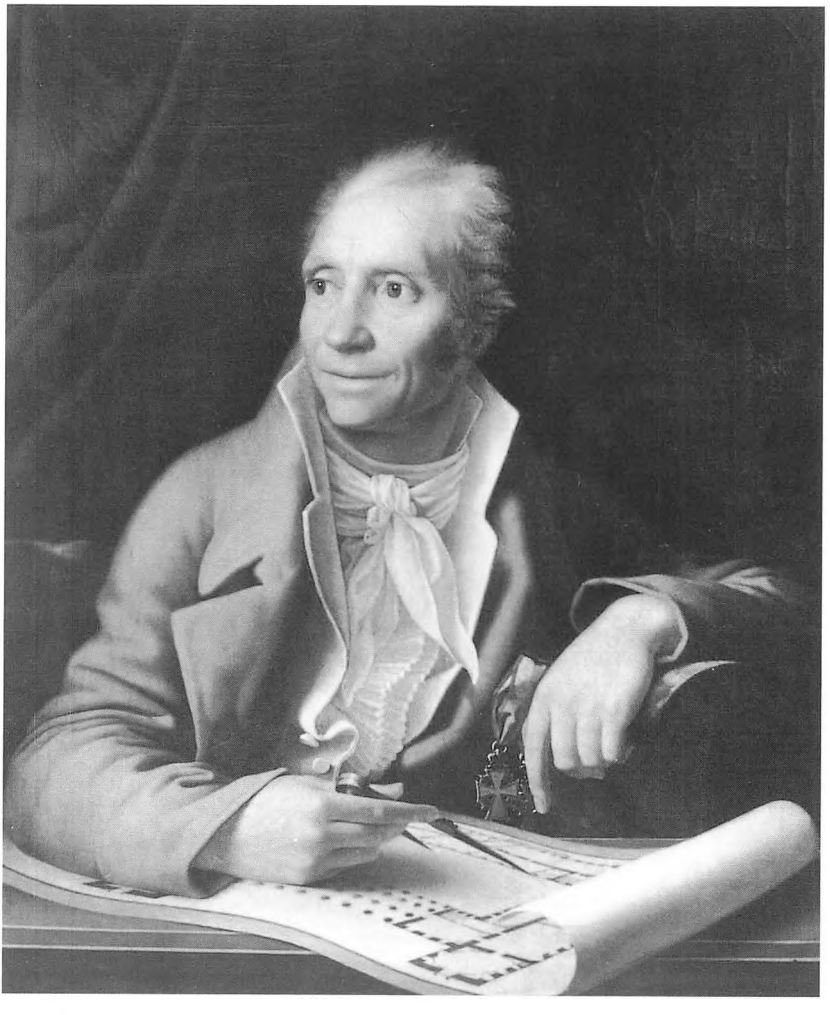

Arkitekt C. F. Hansen var elev af 1700-tallets store arkitekt C. Harsdorff og virkede fra 1784 som en meget anvendt landbygmester i Altona. I 1800 kaldtes han til København for at genopbygge rådhuset på Nytorv, og senere betroede man ham genopførelsen af Christiansborg slot med slotskirken samt Vor Frue kirke.

40.000 rd. Kongen overtog imidlertid ikke straks ejendommen, idet et skøde først blev tinglæst 8. jan. 1810, da kongen udbetalte enken den resterende restsum på 16.000 rd. Hvad det egentlige formål med købet har været, er det vanskeligt at fastslå. Muligvis har kongen allerede på det tidspunkt villet sikre sig, at man havde mulighed for at installere f.eks. prins Ferdinand eller prinsesse Caroline i dette palæ i tilfælde af ægteskab. Ingen af dem kom nogen sinde til at bebo palæet, men da prinsesse Caroline i 1812 blev forlovet med sin morbroder, Christian af Hessen, var det faktisk hensigten, at parret skulle bebo palæet i Amaliegade. Derimod synes det klart, at Frederik VI en kort tid indlogerede fru Dannemand i palæet, formodentlig i en af de små stuelejligheder. Først i 1812 erhvervede han ejendommen i Ny Toldbodgade til hende og hendes voksende familie.[11] På længere sigt anvendtes palæets beletage som gæstebolig for hoffets gæster. Af hofpersonalet kaldtes palæet længe »prinsesse Carolines tidligere palæ«. Såvidt det har kunnet fastslås, har hun aldrig boet her.

Christiansborg slots totale ødelæggelse ved en storbrand en mørk februaraften i 1794 gjorde et stærkt indtryk på den brede befolkning, og der opstod i vide kredse et ønske om, at slottet måtte blive genopført. Betydelige beløb indsamledes til formålet. Ved branden var kun hovedbygningen blevet ødelagt. Det såkaldte ridebaneanlæg eller »Christianborg Slots Nebenbygninger«, som de officielt betegnedes, stod uskadte. Allerede i 1803 forelå tegningerne til et nyt slot. Man havde udpeget landbygmester C. F. Hansen i Altona til slotsarkitekt, og det var besluttet, at man i så vid udstækning som muligt skulle anvende det tidligere slots mure. En særlig kommission for genopbygningen af slottet blev nedsat, som også fik ansvaret for opførelsen af et nyt råd- og domhus. I denne kommission havde også Hauch sæde indtil sin død, og han efterfulgtes af Haxthausen. Kommissionen blev først ophævet i 1845.[12] Hauch sørgede desuden for, at der blev anvist kommissionen arbejdslokaler i palæet i Kalleboderne, og at hofkasserer Duncan ansattes som kassebetjent for kommissionen.

Arbejdet kom kun langsomt igang. Søkrigen med England skabte

både økonomiske vanskeligheder og materialebesvær. For at lette de sidste blev man enige om i 1812 at nedbryde Hørsholm slot og anvende materialerne herfra til slotsbyggeriet.

Foruden selve slottet skulle der opføres en ny slotskirke, og denne del af arbejdet blev først færdigt. Den nye slotskirke opførtes som en selvstændig bygning, der ved kirkeløngangen var sat i forbindelse med hovedslottet.[13] Selve kirkebygningen var en rektangulær blok, forsynet med et lavt kobbertag, som bar en ligeledes lav kobberbeklædt kuppel. Hovedindgangen var fra slotspladsen og markeredes af de for C. F. Hansen så karakteristiske granitsøjler, som bar en trekantgavl. En særlig kongestol var anbragt i bygningens østgavl, og oven over denne fandtes orglet. Koret mod vest var hævet 3 trin over kirkegulvet og adskilt fra skibet ved et gitter, i hvis midte prædikestolen var anbragt. Alteret prydedes af et enkelt hvidt marmorkors. Ved slotsbranden i 1884 reddedes C. F. Hansens kirkebygning, men 6. juni 1992 nedbrændte kirken totalt som følge af en ulykkelig hændelse. Den blev genopført i sin forrige skikkelse, og genskabelsen af kuplen var lidt af et arkæologisk puslespil.

Slotskirken indviedes pinsesøndag 14. maj 1826 i kongeparrets nærværelse. Biskop Münter havde foreslået, at man afholdt en kirkelig jubelfest i anledning af 1.000-året for oldtidskongen Harald Klaks dåb. Ved kgl. res. 10. marts 1826 godkendtes en sådan fest i alle landets kirker, og Münter fik besked om at benytte denne lejlighed til at foretage slotskirkens indvielse.[14]

Færdiggørelsen af slotsbygningen varede endnu en rum tid. I 1822 var de ydre mure færdige, og man kunne tage fat på den indre genopbygning og udsmykningen, hvortil fortrinsvis valgtes danske kunstnere. I 1828 var man nået så vidt, at hoffet for nogle dage kunne benytte slottet i anledning af prinsesse Wilhelmines bryllup. På intet tidspunkt kom det på tale, at kongefamilien skulle forlade Amalienborg og opslå en ny residens på det nyopførte slot. Heller ikke efterfølgeren – Christian VIII – havde ønsker om at vende tilbage til Christiansborg.

Det er derfor ikke anset nødvendigt i denne forbindelse nærmere

at beskrive det nyopførte slots arkitektur og indretning. En kort oversigt må være tilstrækkelig.

Også slottet var opført i nyklassisistisk stil. Hovedfløjen vendte ud mod slotspladsen og her fandtes hovedindgangen. Fløjen mod Ridebanen opførtes kun delvis. I stedet for skabtes en åben søjlegang, dog således, at hovedbygningens to sidefløje stadig havde forbindelse til Nebenbygningerne. Nybygningen havde intet tårn, men var stadig beklædt med kobbertag. Gennem de to længange – med portgennemkørsel – stod man i forbindelse med »Den røde Bygning« og slotskirken.

I det gamle slot havde man kun haft een hovedtrappe, nemlig den såkaldte dronningetrappe. Den blev genopført, og desuden indrettedes en såkaldt kongetrappe i hjørnet ud mod Slotsholmsgade. Den betjente højesteret og festlokalerne i fløjen ud mod kunstkammeret, altså de lokaliteter, som man kunne regne med, at de fleste ville benytte. Etagerne var de samme som i det gamle slot. Kælderrummene var delvis bevaret. Herefter fulgte en høj stueetage (dameetagen) og derover en lav mezzaninetage. Herefter kom man op til kongeetagen, og de for majestæten indrettede daglige gemakker. Lokaler for hoffets festligheder fandtes også på denne etage. Kongens lejlighed vendte som tidligere ud mod slotspladsen. I hjørnet mod Højbro lå kongens sovegemak, som stødte op til dronningens. De for den regerende dronning bestemte lokaler lå i fløjen ud mod prins Jørgens gård og nåede frem til dronningetrappen. Over kongeetagen fulgte endnu en høj etage og øverst en lavere mezzaninetage. Ved brylluppet i 1828 var gemakkerne på kongeetagen på den anden side af dronningetrappen reserveret brudeparret.[15]

Det eneste af det nye slots lokaler, som regelmæssigt fik besøg af Frederik VI var den nyindrettede retssal for højesteret.

Retssalen, der sammen med rettens kontorer var anbragt i fløjen ud mod kunstkammeret gik gennem to etager og havde mod øst den nødvendige tronstol for kongen, når han traditionen tro åbnede det nye højesteretsår i begyndelsen af marts måned. Ledsaget af et stort følge deltog han fortsat i rettens første møde. Hidtil havde man be-

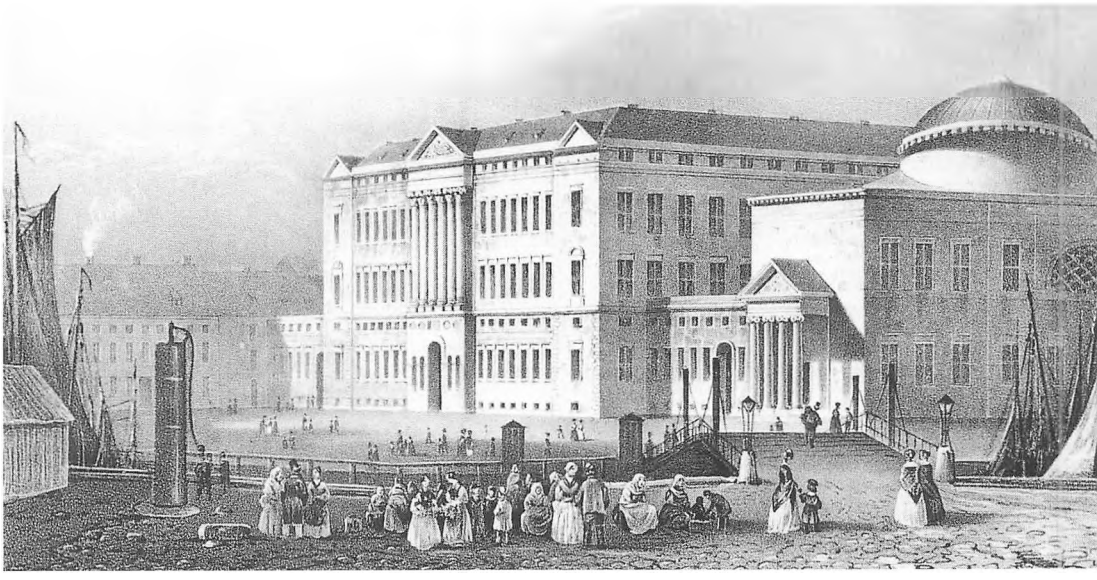

Christiansborg slot med slotskirken til højre, set fra Højbro. Begge bygninger er karakteristiske for C. F. Hansens »romerske« bygningsstil. Slotsbygningen nedbrændte i 1884, men kirken reddedes. Ved en ulykkelig hændelse i moderne tid nedbrændte også slotskirken, men er pånyt genopført.

nyttet riddersalen på Rosenborg slot til denne celebre begivenhed, og til og fra slottet havde kongen bevæget sig i en fornem procession. I 1830 toges den nye højesteretssal i brug for første gang.[16] Det viste sig ret omgående, at højesteret kun havde til hensigt at benytte den nyindrettede sal til den årlige åbningsceremoni. Det daglige arbejde ønskedes videreført i de lokaler, som man havde benyttet i palæet i Kalleboderne siden slotsbranden. Det betød, at retten kun kom til at benytte den nye pompøse sal i 20 dage, idet som bekendt højesteretssalen i efteråret 1848 indrettedes til brug for den grundlovgivende rigsforsamling og siden anvendtes som folketingssal.

I hvert fald fra 1829 havde det nyopførte slot fået tilført et embede som slotsforvalter, og ved slottet virkede ligeledes en materialforval-

ter. De hed henholdsvis Isach Hansen og Christopher Jensen. De fungerede begge i hele kongens levetid. Det ser endvidere ud til, at Hauch i genopbygningsperioden også har anvendt den i den foregående periode ansatte bygningsforvalter Nic. Chr. Norup til løsning af forskellige bygningstekniske opgaver.

Ved siden af de slotte og palæer, der tjente som residens for kongen, og som er omtalt i det foregående, fandtes der i og udenfor hovedstaden fra gammel tid en række bygninger, som ligeledes stod til kongens disposition. Disse institutioner administreredes delvis af hofmarskallen delvis af rentekammeret. Som regel var det hofmarskallen, der sørgede for udnævnelsen af den nødvendige slotsforvalter eller gartner. Desuden medvirkede han ved de mange sager, der fra tid til anden opstod, når embedsmænd og andre ønskede at få anvist bo-

C. F. Hansens Christiansborg slot, set fra Ridebanen. Slotsgården åbner sig mod syd, og de to sidefløje er forbundet med en åben søjlegang. C. F. Hansen var ingen ynder af slotstårne.

lig på de pågældende institutioner. Det gav anledning til mange forhandlinger mellem konge og hofmarskal, og ofte var det kongen, der satte sin vilje igennem. Af institutioner, som betragtedes som særlig attraktive som beboelse, må først og fremmest nævnes palæet i Kalleboderne. Foruden institutioner som højesteret og »Det kgl. Landhusholdningsselskab«, som havde fået anvist lokaler her, fandtes der en række fornemme lejligheder, som der altid var stærk rift om. Stillingen som palæforvalter var også meget attraktiv. Siden 1804 virkede fhv. lakaj Hans Winge i embedet og som assistance have han en portner, 2 vægtere og 2 arbejdskarle. Han døde i 1826. Normalt ønskede Hauch, at man lod en lakaj rykke op i en ledig slotsforvalterstilling, men i dette særlige tilfælde ville han dog foreslå, at fuldmægtig i hofkassererkontoret Jens Christensen blev Winges efterfølger. Kongen foretrak imidlertid ved res. 6. jan. 1826 løber hos dronningen Jens Nielsen Sand, som virkede i resten af kongens levetid. Af andre eftertragtede »Boligslotte« kan endvidere nævnes Frederiksborg og Fredensborg slotte i Nordsjælland, men man holdt strengt på, at slottenes kgl. gemakker ikke kunne udlejes. Det samme gjaldt de slotsbygninger i hertugdømmerne, hvortil mange ligeledes ansøgte om en lejlighed. Her kommer i første række Plön og Kiel slotte.

Når hofforvaltningen havde en vis indflydelse på ledelsen af disse slotte, var baggrunden den, at der skulle være mulighed for medlemmer af kongehuset – og naturligvis også kongen – at kunne disponere over de fornødne gemakker på rejser i provinsen. Her kunne også Kronborg, Koldinghus og Gottorp komme i betragtning. Med hensyn til Roskilde palæ anvendtes denne institution som naturlig poststation for celebre gæster, der var på rejse gennem Sjælland. Det skete også, at hoffet udsendte en karet til Roskilde for at modtage fremmede gæster, der skulle gæste hoffet. Når herskaberne skulle deltage i højtideligheder i domkirken, f.eks. begravelser, benyttede de også palæet. Med kongens tilladelse indrettedes der i 1835 mødelokaler for Østifternes stænderforsamling i palæets lokaler.

Fra den foregående periode virkede Frederik Otzen som palæforvalter i Roskilde. Han døde imidlertid allerede i 1816 og efterfulgtes

af sin svigersøn Johan Frantz Frølich, der havde været adjungeret ham gennem en længere periode. Han døde i 1828, og 5. april samme år godkendte kongen, at Carl Bernhard Olsen, der havde beklædt forskellige skriverstillinger indenfor hofforvaltningen, blev hans efterfølger. Allerede 19. april 1828 indløb et reskript, som meddelte, at stillingen skulle nedlægges ved Carl Olsens død. Han var imidlertid endnu i live ved kongens bortgang.

Til de institutioner i hovedstaden, som var underlagt Hauchs administration, hørte også Rosenborg slot med tilhørende park og køkkenhave. Slottet krævede Hauchs fulde opmærksomhed først og fremmest, fordi slottet rummede betydelige samlinger til belysning af det oldenborgske kongehus. Desuden opbevaredes her forskellige andre samlinger, som Hauch var den officielle leder af, ikke at forglemme kronregalierne. Rosenborg have var desuden et yndet udflugtsmål for det københavnske borgerskab, som havde fri adgang til selve parken. Det var Hauchs embedsopgave at træffe de nødvendige foranstaltninger til god ordens opretholdelse og desuden at tage stilling til de forskellige andragender, som indkom om udskænkning og optræden for publikum. På det punkt fulgte man en ret restriktiv politik. Ved siden af parken fandtes en egentlig køkkenhave, som var storleverandør til hoffet af friske blomster, grøntsager og frugt. Det var kostbart at holde de mange drivhuse i drift og i det hele taget at vedligeholde parken. Med kritiske øjne fulgte kongen de stigende udgifter og ikke een, men flere gange gav det anledning til, at Hauch måtte udarbejde omfangsrige betænkninger om nødvendigheden af at stille de fornødne bevillinger til rådighed, således at man kunne opretholde havens status på linie med tilsvarende anlæg i udlandet. Til sidst blev Hauch så træt af disse besværligheder, at han tog til orde for oprettelsen af en særlig haveinspektion. Under denne henlagdes ikke blot Rosenborg slotshave, men også haverne ved Frederiksborg og Fredensborg slotte samt Søndermarken.

Endnu i mange år efter tronskiftet virkede oberst Vilhelm L. N. Friess som slotsforvalter, assisteret af fuldmægtig Iver Stouenberg. I 1832 var Friess blevet så aflægs, at han måtte have assistance,

og efter hinanden adjungeredes først oberst Ejlert Tscherning og kort derefter sønnen artillerikaptajn A. F. Tscherning som slotsforvaltere. Heller ikke den sidste ønskede varigt at overtage denne stilling, og kongen fandt omsider frem til en mere varig efterfølger, nemlig oberstløjtnant Christopher H. Sommer, som først adjungeredes Friess og derefter efterfulgte ham. Sommer var endnu i tjeneste ved kongens død og kunne støtte sig til fuldmægtig Frederik Stouenberg, der var tiltrådt omkring 1830 og var søn af forgængeren. I forbindelse med slotsforvalterskiftet fik hofinspektør Schønberg og hofskriver Schoubye ordre til at udarbejde et nyt inventarium over slottets kostbarheder. Arbejdet afsluttedes i 1834. Nogle uger før sin død afleverede Hauch forskellige kostbarheder til Rosenborg, som han hidtil havde haft i sin private varetægt, og efterfølgeren Haxthausen fik nedsat en særlig kommission, som kunne overdrage ham tilsynet med kronregalierne.

Lederen af Rosenborg slotshave var en af de mest fortjente af periodens hofbetjente, nemlig Peter Lindegaard. I 1831 fejrede han sit 40-års-jubilæum. Han havde på Hauchs anbefaling 19. juli 1828 fået tilladelse til at omdanne en stilling som gartnersvend til undergartner og hertil fået udpeget sin svigersøn Jens Peter Petersen, som senere blev ham adjungeret og allerede i 1832 efterfulgte ham som slotsgartner og endnu var i tjeneste ved kongens død. Man var så tilfreds med hans indsats, at man i 1837 tilstod ham en understøttelse til at besøge haver i England, Skotland og Holland.[17]

Som omtalt ovenfor havde kongen længe med ubehag fulgt de stigende udgifter til havens drift. For at begrænse disse havde man af og til benyttet enten soldater eller slaver som havearbejdere. Kongens stadige kritik medførte, at Hauch måtte udarbejde en samlet redegørelse for haveudgifterne i årene 1818-20. Redegørelsen forelå 1. sept 1821 og var udarbejdet i rbd. sedler og tegn:

	1818	1819	1820
Frederiksberg have	10.027	11.936	13.269
Rosenborg have	9.669	15.389	11.760
Fredensborg have	3.983	3.594	3.556
Søndermarken	1.889	1.369	1.924
	25.564	32.290	30.510

I en medfølgende kommentar understregede Hauch, at man fremover måtte regne med en årlig udgift på 20-22.000 rbd. sedler og tegn, hvis drivhusene skulle holdes i forsvarlig stand.[18]

Kongen var imidlertid ikke stillet tilfreds, og Hauch så da ingen anden udvej end, at man helt ophørte med at drive en køkkenhave under Rosenborg og i stedet for gik over til at købe de nødvendige grøntsager på det frie marked. Man kunne hermed måske spare lønningerne til 4 havearbejdere om året.

Den vedvarende kritik medførte, at Hauch ved resolution af 27. november 1833 fik udvirket, at der blev nedsat en særlig kommission, som fik til opgave at udarbejde et helt nyt havereglement. I kommissionen indtrådte den kommitterede i rentekammeret Chr. Rothe, den botaniske professor Jens W. Hornemann, hofinspektør Schønberg og gartner for den botaniske have i København Otto J. N. Mørch. Han var uddannet af gartner Lindegaard og havde en periode været gartner ved den botaniske have i Lund, hvorfra han var blevet hentet til stillingen i København i 1829. Kommissionen nedkom med et forslag til nyt havereglement på ikke mindre end 71 punkter, som først forelagdes rentekammeret til udtalelse og derefter kongen 22. maj 1835. Allerede 2. juni havde kongen sin resolution klar, som bl.a. gik ud på, at der indenfor en toårig periode måtte anvendes indtil 16.000 rbd. sølv til en fuldkommen indretning og istandsættelse af driverierne i de 3 slotshaver. Iøvrigt godkendtes den udarbejdede vedtægt.

Som en direkte følge af nyordningen foreslog Hauch 25. maj 1835, at man fremover skulle lægge administrationen af de kgl. haver i hænderne på en særlig haveinspektion. Også dette forslag godkend-

tes 25. juli, og fra nu af eksisterede »Inspektionen for de kongelige Haver ved Rosenborg, Frederiksborg og Fredensborg Slotte«, som fremtidig opretholdt en indskrænket leverance til det kgl. køkken. Hauch havde til at begynde med håbet at få udnævnt professor J. F. Schouw som medlem af inspektionen, men han, der i 1835 var blevet udpeget som formand for de rådgivende stænderforsamlinger, frabad sig hvervet. I stedet for kom inspektionen til at bestå af den kommitterede Rothe, hofinspektør Schønberg og gartner Mørch. Det pålagdes den at indsende en udførlig rapport hvert år om havernes udvikling til forelæggelse for kongen. Nyordningen betød, at Hauch i sine sidste embedsår blev frigjort fra et arbejde, der hidtil havde lagt megen beslag på ham, og som han havde følt overmåde besværligt. I 1839 trådte Mørch tilbage fra inspektionen, uden at der udpegedes en direkte efterfølger. Der foreligger en rapport, som dækker perioden 1. maj 1838 til 1. maj 1839, men kongen nåede ikke at få den godkendt. 5. dec. 1839 tilbagesendte kabinetssekretariatet beretningen med Chr. VIII.s underskrift.

Af de nordsjællandske slotte var det først og fremmest Frederiksborg og Fredensborg, som kunne gøre krav på hofmarskallens opmærksomhed. Eremitageslottet i Jægersborg dyrehave blev om sommeren stillet til rådighed for kadetter fra landkadetakademiet til øvelser i landmåling, og af og til aflagde kongefamilien besøg på slottet. Det samme var tilfældet med Charlottenlund slot, som tidligere havde haft leveringer til hofholdningen. Nu virkede slottet først og fremmest som sæde for en planteskole. Indtil 1836 fungerede Martin Baastrup fortsat som slotsforvalter, hvorefter han afløstes af gartner Frederik Ohlsen. Hørsholm slot var som omtalt foran blevet nedbrudt, men Hauch havde sørget for at hjemtage alt brugeligt inventar. Man bevarede dog de eksisterende kavalerhuse og avlsbygninger foruden den store og fornemme park. Indtil sin død i 1824 bevarede den gamle slotsforvalter Johann B. Hintzpeter sin stilling, hvorefter opsynet med hele anlægget overgik i plantageinspektør Martin G. Schäffers hænder. Han døde i 1830 og efterfulgtes af Adam Gottlieb Schäffer, som endnu var i funktion ved kongens død.

Frederiksborg slot spillede i denne periode en vis rolle. Både kongen og dronningen tog af og til ophold på slottet nogle dage, kongen især for at overvære militære manøvrer i omegnen eller for at deltage i jagter. Slottet og kirken dannede endvidere den fornemme ramme om kongeparrets salvings- og kroningshøjtidelighed i sommeren 1815. Visse militærafdelinger havde midlertidigt kvarter på slottet, navnlig i forbindelse med øvelser i landmåling, og også amtsadministrationen foregik herfra. Fra tid til anden førtes endvidere diverse diskussioner mellem konge og hofmarskal om privat indlogering på slottet. Da prins Frederik i 1834 var på vej til sin »forvisning« i Island, tillod kongen, at han tilbragte sine sidste dage sammen med sin fader her.

Til slottets administration var knyttet et vist fast personale bestående foruden af slotsforvalteren af 2 husgerådskarle, hvoraf den ene også varetog skrivertjenesten, indtil slotsforvalteren i 1822 selv overtog dette hverv. Desuden arbejdede der 3 arbejdskarle ved slottet, og det havde også en oldfrue, Kirstine Winsløw. Hun administrerede bl.a. et stort reservelager af sengetøj. Slottet havde endelig sin egen gartner, hvilket vil fremgå af det følgende.

14. juni 1803 var den tidligere husgerådskarl og skriver Adam Giedde blevet udpeget til slotsforvalter, og han fungerede indtil sin død i 1836. Han havde således haft et betydeligt ansvar for gennemførelsen af kroningsarrangementerne. Først i 1833 overdrog man ham at fjerne den trone, som var blevet opført i kirken og i det hele taget at føre kirken tilbage til sin oprindelige indretning. Hauch indstillede i den anledning Giedde til et gratiale på 150-200 rbd. sedler og tegn. Undtagelsesvis viste kongen sig ganske generøs og bevilgede ved res. 16. dec. 1834 Giedde 200 rbd. Ved Gieddes død meldte der sig ikke mindre end 65 ansøgere, det højeste antal der nogen sinde er noteret ved et embedsskifte. Hauch benyttede lejligheden til at henlede kongens opmærksomhed på enten fuldmægtig Frederik Stouenberg ved Rosenborg eller fuldmægtig Sørensen ved kassererkontoret som egnede efterfølgere. Kongen valgte imidlertid ved res. 4. juni 1834 premierløjtnant Geert Sørensen Gyllich. Han fik tildelt samme

gage som Giedde, nemlig 534 rbd. sølv, men ikke Gieddes ret til fri græsning af 4 køer og deraf følgende mulighed for salg af mælk.

Siden 1804 havde den kendte leder af den botaniske have i København Frederik Ludvig Holbøll også varetaget hvervet som gartner ved Frederiksborg med gartner Chr. Frederik Teisner som medhjælper. Slotshaven havde tidligere leveret grøntsager og frugt til hofholdningen, men under Holbølls ledelse var virksomheden lagt om til planteskole. I 1827 udvidedes slotshaven ved indkøb af halvdelen af den såkaldte »Jægerbakken« og ved nyplantning fik man i væsentlig grad forbedret udsigten fra slottet. Holbøll døde i 1829 og efterfulgtes af Teisner, der stadig var i funktion ved kongens død. Da man forelagde kongen planen om nyplantningen, gik han ganske vist ind på denne, men løftede sin vane tro en afværgende pegefinger og indskærpede den nødvendige sparsommelighed.

Også Fredensborg slot måtte Hauch beskæftige sig en del med. Det var ikke, fordi kongefamilien havde større interesse for at tage ophold her. Det blev kun til ret kortvarige besøg, f.eks. når kongen var på sine årlige inspektionsbesøg på Frederiksværk. Han begyndte som regel sin rejse på Kronborg, hvorefter han overnattede på Fredensborg. Nogle somre opholdt de to kongedøtre sig på slottet, og i 1812 stilledes Fredensborg til disposition for prinsesse Juliane og hendes gemal, indtil han gik i østrigsk krigstjeneste. Efter hjemkomsten fik de bolig i København. I stedet for stilledes store dele af slottet til rådighed for personer, som gerne ville have en bolig på dette tiltrækkende sted. Der foreligger en ganske omfattende korrespondance mellem kongen og hofmarskallen om disse andragender. Det skal endelig nævnes, at der af og til indrømmedes visse militære enheder tilladelse til kvarter, når man skulle løse landmålingsopgaver.

Slottet var i hele den her behandlede periode leverandør til hoffet. Fra gammel tid eksisterede der således et fasaneri, som opretholdtes i hele kongens levetid.

Fra den foregående periode havde man overtaget Johan Ludvig Mansa som slotsforvalter og gartner. Ved et kup fra Hauchs side var han blevet ansat i 1799, og han virkede indtil sin død i 1820. Til hans

efterfølger som slotsforvalter udpegede kongen lakaj i kongens liberi Peter Chr. Engel, medens sønnen gartnersvend, Chr. Ludvig Mansa, ansattes som slotsgartner, en stilling han endnu beklædte i 1833, hvorefter Rud. Rothe blev slotsgartner. Engel døde allerede i 1828, og efterfulgtes ved res. 10. maj 1828 af afskediget løjtnant Johan Thomas Qvistgaard. Han havde tidligere gjort tjeneste ved »Kongens Livregiment« og var endnu i embede ved kongens død.

Om slotsgartner Chr. Ludvig Mansa kan endnu oplyses, at han havde modtaget udnævnelse til gartnersvend så tidligt som i 1816, da den tidligere indehaver af stillingen Erik Rasmussen var blevet slotsforvalter og gartner på kongens private lystejendom Marienlyst ved Helsingør, en stilling han endnu opretholdt i 1835, hvorefter han efterfulgtes af Johs. Schebel.

Med hensyn til fasaneriet bestyredes det i de første år af perioden af enken efter den tidligere fasanmester. I 1818 overtoges stillingen af hendes søn Chr. Both.

Formelt stod Kronborg, Marienlyst og Jægerspris slotte også under Hauchs administration, men det var sjældent, at han havde anledning til at beskæftige sig med disse ejendomme.

I Kronborg varetoges slotsforvalterstillingen i hele kongens tid af oberst Carl Ludvig Nagel. Slottet anvendtes først og fremmest af militæret. Af og til kom kongen på korte besøg. Allerede i den foregående periode havde man stillet slotskirken til disposition som gymnastiksal. 6. juli 1818 forelagde Hauch et andragende fra garnisonspræst Grüner – støttet af biskop Münter – om, at slotskirken måtte føres tilbage til sit oprindelige formål, men det afviste kongen.

Vest for Storebælt fandtes også en række slotte, som fra gammel tid havde været henlagt under hofmarskallens administration. Hans indflydelse på disse var imidlertid ikke særlig omfattende, men normalt trådte han i aktion ved valg af slotsforvalter. Kun enkelte af disse slotte havde i denne periode virkelig betydning for kongefamilien.

Odense slot hørte til denne gruppe. Det havde en årrække været tjenestebolig for Fyns stiftamtmand og også ledende officerer havde

Gottorp slot i den vestlige del af Slesvig by var residens for hertugdømmernes statholder, den gamle landgreve Carl af Hessen-Kassel, dronningens fader. Efter hans død i 1836 arvede hans søn landgreve Frederik af Hessen-Kassel såvel statsholderembedet som residensen.

fået anvist bolig her. Fra 1815 blev slottet residens for Fyns guvernør prins Christian Frederik og hans familie. Heller ikke Koldinghus slotsruin havde nogen større betydning mere. Endnu førte slotsforvalter Jens Christensen det fornødne opsyn med ruinen. Da han døde i 1830, udtalte rentekammeret, at man ikke fandt det nødvendigt at udpege en efterfølger. Det nødvendige opsyn måtte kunne overlades enten en civil eller militær embedsmand fra byen. Kongen godkendte forslaget og udpegede premierløjtnant Ludvig Ernst Cersovius ved det i Koldinghus garnisonerende holstenske lansenerregiment som opsynsmand. Han fik bolig i slotsforvalterboligen, men forpligtede sig til straks at fraflytte, hvis man skulle få anden brug for boligen.

I hertugdømmerne var det navnlig Gottorp slot, som havde Hauchs interesse. I det meste af perioden residerede den aldrende

landgreve Carl af Hessen på slottet, og efter hans død i 1836 rykkede hans søn landgreve Frederik ind i faderens stilling og fik ligeledes slottet til fast residens. Der var tradition for, at beboerne på Gottorp kunne få refunderet udgifterne til visse inventargenstande. De afholdtes i så fald af den almindelige møbelkonto. Efter anmodning ansøgte Hauch kongen om tilladelse til at anskaffe to nye sølvlysestager til en pris af 400 rbd. sølv. I sin resolution understregede kongen, at den ansøgte pris på ingen måde måtte overskrides.

Ved periodens begyndelse fungerede fortsat Johan Christopher Lau som slotsforvalter. Han efterfulgtes ved sin død af køkkenmester Johan Conrad Rüppel (res. 23. sept. 1826), der endnu var i tjeneste ved kongens død. Ved slottet var ligeledes en særlig gartner og såkaldt fontaineopsynsmand, en stilling som til at begynde med varetoges af Vilhelm Nagel og derefter – i hvert fald fra 1830 – og perioden ud af Ernst Frederik Hansen. Under et besøg på slottet i 1827 benyttede Hauch anledningen til at gennemgå en af slotsforvalteren udarbejdet fortegnelse over kassabelt inventar, som han ikke havde nogen vanskelighed med at få kongens tilladelse til at afskrive og bortsælge.

Plön slot i Holsten havde været benyttet af prins Christian Frederik som residens i de år, hvor han gjorde militær tjeneste ved monarkiets sydgrænse. Herefter synes slottet ikke at have haft nogen betydning for medlemmer af kongehuset. Det var imidlertid et af de slotte, hvor der var rift om at få tilstået en lejlighed, og der foreligger adskillige breve i hofmarskalsarkivet, som fortæller herom.

I modsætning til de øvrige slotte i hertugdømmerne spillede Kiel slot en betydelig rolle i kongens tilværelse. Her havde han sammen med sin nære familie tilbragt flere år under vanskelige forhold, og som konge benyttede han ofte slottet under sine provinsrejser i tiden efter 1815. Som vi senere vil komme ind på, valgte han Kiel slot som kommende residens for sin datter Wilhelmine, da hun blev gift med hertug Carl af Glücksborg i 1838. På slottet i Kiel var endvidere indrettet kvarter for det Lauenborgske jægerregiment, til hvilket der både blev indrettet stalde og gymnastikhus. Kiel universitet havde endvidere fået mulighed for at anbringe universitetsbiblioteket i slot-

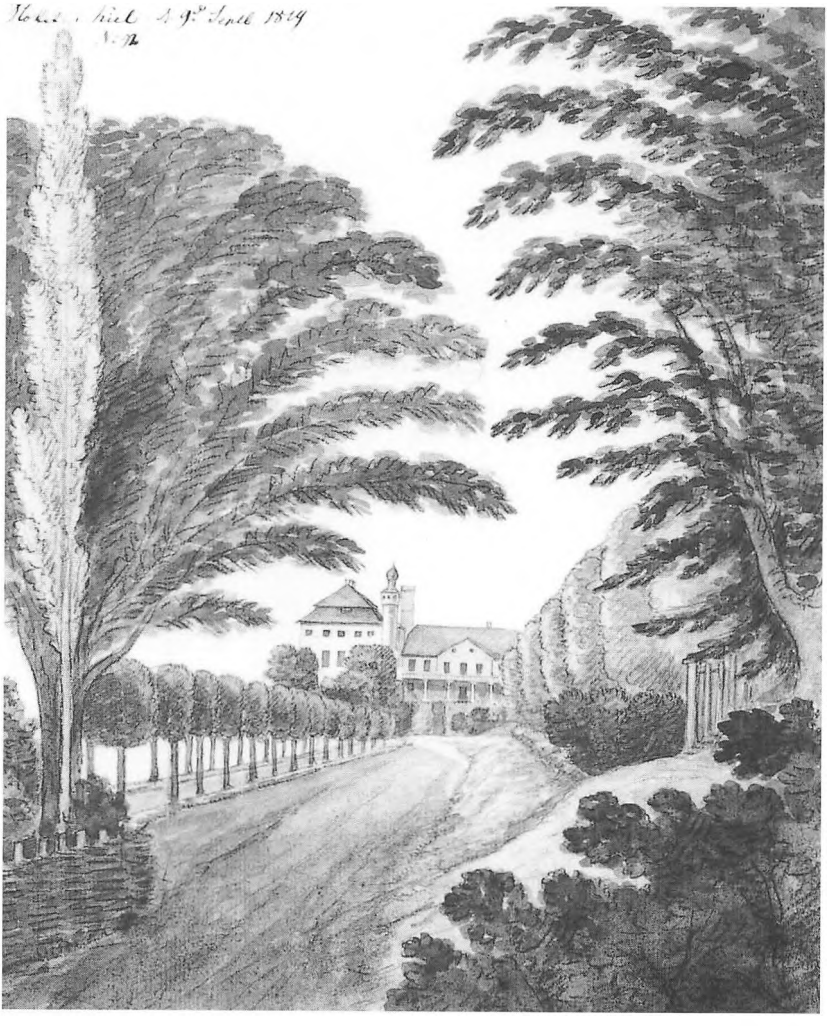

Slottet i Kiel var kongeparrets yndlingsopholdssted i Holsten, og deres yngste datter blev født her. På sine provinsrejser efter 1815 opholdt kongen sig ofte flere dage på slottet. I 1838 valgtes slottet til fast residens for hertug Carl og prinsesse Wilhelmine.

tets stueetage, og Hauch støttede ligeledes et forslag om, at et privat selskab, som indsamlede oldsager, kunne få de nødvendige lokaliteter stillet til disposition. Professor Niels Falch var et interesseret medlem af selskabet.

Som slotsforvalter og haveinspektør virkede i 1830erne, hvor kongen ofte besøgte slottet, L. Trube. Endvidere fandtes der ved slottet en oldfrue ved navn mad. Abramowitz.

Til aflønning af personalet ved de kgl. slotte og palæer, som var henlagt under hofmarskallen, var der på civilreglementet for 1839 opført en samlet sum af 37.576 rbd. sølv. Heraf gik 28.540 rbd. til de kongerigske institutioner og 9.036 til etablissementerne i hertugdømmerne. I disse beløb var dog også indregnet udgifterne til de overordnede bygningsmyndigheder i hovedstaden og i hertugdømmerne.

Dagliglivet ved hoffet

1808-15

Proklameringen af kronprins Frederik som »Kong Frederik VI« om morgenen 16. marts 1808 medførte ikke, at man straks organiserede en traditionel hofholdning. For det første opholdt en væsentlig del af hofstaten sig stadig i Rendsborg. Det havde været overladt overceremonimester Charles de Bosc de la Calmette, bistået af en skare højere og lavere hofbetjente, at varetage Chr VII.s hofholdning under opholdet i Rendsborg. De vendte først tilbage til hovedstaden 27. maj efter at have bivånet den afdøde monarks midlertidige bisættelse i Garnisonskirken i Rendsborg. De skulle også bekræftes i deres stillinger af den nye konge, inden de kunne fortsætte deres virke. Endvidere fortsatte dronningen og hendes to døtre Caroline og Wilhelmine deres ophold på Kiel slot. Førend de var vendt tilbage til hovedstaden, kunne det ikke komme på tale at igangsætte en egentlig hofholdning.[1]

Efter tronbestigelsen rådede kongen over de to Amalienborg-palæer, hvoraf det Schackske fortsat anvendtes som residenspalæ og Chr. VII.s palæ som ramme om hoffets festligheder. Indtil videre fortsatte man med at bruge de to palæer som kongens hovedkvarter, og en række højere stabsofficerer fik anvist kvarter på Amalienborg. Således residerede prins Frederik af Hessen-Kassel i den afdøde konges privatgemakker i stueetagen i Chr. VII.s palæ. Kongen afholdt daglig parole i sit palæ, og der fandt også et officielt militærtaffel sted i palæets »Damegemak« på beletagen. Denne indretning opretholdtes indtil sommeren 1809.

I den første uges tid efter tronskiftet havde man dog nøjedes med at arrangere et mindre familie-middagstaffel, i hvilket også marskal Bernadotte tog del. Han var kommet til København samme nat, som kureren fra Rendsborg bragte meddelelsen om kongens død i Rends-

borg. Efter hans ønske var han blevet indlogeret på Frederiksberg, og man havde fremskaffet en fransk kok til at betjene ham. Formålet med hans besøg var sammen med de danske militære ledere at planlægge det forestående angreb over Sundet på Sverige. Efter en uges tid vendte han tilbage til sit normale hovedkvarter.

Kongens død havde medført, at man som sædvanlig erklærede hofsorg i 6 måneder fra 20. marts at regne. Hauch sørgede for, at de nødvendige bestemmelser blev publiceret. I de første 3 måneder krævedes dyb sorg. I de sidste 3 måneder var reglerne ikke så strenge.

Kort efter tronbestigelsen traf kongen en beslutning, som i hvert fald i det ydre kom til at præge hoflivet i de følgende år. 28. juni 1808 udkom et kgl. åbent brev, som indførte en ny Dannebrogorden.[2]

Fra gammel tid eksisterede der to kgl. ordenstegn, som kunne tildeles såvel kongelige som fyrstelige personer samt rigets højeste militære og civile embedsmænd, nemlig det blå og det hvide bånd. I 1802 havde den franske førstekonsul Napoleon Bonaparte indstiftet en fortjenstorden i flere grader – Æreslegionen – således at kredsen af ordensmodtagere kunne udvides væsentligt, og at der hermed kunne knyttes et særligt forhold til en kreds af medborgere. Frederik VI har muligvis allerede som kronprins haft tanker om at følge det franske eksempel, men planen blev udskudt til efter tronbestigelsen, Men så skulle det også ske. Også andre europæiske fyrstehuse havde fulgt den franske indretning. I København nedsattes en kommission, hvori også Hauch fik sæde, og 28. juni 1808 var forslaget rede. Den første højtidelige ordensdag fejredes på kongens fødselsdag 28. jan. 1809 ved en storstilet fest i riddersalen på Rosenborg, hvortil kongen bevægede sig hen i en pragtfuld organiseret procession med en afdeling af hestgarden for og bag og et stort opbud af ridende officerer og hoffolk.

I indledningen til det åbne brev af 28. juni 1808 understregedes, at formålet med indretning af den nye orden var at belønne fortjenester indenfor alle borgerklasser. I første række tænktes på indsigt og mandighed hos krigeren, men også troskab og nidkærhed hos den civile embedsmand kunne komme i betragning. Man skulle desuden kunne

hædre fremskridt indenfor videnskab og kunst, sindrige opdagelser, hvorved nye velstandskilder åbnedes for staten, samt nye og heldige anlæg indenfor agerbrug, industri og handel. Den nye orden var inddelt i 4 klasser: storkommandør, storkors, kommandør og ridder. Som regel begyndte man som ridder og kunne herfra avancere op i de højere grader.

På dette tidspunkt overvejedes allerede endnu en klasse indenfor Dannebrogordenen, kaldet »Dannebrogmændenes Hæderstegn« eller kort og godt »Sølvkorset«. Meddelelsen om dens oprettelse udsendtes på kongens fødselsdag i 1809. Denne grad var tiltænkt personer i de »engere kredse«, der havde gavnet fædrelandet. For at højne værdien af denne ordensgrad i offentlighedens omdømme bestemtes det ved et åbent brev af 28. jan. 1812, at modtagere af de forskellige ridderordener ved fortsat aflagt iver i deres tjeneste, også kunne få tildelt sølvkorset og skulle bære det til stadighed sammen med deres øvrige ordenstildelinger. Også elefantriddere kunne modtage sølvkorset.

Til at administrere den nye orden og fremtidens elefantorden oprettedes et særligt ordenskapitel med kongen som øverste ordensherre. Det bestod af 8 fornemme embedsmænd foruden 4 såkaldte »Officianter«, heriblandt ordenshistoriografen. Endelig oprettedes et særligt ordensdrabantkorps. I løbet af efteråret 1808 fandt de første ordensuddelinger sted. En større uddeling af kommandør- og ridderkors foregik på kongens fødselsdag i 1809, nemlig 7 kommandører og 116 riddere. Proklameringen fandt sted i riddersalen på Rosenborg. Hver enkelt benådet trådte frem for kongen og knælede ned for ham. Kongen berørte ham med ordenssværdet og formanede den knælende at holde ridderløftet, hvorefter ordenstegnet overraktes ham. Efter ceremonien på Rosenborg afholdtes et stort gallataffel og om aftenen et fornemt appartement for de 3 øverste rangklasser med damer. Der var, som traditionen bød, stillet de fornødne spilleborde op. Når man ikke spillede kort, konverserede man, og aftenen afsluttedes med et stort bundetradstaffel. For en enkelt gangs skyld fejredes der således et stort og gammeldags festmåltid i gemakkerne på Chr. VII.s palæ. To dage efter markeredes kongens fødselsdag også

med en festforestilling på teatret, men herefter var det slut med hoffestlighederne i denne omgang.

Med hensyn til uddeling af sølvkorset kom man noget hurtigere i gang, end tilfældet havde været med Dannebrogordenen. Allerede inden udgangen af 1808 havde man fået uddelt 54 eksemplarer, og på kongens fødselsdag fulgte yderligere 123 udnævnelser. Det kan bemærkes, at det navnlig var norske militære, som kom i første række. I de følgende år uddeltes fortsat et betydeligt antal sølvkors, og uddeling af de forskellige grader af den nye Dannebrogorden kulminerede i forbindelse med kroningsfestlighederne i 1815.

Som overhoved for kongehuset havde kongen også i denne periode visse forpligtelser. 6. okt. 1808 fødte prinsesse Charlotte Frederikke på det Levetzauske palæ en søn. Prinseparret Christian Frederik og Charlotte Frederikke havde siden efteråret 1807 været tilbage i hovedstaden, og med prinseparret var prinsens yngre søskende fulgt med tilbage. Hauch sørgede for, at det kgl. gulddåbsfad blev hentet fra Rosenborg og opstillet i prinsessens sovegemak i palæet på Amalienborg. Kongen var sammen med dronningen indskrevet som faddere, men kun kongen var i stand til at overvære dåbshandlingen. Den nyfødte prins døbtes Frederik Carl Christian.[3] Straks efter dåben afrejste kongen til besøg i Kiel. Omkring dette tidspunkt blev det endvidere aftalt, at prins Ferdinand skulle forlade sin broders palæ og tage ophold i residenspalæet. Kongen fik på denne måde på nærmeste hold kontrol med den unge prins' fortsatte uddannelse og opdragelse. Kongen nærede stedse en særlig interesse for sin lille fætter.

Nogle måneder senere måtte kongen atter i aktion i forbindelse med et andet medlem af prinsefamilien. En af hans meget smukke kusiner, prinsesse Charlotte trolovedes med prins Wilhelm af Hessen-Kassel 6. febr. 1809. Begivenheden fejredes med kur og appartement på Chr. VII.s palæ. Man mødtes hos kongen kl. 7 og gik derefter gennem kolonnaden over til festpalæet. Også ved denne lejlighed var der stillet spilleborde op, og prinsessen og hendes ældre søster Juliane bestyrede nu og i fremtiden hver sit spillebord med udpegede deltagere. Aftenen afsluttedes med et stort taffel, og naturligvis

havde de nyforlovede fået plads ved kongens bord. Ialt bespiste man den aften ikke mindre end 170 gæster, og festbelysningen var tændt i alle palæets gemakker. Godt en måned senere var der anledning til endnu en stor begivenhed. For første gang drog Frederik VI som regerende konge i en pompøs procession til Rosenborg for at markere det nye højesteretsår. Denne tradition videreførtes også i de følgende år, hvor kongen deltog i rettens almindelige arbejde på åbningsdagen.

I dagjournalen for 1. aug. 1809 er noteret, at de første 10 officerer var blevet beordret til at forlade deres kvarterer i de to palæer. Hermed indledtes forberedelserne til dronningens tilbagekomst til hovedstaden.[4] Efterhånden forlod også de øvrige officerer deres midlertidige kvarterer, og Hauch kunne gå igang med at indrette residenspalæets gemakker til den samlede kongefamilie.[5] I begyndelsen af oktober drog kongen derefter til Kiel, og indtoget fandt sted 31. oktober 1809.[6]

For første gang i 37 år husede hovedstaden indenfor sine volde en regerende dronning. Velkomsten var hjertelig fra befolkningens side. Dronningens tilbagekomst medførte, at hoffet, såvidt forholdene tillod det, pånyt genoptog den traditionelle dagligdag.

Man arrangerede således straks de sædvanlige middagstafler med indbudte gæster. 8. november indbød man endvidere til det første ordinære aftenappartement. Ganske vist var deltagerantallet begrænset, men det blev hurtigt en regelmæssig tilbagevendende begivenhed, og deltagerantallet øgedes langsomt. Appartementerne afvikledes efter traditionen. Kun repræsentanter for de 3 øverste rangklasser med fruer kunne forvente at blive tilsagt, herunder de udenlandske diplomater. Man konverserede, og der var opstillet spilleborde, bestemt for tilsagte deltagere. Kongen ses aldrig at have indtaget plads ved et spillebord, men dronningen og de to prinsesser Charlotte og Juliane foruden deres ældre broder administrerede hver sit bord. På et vist tidspunkt samledes man til det afsluttende aftentaffel.

Nogle uger senere organiseredes tillige det første hofbal, og snart blev også det en regelmæssig tilbagevendende begivenhed. Til at begynde med afvikledes hofballet om onsdagen, men senere henlagdes

det også til hver anden mandag, og deltagerantallet steg ligeledes. Allerede inden periodens udløb var man nået op på et anseligt deltagerantal. Således noteredes til hofballet 27. nov. 1815 ikke mindre end 112 kavalerer og 75 damer. Freden var også nu forlængst indtrådt. Både kongen og arveprinsesse Caroline var passionerede dansere og holdt ud til det sidste. De tog også gerne imod invitationer til bal hos prins Christian Frederik. En nærmere beskrivelse af hoffestlighederne vil blive givet nedenfor på grundlag af dagjournalen for 1812.

Ligesom tidligere var kongeparret hyppige gæster i teatret. Man kørte derhen med stort følge, og alle var klædt i galla. Det betød, at ordensbåndet blev båret uden på kjolen. Teaterbesøgene var dog ikke så hyppige som i den foregående konges tid. Ikke så sjældent var det alene kongen og hans datter Caroline, der kørte i teatret, idet Dronningen allerede nu havde en ret svagelig konstitution.

Medens man i den tidligere konges tid som regel havde overværet søndagsgudstjenesten i en af hovedstadens kirker, afløstes denne tradition af de såkaldte »gemaksprædikener«, formodentlig også en følge af dronningens svagelighed. Forskellige præster blev indbudt til at prædike i selve residenspalæet. Derimod fastholdt man nu som før, at man een gang om året skulle afholde altergang, hvortil også medlemmer af hofstaten kunne tilstedes adgang. Efterhånden afvikledes denne altergang som regel under opholdet på Frederiksberg. Ved en altergang 20. sept. 1812 deltog ca. 35 personer. Biskop Balle forrettede selve altergangen, medens stedets sognepræst Liebenberg holdt prædikenen. Efter altergangen serveredes rhinskvin og konfekt for biskoppen.

1. juli 1810 brød kongefamilien op fra Amalienborg og tog på deres første besøg på sommerslottet Frederiksberg, og man tilbragte tiden herude til 5. november. For dronningen må det have været en stor oplevelse at besøge Frederiksberg slotshave. Hun havde knap nok opnået at se omlægningen fuldført. Kongefamilien genoptog straks de traditionelle roture på kanalerne med besøg i det kinesiske lysthus og i Schweizerhuset. Foruden at nyde opholdet på sommerslottet og i

Søndermarken, foretog man forskellige udflugter i omegnen. Dronningen havde dette år desuden glæden ved at modtage sin gamle fader, landgreve Carl. Han opholdt sig godt en måneds tid ved hoffet.

Endnu et celebert besøg modtog man dette år. Marskal Bernadotte havde anmeldt sit besøg, og 18. okt. 1810 afhentedes han i palæet i Roskilde og kørtes til Frederiksberg slot i en udsendt kgl. karet forspændt 6 heste. Han steg af ved slotstrappen i gården.[7] Her modtoges han med musik af gardens oboister, og en repræsentativ forsamling af fremtrædende hoffolk ledsagede ham op i de kgl. gemakker, hvor kongen modtog ham. De to herrer havde en samtale på godt ½ time. Det har sikkert ikke været nogen stor fornøjelse for kongen påny at møde Bernadotte. Han havde trukket det længste strå i spørgsmålet om valget til svensk tronfølger, en stilling som kongen selv havde ønsket at modtage. Da kongeparret endnu boede på Frederiksberg, kunne der ikke være tale om at tilbyde ham nattekvarter her. I stedet for anvistes der ham bolig i Constantin Bruns palæ på hjørnet af Norgesgade og Dronningens Tværgade, et palæ som Constantin Brun havde afkøbt enkedronning Juliane Maries dødsbo. Næste dag fortsatte Bernadotte rejsen til Helsingør, men han måtte på grund af vejret forblive natten over i Helsingør. Først næste dag nåede han til sit nye fædreland.

Nogle måneder senere kom hans gemalinde Desirée, ledsaget af sønnen prins Oscar, ligeledes på gennemrejse til København. Også de afhentedes i Roskilde og blev indlogeret hos Constantin Brun. De havde ikke så travlt som gemalen og fik bl.a. lejlighed til at besøge Rosenborg, inden de tiltrådte den lange rejse til Stockholm via Helsingør. 18. december gav værtsfolket en frokost til ære for de celebre gæster, i hvilken også Hauch deltog.[8]

Året 1810 havde iøvrigt været et ret bevæget år for kongefamilien. Kongen havde set sig nødsaget til at gennemføre en skilsmisse mellem prins Christian Frederik og hans gemalinde Charlotte Frederikke. Hun blev forvist fra hovedstaden og anvist bolig i det fornemme herskabspalæ på torvet i Horsens (den Lichtenbergske gård), som i flere år havde været anvendt som domicil for 4 søskende til den

styrtede russiske tronfølger Ivan (1740). Den sidste af disse fyrster var nu død.[9] Det blev overdraget Hauch at indrette palæet til prinsessen og sørge for etablering af den fornødne hofstat. Prinsessen boede i Horsens indtil 1829, men opholdt sig dog periodevis i Århus, hvor kongen havde lejlighed til at hilse på hende i forbindelse med sine provinsrejser. I 1829 fik hun tilladelse til at forlade landet. I første omgang tog hun ophold i Tyskland, senere slog hun sig ned i Rom. Indkomne anmodninger fra prinsessens hofchef forelagdes kongen af Hauch, som ligeledes havde overansvaret for regnskabsførelsen.

Der fandt dog også visse glædelige begivenheder sted i løbet af året 1810. Således fejredes dette år prins Ferdinands konfirmation i slotskirken på Frederiksberg. Desuden indtraf kort efter indflytningen til residenspalæet vielsen mellem prinsesse Louise og prins Wilhelm af Hessen-Kassel.[10]

Til begivenheden havde Hauch udarbejdet et særligt ceremoniel, som godkendtes af kongen 5. nov. 1810. På selve bryllupsdagen – 10. november – havde kongen udnævnt prins Wilhelm til elefantridder, og personligt ledsagede han ham til vielseshøjtideligheden, som afvikledes i damegemakket i residenspalæet. Dronningen fulgte bruden, efter at hun havde anbragt brudekronen på prinsessens hoved og hængt den indkøbte brudekappe i rødt fløjl over hendes skuldre. Vielsen forrettedes af biskop Balle, og til højtideligheden var skrevet en kantate af N. T. Bruun med musik af Kuntzen. Efter vielsen var der arrangeret et stort bundetradstaffel i Chr. VII.s palæ. Efter spisningen tog gæsterne over i det Levetzauske palæ for at afvente brudeparrets ankomst. I en karet forspændt 6 heste kørte kongen brudgommen den korte vej over slotspladsen, efterfulgt af dronningen, som i en særlig karet ledsagede bruden. I det Levetzauske palæ modtoges brudeparret af det forsamlede bryllupsselskab, der ledsagede dem til deres fremtidige bolig i palæet, hvorefter selskabet opløstes. For prins Wilhelm forestod efter et længere ophold i udlandet en lang og glorværdig militær tilværelse i Danmarks hovedstad. Der fødtes både døtre og sønner i ægteskabet. Den ene af døtrene – Louise – ægtede se-

Landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel, der i 1810 blev gift med prinsesse Charlotte, kom til at indtage en række høje militære stillinger i København. Han virkede således i adskillige år som kommandant i hovedstaden.

Prinsesse Charlotte var datter af den i 1805 afdøde arveprins Frederik og blev i 1810 gift med landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel. I ægteskabet fødtes bl.a. prinsesse Louise, som i 1842 ægtede prins Christian (IX).

nere prins Christian af Glücksborg og besteg i 1863 tronen som dronning Louise.[11]

To år senere kunne der påny inviteres til bryllup ved hoffet. Denne gang drejede det sig om prinsesse Charlottes ældre søster Juliane, som blev viet til prins Wilhelm af Hessen-Philipsthal, en fjern slægtning af huset Hessen-Kassel. Brylluppet fejredes på Frederiksberg slot lørdag 22. august 1812, og som sædvanlig krævede begivenheden, at Hauch fik udarbejdet et særligt ceremoniel til anledningen. Ligesom forrige gang benyttede kongen lejligheden til at udnævne brudgommen til ridder af elefanten, og han ledsagede ham personligt til det på slottet indrettede særlige vielsesgemak. Dronningen satte brudekronen på prinsessens hoved og iførte hende iøvrigt den anskaffede brudekappe. Det var også denne gang biskop Balle, der forrettede vielsen, og efter ceremonien afholdtes et stort taffel for alle de tilsagte gæster. Brudeparret tilbragte natten på slottet og deltog næste dag i søndagsgudstjenesten i slotskirken. Om mandagen dejeunerede hele kongefamilien i Schweizerhuset, hvorefter brudeparret – i en karet forspændt 6 heste – begav sig først til broderen på Sorgenfri og derpå videre til den for dem indrettede residens på Fredensborg slot.[12] Prinsen kom i den følgende tid til at gøre østrigsk krigstjeneste en vis periode, hvorefter parret vendte tilbage til hovedstaden og indlogeredes nu i den såkaldte Rybergske gård i St. Kongensgade 29. Ved reskript 9. nov. 1822 skænkede kongen sin kusine 10.000 rbd. sedler og tegn til gårdens istandsættelse og til yderligere anskaffelse af møbler og inventar. Som sædvanlig blev det overdraget Hauch at sørge for det fornødne. Man kan endnu engang fastslå, at kongen var ret så gavmild, når det drejede sig om hans nære slægtninge.

Efter tilbagekomsten til København ventede der også denne prins en fremtrædende militær karriere, og i slutningen af sit liv virkede han som chef for landkadetakademiet. Han var almindelig anerkendt som officer, men døde tidligt og blev bisat i St. Petri kirke. Ægteskabet var barnløst, da prinsessen ikke ønskede at leve i ægteskabeligt samliv med sin gemal af frygt for at dø i barselseng. Prinsen trøstede sig i stedet for med en københavnsk borgerdatter, som skænkede ham

flere døtre. Hun var søster til den pige, som prins Ferdinand havde kastet sin kærlighed på.[13]

25. maj 1811 var der stor fest i hovedstaden. Den franske gesandt havde indbudt til en højtidelighed i teatret i anledning af »Kongen af Roms« fødsel. Den lille franske prins var søn af kejser Napoleon og kejserinde Louise af Habsburg. Kongen udbragte kejserens skål. Udenfor Gjethuset var opført en tempelagtig bygning med det franske, det danske og det østrigske våben anbragt i en frontispice, hvorover kejserørnen svævede. På Kongens Nytorv var iøvrigt anbragt brændende begkranse. Dagen efter arrangerede ministeren et storstilet festfyrværkeri på Vestre Fælled. Forlængst havde kongen tildelt kejseren elefantordenen og til gengæld modtaget æreslegionen.

Kongeparret tilbragte også sommeren 1811 på Frederiksberg slot. Man drog af sted 7. juni og vendte først tilbage 7. november. Man hengav sig til de sædvanlige sommeradspredelser og benyttede påny lejligheden til at sejle på kanalerne til borgerskabets glæde. Netop fra denne sommer foreligger en udførlig beretning fra foureren om et besøg i det kinesiske lysthus.[14]

Kongeparret kom sejlende til lysthuset, medens en større samling hoffolk kom gående over broen. Majestæterne indtog theen inde i huset, og der serveredes the og smørrebrød, tvebakker og et par tallerkener med konfekt samt dessertvin. En af hofdamerne tilberedte smørrebrødet i lysthusets ydre gang. Som sædvanlig drog kongen også dette år på sin inspektionsrejse til virksomhederne i Frederiksværk via Helsingør og Fredensborg. Også ved den lejlighed overværede han fra Frederiksberg de militære manøvrer og revuer på Nørre Fælled. Under opholdet på Frederiksberg indløb der melding om, at prinsesse Charlotte havde født sit første barn, og kongeparret tog straks ind til prins Christian Frederiks palæ, hvor barnedåben fandt sted.

Fra efteråret 1811 kan foureren tillige oplyse, at kongen havde fået smag for om efteråret at gå på jagt. Det udviklede sig i årenes løb sådan, at han i jagtsæsonen benyttede torsdagene til at gå på jagt i Søndermarken eller i forskellige nordsjællandske skove. På jagtda-

Prins Wilhelm af Hessen-Philipsthal blev i 1812 gift med prinsesse Juliane. Han gjorde nogle år østrigsk krigstjeneste, og efter tilbagekomsten til Danmark beklædte han i adskillige år stillingen som chef for landkadetakademiet.

Prinsesse Juliane var ældste datter af den i 1805 afdøde arveprins Frederik, og således kongens kusine. Hun ægtede i 1812 prins Wilhelm af Hessen-Philipsthal. Ægteskabet var barnløst, og hun blev allerede enke i 1834.

gene arrangeredes intet middagstaffel, men man indtog en jagtfrokost hos en lokal beboer. Man gæstede således ved flere lejligheder hofurmager Fritz Jürgensen i Brønshøj. Frokosten kunne også henlægges til slottet Eremitagen i Dyrehaven.

Efter i 1811 at være vendt tilbage til residensen, genoptoges de sædvanlige hoffestligheder. Der var endvidere tradition for, at kongen ved juletid overværede afgangseksamen ved henholdsvis landkadet- og søkadetakademiet. Det sidste residerede i det Brockdorffske palæ på Amalienborg, og hertil spadserede kongen fra sit palæ. Foureren kan samtidig oplyse, at man altid sørgede for, at en af de kgl. stole blev bragt over til brug for kongen under eksaminationen samt et underliggende tæppe. Endnu en festlighed afholdtes i løbet af 1811, nemlig en højtidelighed i anledning af oprettelsen af et norsk universitet i Christiania. Det nye universitet havde været et længe følt ønske i norsk offentlighed, og når man nu stillede sig positivt til tanken, skyldtes det et håb hos regering og konge om at kunne styrke den norske befolknings interesse for at bevare den statslige forbindelse med Danmark.

En væsentlig del af vinterhalvåret 1812 tilbragte dronningens yngre broder prins Christian af Hessen-Kassel ved hoffet. Man afhentede ham i en kgl. karet i Roskilde 21. jan. 1812, og han indlogeredes på hoffets regning hos gæstgiver Schmalzer på Kongens Nytorv. Der stilledes to lakajer til hans rådighed til opvartning. I de følgende måneder deltog han regelmæssigt i hoffets arrangementer. Prinsen havde modtaget militæruddannelse indenfor den danske hær, og på dette tidspunkt var han tjenstgørende i Odense. Indviede ved hoffet var nok klare over, at man havde udpeget prinsen til fremtidig gemal for arveprinsesse Caroline, uanset at han var væsentlig ældre end hende og også i ganske nær familie. Opholdet i København havde åbenbart til formål, at de to bestemte brudefolk skulle lære hinanden at kende. Prins Christian optrådte desuden som prinsesse Carolines faste kavaler bl.a. ved prinsesse Julianes bryllup. Da Julianes bryllup var overstået, fejredes højtideligt prinsesse Carolines trolovelse med prins Christian 14. sept. 1812.

Medens prinsen tog tilbage til Odense for at videreføre sine militære pligter, gik Hauch i gang med at forberede prinsesse Carolines bryllup. Det var bestemt, at brudeparret skulle have deres Københavner-residens i »Det gule Palæ«, som kongen havde erhvervet i 1810. Om hele palæet skulle stilles til deres disposition eller kun beletagen skal ikke afgøres i denne forbindelse. Så meget skal dog antydes, at kongen, som hidtil havde ladet sin lille veninde Frederikke Rafsted benytte formodentlig en af de to små lejligheder i stueetagen, fik travlt med at indkøbe en anden og større lejlighed i Toldbodgade til hendes voksende familie.

Hauch fik også besked om at indkøbe det fornødne inventar, inclusive en tronstol og en fornem tronseng. Begge møbler blev tegnet af arkitekt C. F. Hansen. Som bekendt blev brylluppet ikke til noget, idet prins Christian døde i 1814 på Odense slot.[15]

Som omtalt foran var forholdene meget vanskelige for hovedstadens befolkning, og også for hoffet. Priserne på de almindelige livsfornødenheder steg og steg, og nødvendige forsyninger kunne af og til svigte. Som omtalt foran s. 71 så hoffet sig også tvunget til at begrænse sit daglige forbrug. Selv om indskrænkninger fandt sted, forsøgte man dog stort set at videreføre traditionen for hoffets daglige liv.

Man fastholdt således, at der hver dag i spisegemakket på Chr. VII.s palæ skulle arrangeres et officielt middagstaffel. Dette fandt sted først på eftermiddagen, og i dette deltog de tilstedeværende medlemmer af kongehuset, når de havde nået konfirmationsalderen, et udvalg af de højeste medlemmer af de respektive hofstater og som regel også indtil 6 tilsagte gæster fra byen. Antallet af deltagere i dette taffel var som regel 26-29 personer, men kunne stige til ca. 45. Ved siden af taflet serveredes også den såkaldte »Rose«, som samlede de dagligt jourhavende militære og øvrige fungerende hoffolk. Rosen serveredes, selv om middagstaflet var aflyst. Opvartningen ved det daglige middagstaffel besørgedes af de udpegede 12 pager fra landkadetakademiet. Ved særlige lejligheder indkaldtes også kammerjunkere til serveringen. Også jule- og nytårsaften blev der afholdt taffel,

men det er også de eneste begivenheder, som foureren kender til, men det kunne ske, at det blev nødvendigt at afholde statsråd enten juleeller nytårsaften, hvis festdagene faldt på de engang fastlagte statsrådsdage.

Til året 1812's regelmæssige begivenheder ved hoffet hørte endvidere mandagsappartementerne for de 3 øverste rangklasser med damer samt hofballerne, der ligeledes afvikledes på mandage. Formålet med appartementerne var fortsat at mødes og konversere, og for enkelte at spille kort. På et vist tidspunkt trak gæsterne numre til det planlagte bundetradstaffel, og man gik til bords. I månederne januarapril 1812 afholdtes 7 aftenselskaber og efter hjemkomsten fra sommeropholdet 5. Medens dronningen ved disse selskaber spillede et fransk kortspil, kaldet »Reversie«, og hvor den vandt, som fik færrest stik, svor resten af de kortspillende til det fra England stammende spil, kaldet »Boston«.

Indenfor månederne januar-april 1813 afholdtes der hofbal 8 gange og efter hjemkomsten fra Frederiksberg et noget mindre antal. Dog kan det noteres, at der på dronningens og prinsesse Carolines fælles fødselsdag altid holdtes hofbal. Dronningen var nu ikke særlig interesseret i at danse, og også ved ballerne var der stillet et spillebord frem til hende. Ligeledes på balaftenerne blev der serveret et stort aftentaffel, og oftest fortsatte dansen efter måltidet til de små timer. Ved årets sidste bal 21. dec. noterer foureren, at prinsesse Caroline var prins Christian af Hessen-Kassels faste baldame. Ved samme lejlighed får man også at vide, at 25 musikere leverede den fornødne dansemusik, og at de bagefter i »Borgerstuen« fik serveret 3 flasker brændevin og 13 flasker henholdsvis stærkt og svagt øl. Trods tidens mange vanskeligheder gik livet ikke desto mindre sin gang ved hoffet. Ved nytårstid spidsede situationen imidlertid til. Staten gik bankerot og en ny møntenhed, nemlig rigsbankdaleren, afløste den gamle kurantdaler. Det varede dog adskillige år, inden den nye møntenhed opnåede en fast kurs. Snart trak også mørke skyer op på den udenrigspolitiske himmel, og ved udgangen af året 1813 var situationen påny truende langs monarkiets sydgrænse.

11. maj 1813 kan man i dagjournalen læse, at prins Christian Frederik havde holdt en afskedskur og var taget til Holsten. Siden skilsmissen havde han regelmæssigt deltaget i hoffets festligheder og desuden dyrket sine musiske interesser. Forholdet til kongen havde været noget anstrengt. Ved forskellige lejligheder havde prinsen luftet sine idéer om nødvendigheden af at få sluttet fred med England, hvilket ikke blev nådigt optaget af kongen, som urokkeligt fastholdt sin alliance med kejser Napoleon. Målet for prinsens rejse var imidlertid ikke Holsten, men Norge. Det var kongens håb, at han som udnævnt statholder ville kunne opildne den norske befolkning til aktiv modstand mod svenske erobringslyster, men begivenhederne tog et ganske uventet forløb.

I slutningen af året 1813 rykkede en svensk hærstyrke frem mod monarkiets sydgrænse, og kongen besluttede i januar 1814 at opslå sit militære hovedkvarter på den fynske herregård Hindsgavl ved Lillebælt. De dage, han tilbragte her, har utvivlsomt været de tungeste, han kom til at opleve.[16] Den fjendtlige overmagt var overvældende, og han blev nødt til at underskrive freden i Kiel, der for stedse opløste den gamle union mellem Danmark og Norge. Samtidig fik man også afsluttet den syvårige søkrig med England.

Under kongens ophold på Hindsgavl indeholder dagjournalen den interessante oplysning under datoen 19. januar 1814, at der om formiddagen var blevet afholdt statsråd i nærværelse af dronningen. Siden tronskiftet i 1808 var gehejmestatsrådet ikke blevet indkaldt. Mødet afholdtes i kongens audiensgemak. Man havde her opstillet et rundt statsrådsbord omgivet af 9 forgyldte stole, betrukket med rødt taft. Til dronningen var fremskaffet en af de lave kgl. fløjlsstole, og på bordet foran hende var anbragt et sølvskrivetøj samt papir og blæk. Foureren kan endvidere oplyse, at følgende deltog i dette statsrådsmøde: Grev J. G. Moltke, der var blevet genudnævnt som gehejmestatsminister 7. dec. 1813 (afskediget i 1784), fhv. finansminister Ernst Schimmelmann, gehejmestatsminister Frederik Moltke, kancellipræsident Frederik Julius Kaas, rentekammerpræsident J. S. Møsting, præsident for økonomi- og kommercekollegiet Ove Ramel Se-

hested, gehejmekonferensråd Ove Malling, kontraadmiral Steen Bille og generalmajor Kardorff, der i kongens fravær bekendtgjorde den daglige parole. Flere af disse personer var endnu ikke formelt udnævnt til statsrådet. Foureren kan også berette om afholdte statsråd 20. og 21. jan. 1814. I statsrådet 20. januar deltog dronningen dog ikke.

Med udgangen af januar forlod kongen Hindsgavl. Issituationen i Storebælt tvang ham til flere døgns ophold på Sprogø, og han var først tilbage i hovedstaden om aftenen 6. februar. Hauch havde sørget for, at han blev afhentet i Roskilde med de fornødne kaner, da vejforholdene var vanskelige. Døtrene tog imod ham nede i porten, og kongen gik ellers straks op til dronningen. Kongens fraværelse havde haft til følge, at man havde aflyst alle de sædvanlige hoffestligheder, som plejede at finde sted på kongens fødselsdag 28. januar. Man havde blot indbudt til middagstaffel.

Foureren kan endvidere oplyse, at kongen fredag formiddag 18. februar kl. 10 havde indkaldt til statsråd. I statsrådet deltog foruden de ovenfor nævnte personer yderligere 5, som dog ikke blev udnævnt, da det senere blev aktuelt. Officielt etableredes det nye statsråd ved et åbent brev af 30. april 1814, og det fik pånyt sin gamle betydning indenfor den centrale statsstyrelse.[17] Under denne dato udnævntes tillige Kaas og Møsting som ordinære medlemmer af gehejmestatsrådet. Det var sidste gang foureren i sin dagbog omtalte statsrådet. For fremtiden nøjedes han med i sin dagbog at meddele, at der på onsdage og fredage som ordinære statsrådsdage blev dækket med et større antal kuverter end normalt. Som regel var ministrene tilsagt til middagstaffel på disse dage og undertiden også nogle af de høje kollegieherrer, der havde foredraget sagerne i statsrådet.

Ved meddelelsen om Kielertraktaten rejste den norske befolkning sig i enig modstand mod Sverige. Man vedtog Ejdsvoldforfatningen og valgte prins Christian Frederik til norsk konge. Stormagterne tvang ham imidlertid til at nedlægge kongehvervet og Norge til at indgå i union med Sverige. Dybt skuffet vendte prinsen tilbage til Danmark.

Fra foråret 1814 genoptoges hoffets sædvanlige daglige rytme, og da sommeren stod for døren, forlagdes residensen 13. juni til Frederiksberg, hvor man hengav sig til de sædvanlige nydelser.

En følge af freden var beslutningen om at føre Chr. VII.s kiste fra Rendsborg til Roskilde domkirke. Man sendte en brig med den fornødne kgl. opvartning til Kiel for at hente kisten. En barkasse gik op ad Kielerkanalen og ankrede op i Rendsborg. Under almindelig ringning fra byens kirker bar 6 oberster af landetaten og 6 kommandører af søetaten kisten til ligvognen og videre ombord i barkassen. Ved afsejlingen saluteredes der med 27 skud. Hauch havde udarbejdet det fornødne ceremoniel, og overkammerjunker Buchwaldt og kammerjunker Roepstorff havde ansvaret for transporten. Fra Kiel gik sejladsen direkte til Køge, hvorefter kisten førtes ad landevejen til Roskilde, eskorteret af en deling dragoner. Ligvognen var forspændt 8 heste. Ved ankomsten til Roskilde overtog hestgarden eskorten til domkirken, og de mandlige medlemmer af kongehuset fulgte ligvognen. Kisten anbragtes midlertidigt i Chr. IV.s kapel. Først i 1825 kunne Frederik V.s kapel tages i brug. Til kapellet havde kun kongen, prins Ferdinand og prins Wilhelm af Hessen-Kassel adgang sammen med Hauch. Også biskop Münter og samtlige præster i Roskilde var til stede. Efter bisættelsen serveredes et middagstaffel i Roskilde palæ inden tilbagerejsen til hovedstaden.

Opholdet på Frederiksberg blev dette år kun kortvarigt, da kongen i begyndelsen af september besluttede at deltage i fyrstekongressen i Wien, som trådte sammen for at ordne Europas forhold efter kejser Napoleons nederlag. Det var her, at Danmark som erstatning for Norge fik tildelt det lille tyske hertugdømme Lauenborg, som stødte umiddelbart op til Holsten. Mødet trak ud til foråret 1815, og først torsdag 1. juni 1815 var kongen tilbage i hovedstaden. Under opholdet i Wien havde han bl.a. været ledsaget af Hauch.

Under Hauchs fraværelse fra København varetoges de ceremonielle forretninger ved hoffet i den første periode af overceremonimester Warnstedt og siden af overkammerjunker Buchwaldt. Det blev endvidere bestemt, at generalmajor Schulenburg som kommande-

rende general og kommandant for hovedstaden daglig skulle spise ved middagstaflet. Hoffets økonomi blev lagt i hænderne på hofrevisor Mogens Nielsen. Allerede dagen efter kongens afrejse til Wien, fandt det første taffel sted, som dronningen præsiderede over.[18]

Kongens afrejse til Wien 4. september betød desuden, at dronningen 10. september vendte tilbage fra Frederiksberg. Under kongens fravær var det hende, der var hoffets centrale skikkelse. Kongen havde officielt overdraget hende at være leder af statsrådet, og foureren kan meddele, at det første af disse møder fandt sted i kongens audiensgemak allerede 19. september. Iøvrigt stod dronningen som det naturlige midtpunkt for de sædvanlige hoffestligheder, som dog kun arrangeredes i begrænset omfang. En begivenhed udenfor det almindelige program var prins Christian Frederiks tilbagekomst fra Norge, efter at han havde nedlagt sin norske krone. Det skete 11. november 1814, og han modtoges officielt af dronningen. Han blev dog kun et par uger i København. Allerede 24. november afrejste han til hertugdømmerne, officielt for at tage imod kongen, når han vendte tilbage fra Wien. Formålet var nok et helt andet, da han tog ophold på Augustenborg slot.

17. november 1814 var iøvrigt en sorgens dag, idet der indløb meddelelse om, at prinsesse Carolines trolovede, prins Christian af Hessen-Kassel var afgået ved døden på Odense slot 14. november, kun 38 år gammel. Ved meddelelsen aflystes teatrets forestillinger, og der proklameredes hofsorg i 8 uger. Iøvrigt forløb hoffets tilværelse som vanligt, og det besluttedes, at kongens fødselsdag – 28. januar – skulle markeres både med kur og gallataffel samt appartement om aftenen. Taflet var dækket med 44 kuverter, og der var desuden arrangeret 3 marskaltafler. Selv om kongen var fraværende, højtideligholdtes åbningen af det nye højesteretsår på traditionel vis på Rosenborg, men til afveksling havde justitsminister Kaas indbudt rettens dommere til den efterfølgende middag.

Senere på måneden indløb meddelelse om, at prins Christian Frederik havde forlovet sig med en datter af den afdøde hertug Frederik Christian og hans gemalinde, kongens halvsøster Louise Augusta.

Dronningen tog initiativet til et stort taffel 12. marts 1815, hvor begivenheden fejredes. Der fandt iøvrigt ingen festligheder sted, men prinsesse Juliane og prins Ferdinand modtog lykønskninger om aftenen på det Levetzauske palæ. Nogen tid efter kom prins Christian Frederik på et kort besøg til hovedstaden, formodentlig for at træffe de fornødne praktiske foranstaltninger for hans tilbagevenden til hovedstaden. Hans bryllup fandt sted på Augustenborg 15. maj. I god tid var både prins Ferdinand og prinsesse Juliane taget til Augustenborg for at overvære brylluppet, og dronningen sørgede for, at den bryllupskappe, som normalt blev båret af prinsesserne ved deres bryllup, blev sendt til Sønderjylland. Indtil videre forblev de nygifte på Augustenborg og var således ikke nærværende, da kongen vendte tilbage fra Wien.

Den almindelige vurdering af dronningens optræden som leder at statsrådet er meget positiv, og hun udfyldte også rollen som hoffets centrale skikkelse fuldt ud. Da påsken faldt tidligt i 1815, kom hun også til at fejre denne kirkehøjtid alene. Hun overværede den traditionelle passionsgudstjeneste i Frederiks tyske kirke på Christianshavn, medens hun iøvrigt lod afholde de foretrukne gemaksprædikener.

Torsdag 1. juni 1815 kom kongen tilbage. Dronningen og de to prinsesser tog om morgenen ud til Frederiksberg for at møde den hjemvendende. Da det meddeltes, at han var på vej fra Roskilde, tog de ud til Damhuskroen, hvor familien mødtes. Herefter fortsatte man til Frederiksberg og videre til Vesterport, hvor overpræsidenten i spidsen for den samlede magistrat tog imod. I højtidelig procession gik turen videre til residenspalæet. Langs ruten stod militære afdelinger opstillet, og også adskillige borgere var mødt frem for at hilse kongen velkommen. Efter ankomsten til residenspalæet gik kongen ud på balkonen og modtog folkets hyldest. Der holdtes intet middagstaffel den dag, men kongeparret og deres døtre og enkelte deltagere spiste »en famille«. Om aftenen kørte man rundt i byen for at se illuminationen af de mange huse. Dagen efter var der arrangeret et stort gallataffel, hvori bl.a. samtlige ministre deltog. Det var den al-

mindelige opfattelse, at kongen ved sin personlige optræden i Wien havde sikret monarkiets fortsatte bestående. Allerede 12. juni drog kongeparret til Frederiksberg for at forberede sig til det forestående sølvbryllup og den dermed sammenhængende kroningsceremoni.

Det havde oprindelig været meningen, at den højtidelige salvings- og kroningsakt, som normalt markerede en tronbestigelse, skulle have fundet sted i efteråret 1814, men mødet i Wien kom i vejen. Nu blev højtideligheden fastsat til at skulle fejres 31. juli 1815 i Frederiksborg slotskirke.

I foråret 1814 havde der fundet en række forhandlinger sted mellem kongen og Hauch, og denne havde foretaget omfattende studier i det bevarede kildemateriale vedrørende de sidste kroningsfestligheder. I særlig grad havde Hauch studeret Frederik V.s kroning i Frederiksborg slotskirke, medens Christian VII.s kroning havde været fejret i Christiansborg slotskirke. 26. juli 1814 havde Hauch forelagt en række forslag, som kongen tog stilling til i en resolution 1. august. Han havde ikke mindre end 20 forskellige større og mindre ændringsforslag og forskellige ønsker, som det vil føre alt for vidt at gå i detaljer med. Enkelte karakteristiske bemærkninger fra kongen kan det måske have interesse at omtale. Således pålagdes det Hauch personlig at tage sig af anskaffelsen af kroningskapperne og navnlig, at der blev truffet akkord om så billig en anskaffelse som mulig. Han måtte også hos det militære uldmanufaktur kunne fremskaffe eventuelt tiloversbleven klæde, som man kunne anvende til at beklæde gulve og trapper. Modsat burde man anskaffe fløjlspræstekjoler til hofpræsterne. Resolutionen indeholder desuden en række ændringsforslag til forskellige faser af kroningshøjtideligheden. Det indgik endvidere i resolutionen, at der på kroningsdagen på passende steder burde »springe vin« for den almindelige befolkning, og at der skulle træffes foranstaltninger til bespisning af de fattige. Der skulle endelig arrangeres festfyrværkeri af artillerikorpset, »men iøvrigt skal ingen videre Uddelinger eller offentlige Forlystelser foranstaltes«, hed det til slut. Samtidig med, at disse foreløbige foranstaltninger blev truffet, gik man indenfor rentekammeret igang med at foretage de bygnings-

mæssige foranstaltninger, som kroningen ville fordre. Foreløbig kunne man imidlertid udsætte alle endelige beslutninger til senere. Efter hjemkomsten fra Wien kunne man fremtage alle tidligere godkendte planer og give dem den endelig udformning.

I henhold til det udarbejdede ceremoniel skulle majestæterne begive sig til Frederiksborg lørdag 29. juli, og efter ankomsten deltog de i en planlagt altergang i de kgl. gemakker. Altergangen administreredes af biskop Balle. På selve kroningsdagen skulle der ringes med byens kirkeklokker første gang kl. 11, herefter kl. 11,30 og tredie gang kl. 11,45. De to garderafdelinger indtog deres vagter dels i slotsgården, dels i kirken. De mange tilsagte gæster fik anvist deres pladser, ligesom de med adgangskort udstyrede almindelige borgere tilstodes adgang til slotsgården. Imens havde kongen ført sig sin kroningsdragt, sat kronen på hovedet, bundet kroningssværdet om lænden og taget sceptret i højre og rigsæblet i venstre hånd. Kroningskappens store og tunge slæb blev båret af den i dagens anledning udnævnte overkammerherre, grev Moltke og en ridder af elefanten. Man begav sig til audiensgemakket, hvor kongen anbragte sig på tronstolen. I mellemtiden var også dronningen blevet iklædt sin kroningsdragt, og hun førtes til sæde ved siden af kongen. Denne lagde tronregalierne fra sig for at kunne sætte dronningekronen på sin gemalindes hoved.

Man var herefter rede til at påbegynde den højtidelige og festlige procession over til slotskirken. En særlig forhøjning var indrettet fra slottet over gården til kirkeindgangen. Under vandringen over slotsgården bar 4 elefantriddere en baldakin over kongen. Ved indgangen til kirken blev kongen modtaget af biskopperne Balle og Münter samt generalsuperintendent Adler fra hertugdømmerne. Sammen førte de kongen til den opbyggede tronstol foran alteret. Derefter gik der bud efter dronningen, som fulgte samme vej som kongen og anbragtes i tronstolen ved siden af ham.

Kroningshøjtideligheden kunne herefter begynde. I forvejen havde man anbragt kongeloven i original fra 1665 på alteret. Det havde været gehejmearkivar Thorkelins opgave at sørge for, at den var blevet hentet frem fra geheimearkivets gemmer og bragt til Fre-

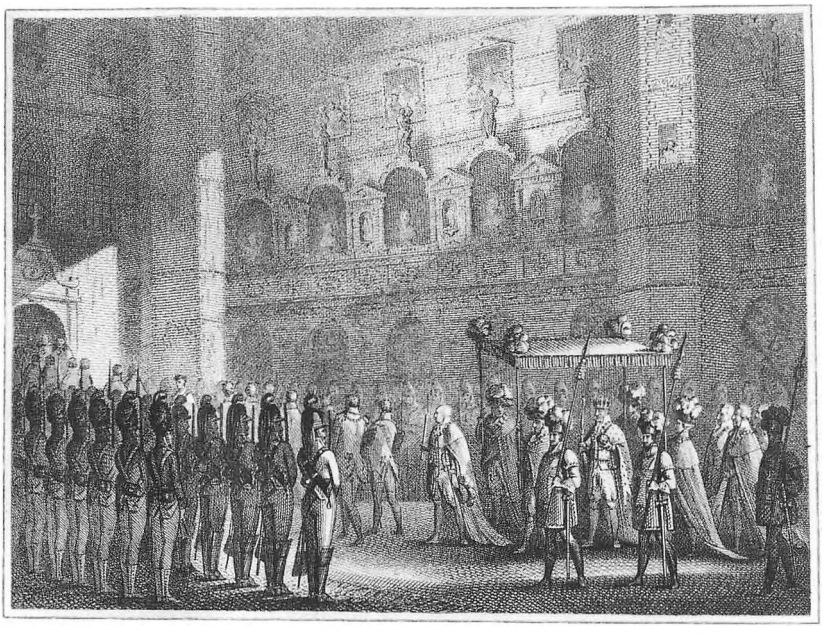

Kongen på vej over slotsgården til Frederiksborg slotskirke 31. juli 1815 for at modtage kroning og salving til konge. På hovedet har han kronen, og han er iøvrigt udstyret med de øvrige kronregalier. Over ham bærer 4 elefantriddere en baldakin. Foran processionen vandrer overhofmarskallen med stav i hånd.

deriksborg. Efter at kongen havde lagt regalierne fra sig og knælet ned ved alteret, foretog biskop Balle den traditionelle salving. Han dyppede fingeren i salvings-buddiken med olie og salvede kongen på panden, på brystet og på højre hånd. Efter kongen salvedes dronningen på samme måde. Majestæterne vendte herefter tilbage til slottet ad samme vej, som de var kommet. I anledning af kroningen var der af Th. Thaarup skrevet den fornødne kantate, hvortil Kuntzen havde skrevet musikken. Kantaten fremførtes af teatrets sangkor.

Det var herefter tid til det planlagte kroningstaffel. For majestæterne og deres kongelige og fyrstelige gæster var der dækket op i rid-

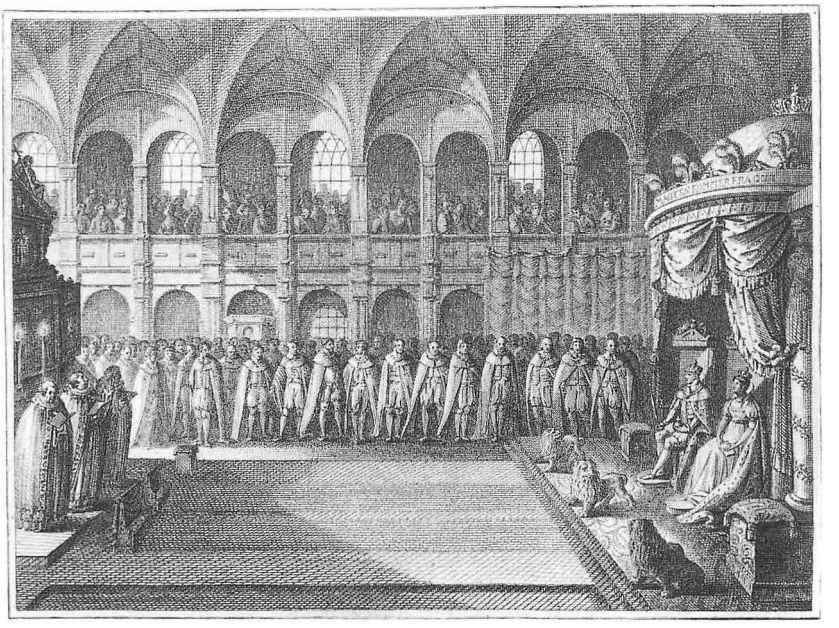

Efter ankomsten til kirken bragtes kongeparret til sæde på den særlige tronstol, opstillet med front mod alteret. Foran tronstolen ses de kendte sølvløver fra Rosenborg. En række fornemme hoffolk har taget opstilling mellem tronstolen og alteret. Foran alteret står de 3 biskopper.

dersalen, hvor taflet blev anrettet på en forhøjning midt i salen med to trin op. Kongeparret sad midt på den ene langside. Under måltidet lagde kongen tronregalierne fra sig, men beholdt kronen på hovedet. Der serveredes to retter og dessert. Efter måltidet trak kongeparret sig tilbage til egne gemakker og lod sig ikke mere se den dag. Om aftenen arrangeredes et storstilet festfyrværkeri i slotshaven umiddelbart overfor slottet. Samtidig med gallataflet i riddersalen var der forskellige steder omkring i slottet blevet organiseret ikke mindre end 11 marskal- og kavalertafler for de mange tilsagte gæster, og i dagens anledning var der ligeledes adskillige personer, som var blevet benådet

Kongen ses knælende foran alteret. Under salvingen har kongen lagt kronen og kronregalierne på en særlig taburet til højre for sig. Biskop Balle salver kongen.

med ordener og titler. Efter taflerne forlod de mange gæster slottet. Med salvingen i Frederiksborg slotskirke havde kongen og dronningen omsider modtaget den indvielse til deres kongegerning, som der var tradition for i den oldenborgske kongefamilie.

Også den følgende dag tilbragte kongefamilien på slottet, hvor der pånyt blev serveret et højtideligt taffel. I dette, der omfattede 37 deltagere, deltog først og fremmest de fyrstelige gæster, bl.a. kongens halvsøster og det nygifte ægtepar prins Christian Frederik og prinsesse Caroline Amalie. De var først kommet tilbage til hovedstaden 15. juli og var taget ind på det Levetzauske palæ. Dagen efter var de blevet tilsagt til middagstaflet. Modtagelsen har nok været ret kølig. Kon-

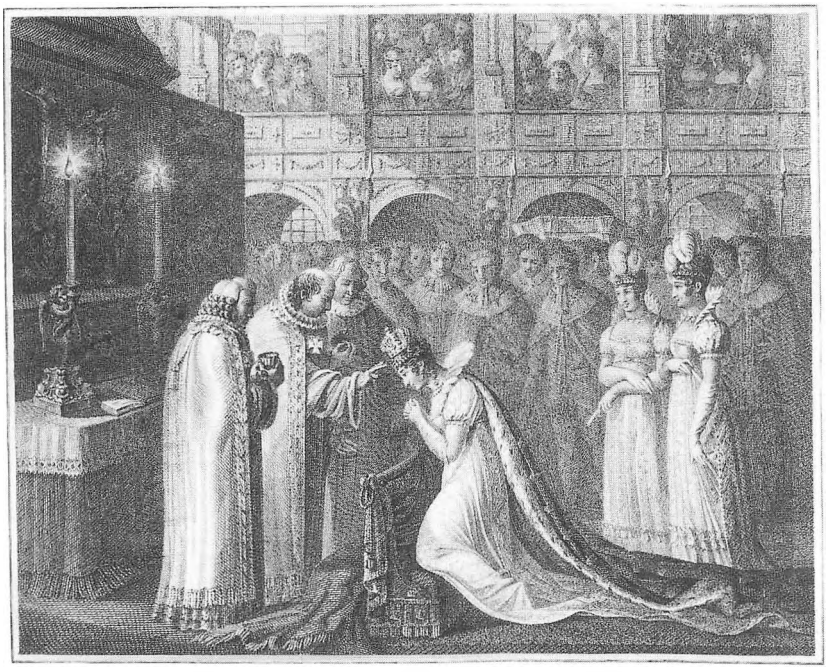

Efter kongen trådte dronningen frem for alteret og modtog ligeledes salving af biskop Balle. Bag dronningen har to af hendes hofdamer taget opstilling.

gen kunne på ingen måde godkende prinsens optræden i Norge og hans modtagelse af den norske kongekrone. Af fyrstelige gæster ved højtideligheden i Frederiksborg slotskirke må desuden nævnes de to unge hertuger at Augustenborg. Af de fremmede gæster kan desuden nævnes enkehertuginden af Bevern og kongens svoger hertugen af Holsten-Beck.

Onsdag 2. august vendte man tilbage til Frederiksberg. På vejen spiste man til middag på Sorgenfri slot, og dagen efter modtog man en sangerhyldest fra københavnske studenter, der havde taget opstilling på terrassen foran slottet. Bagefter diverteredes studenterne med sukkerkringler bagt af hofkonditoren, og foureren oplyser endvidere,

at der ved denne lejlighed medgik 70 flasker champagne. Stort og småt berettes i dagjournalen. De fremmede gæster forblev endnu nogen tid ved hoffet. Først 19. august rejste den augustenborgske familie hjem. Det bør vel noteres, at den gamle svigerfamilie på Gottorp ikke deltog i festlighederne. De ønskede måske ikke at være sammen med den augustenborgske familie.[19]

Kroningshøjtideligheden betegner afslutningen på en temmelig ekstraordinær og urolig periode i kongefamiliens og hoffets tilværelse. En langt mere stilfærdig og fredelig periode tog herefter sin begyndelse. I slutningen af året 1815 tog kongen den beslutning, at han fortsat ikke ønskede at gøre brug af prins Christian Frederik indenfor den centrale statsforvaltning. Han udnævnte ham i stedet for til guvernør over Fyn med bopæl på Odense slot, og inden årets udløb var prinsen, hans gemalinde og den lille prins Frederik installeret i Odense. Formelt bevarede han sin guvernørpost indtil sin tronbestigelse i december 1839, men hans udnævnelse til medlem af gehejmestatsrådet i 1831 medførte, at han fra da af måtte opslå sin residens i længere perioder på Amalienborg.

Kongeparret blev boende på Frederiksberg slot indtil 7. okt. 1815, og tiden forløb uden større begivenheder. Om perioden 1808-15 skal afsluttende meddeles, at det som i den foregående periode var Hauchs opgave at tilrettelægge modtagelse og afsked af fremmede gesandter. Når en gesandt var modtaget officielt, kunne han af og til forvente at blive tilsagt til det officielle middagstaffel, og han og hans gemalinde modtog ligeledes tilsigelse til de sædvanlige hoffestligheder. Under krigen var visse hoffer ikke repræsenteret i København, men efter krigen vendte deres gesandter tilbage. Allerede 14. marts arriverede en udsending fra den russiske zar, og 16. juni indfandt den første repræsentant for Storbritannien sig i København, Johan Faster. Som fungerende gesandt for den svenske konge virkede allerede fra 9. marts baron Tavast. 30. juni ankom en ny østrigsk gesandt greve Louis Philippe de Bombelles, som havde ægtet Constantin Bruns datter Adelaide (Ida) Brun, en i datiden meget kendt mimisk-plastisk og musikalsk kunstnerinde.

En anden af Hauchs embedspligter bestod i at træffe de fornødne foranstaltninger, når der skulle proklameres hofsorg.[20] Ligesom i den foregående periode blev der i årene 1808-15 gennemsnitlig pr. år deklareret hofsorg 4-5 gange. Sørgetiden varierede som regel mellem 4 og 10 dage og iværksattes hovedsagelig i anledning at forskellige tyske småfyrsters død. I enkelte tilfælde strakte hofsorgen sig over længere perioder. Således bekendtgjordes hofsorg i 8 uger i anledning af den dansk fødte prinsesse, enkedronning Sofia Magdalenas død i 1813 (Gustav III.s enke) og samme periode blev fastsat, da hertug Frederik Christian II af Augustenborg døde i 1814.

1816-29

Også i denne periode foregik den daglige tilværelse ved hoffet efter det samme skema som tidligere. Nogen større fornyelse fandt ikke sted. Hauch stod fortsat som den øverste chef for hofforvaltningen, dog fra 1824 assisteret af en hofmarskal.[1]

Endnu i 1816 var dagens hovedbegivenhed det kgl. middagstaffel, som afvikledes ved ca. to-tiden om eftermiddagen. Faste gæster ved taflet var nærværende medlemmer af kongehuset, hoffets kavalerer og damer, samt tilsagte gæster fra byen. Ret ofte deltog også gehejmestatsministrene og ajourhavende militære.

Officielt middagstaffel fandt kun sted, når kongen var nærværende. Når han var på rejse eller optaget andetsteds blev taflet aflyst, og der arrangeredes kun den sædvanlige Rose. Dronningens svagelighed kunne også medføre, at der ikke holdtes taffel. Tager man november måned 1816 som prøve, viser det sig, at der arrangeredes taffel på 18 af månedens 30 dage og i december 1816 22 tafler af 31 mulige. Antallet af deltagere svingede fra dag til dag. Til daglig deltog mellem 19 og 26 personer, men på enkelte dage kunne det ligge mellem 35 og 44. Det gælder navnlig de dage, hvor der afholdtes statsråd. Jule- og nytårsaften var der ca. 20 personer ved taflet.

Hvad angår de traditionelle hoffester med indbydelse af gæster fra 1.-3. rangklasse videreførtes mandagsappartementerne. I november 1816 afholdtes 2 og i den efterfølgende december måned et enkelt. Ved disse fester opstilledes normalt spilleborde, og både dronningen og prinsesserne Caroline, Charlotte og Juliane bestyrede hver deres bord. Kongen synes heller ikke i denne periode at have spillet kort. Man hengav sig til forskellige spil, og dagjournalen oplyser, hvem der sad ved de forskellige spilleborde, og hvem der var udset til reserve. Appartementerne afsluttedes som regel med et stort bundetradstaffel.

Ved siden af appartementerne afholdtes også regelmæssige hofballer, som regel ligeledes en mandag. Antallet af baller var dog færre end appartementerne, og det samme gjaldt deltagerantallet. Til ballet 25. nov. var dog tilsagt 104 kavalerer og 68 damer, og ballet begyndte kl. 6½. Dronningen deltog tilsyneladende ikke i dansen. Til hende var der som sædvanlig opstillet et spillebord. Aftenen sluttede også her med et bundetradstaffel.

Til glæde for de to mindreårige, prinsesse Wilhelmine og prins Frederik, arrangeredes ved forskellige lejligheder specielle børneballer, hvori som regel deltog 25 piger og 25 drenge, børn af familier med tilknytning til hoffet.

Af fornøjelser udenfor huset hengav kongefamilien sig ofte til teaterbesøg. Som regel var det kongen og dronningen, som gik i teatret, men ofte sluttede prinsesse Caroline sig til forældrene. Man kunne også arrangere koncerter. Det skete nok mest på dronningens initiativ, og normalt foregik koncerterne i residenspalæets damegemak. Enkelte gange benyttedes riddersalen i Chr. VII.s palæ.

Også i disse år hengav kongen sig til jagtens glæder. Torsdag var fortsat jagtdag. Kongen drog afsted om morgenen, og der arrangeredes altid en lokal frokost. Den kunne f.eks. finde sted i det norske hus i Søndermarken. Jagten var henlagt til forskellige nordsjællandske lokaliteter såsom Hørsholm, Trørød, Søborg mose samt Søndermarken.

Heller ikke i denne periode var kongefamilien flittige kirkegængere. Det hang nok også sammen med dronningens svagelighed. Kun

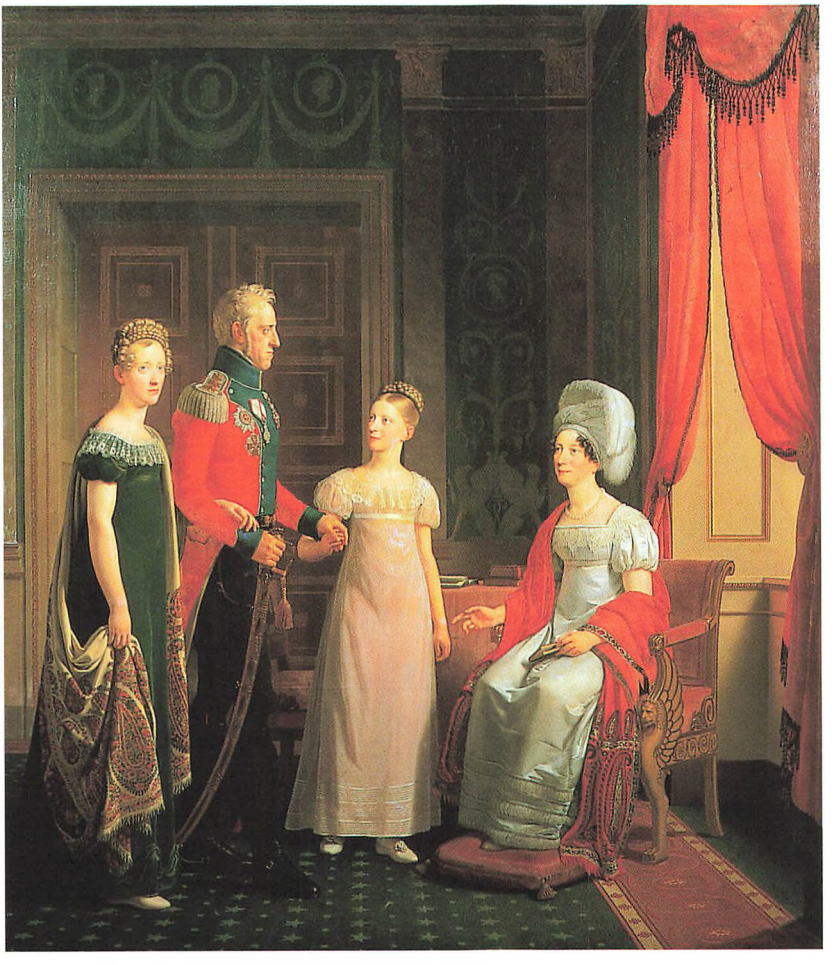

Kongefamilien forsamlet på residenspalæet. Dronningen, der med årene var blevet ret svagelig, ses siddende, medens kongen står mellem de to døtre. Den lille prinsesse Wilhelmine er ved at blive en voksen dame. Maleriet stammer fra 1821.

på de store kirkehøjtider overværede man gudstjenesten i en af hovedstadens kirker. I denne periode foretrak man Trinitatis kirke, og da Christiansborg slots kirke var blevet indviet, tog man også herhen. Til gengæld dyrkede man i vid udstrækning såkaldte gemaksprædikener, der som regel blev holdt af de til hofstaten knyttede præster. Dog kunne man også invitere præster udenfor denne kreds. Således prædikede N. F. S. Grundtvig ved enkelte lejligheder for kongeparret. Når man opholdt sig på Frederiksberg var gudstjenester i slotskirken mere almindelige. Man fortsatte endvidere den gamle skik med en gang om året at afholde altergang, hvor medlemmer af hofstaten kunne deltage. Den tyske kirke på Christianshavn kunne også fortsat glæde sig over kongefamiliens bevågenhed. År efter år besøgte man kirken for at overvære søndagsskolens fødselsdag.

Til kongens faste pligter hørte fortsat at give almindelig audiens og som regel også i denne periode om mandagen at afgive parole. Endvidere modtog kongen gennem hele året de fremmede magters udsendinge i både ankomst- og afskedsaudiens, eller når de havde et eller andet særligt anliggende at fremføre. Modtagelsen foregik efter et fastlagt ceremoniel, og Hauch var som regel nærværende. Gesandterne kunne også tilstedes til audiens hos dronningen. I disse år var følgende udenlandske fyrster repræsenteret ved det danske hof: Frankrig, Nederlandene, Nordamerika, Preussen, Rusland, Sachsen, Sicilien-Neapel, Spanien, Storbritannien, Sverige og Østrig. I årene efter 1825 kom yderligere følgende stater til: Portugal, Brasilien og Belgien efter julirevolutionen.

Til pligterne hørte endvidere at åbne det nye højesteretsår ved en ceremoni i riddersalen på Rosenborg slot. Man kørte frem og tilbage i en storstilet kortege. Først henimod periodens slutning kunne denne årlige begivenhed henlægges til den nyindrettede højesteretssal på det genopførte Christiansborg slot. Endelig overværede kongen, hen imod årets slutning, regelmæssigt afgangseksamen fra henholdsvis landkadet- og søkadetakademiet. Undertiden foregik denne begivenhed juleaften.

En ganske særlig oplevelse fandt sted 19. nov. 1816. Hele kongefa-

milien samledes i det Levetzauske palæ for her at følge en solformørkelse.

Det var endvidere fast tradition i disse år, at sommertiden blev tilbragt på Frederiksberg slot. Omkring 1. juni drog man afsted, og det meste af hofstaten fulgte med. Som regel var man tilbage i residenspalæet til dronningens fødselsdag i oktober.

Under opholdet på Frederiksberg var det mere almindeligt at afholde dagligt middagstaffel. I de to første måneder af opholdet i 1816 arrangeredes middagstaffel ikke mindre end 46 gange. Deltagerantallet var dog mindre herude.

I hvert fald fra 1817 blev det almindeligt, at kongen i forsommeren tog ud på en længere rejse enten til hertugdømmerne eller til Nørrejylland. Disse rejser krævede omfattende forberedelser. Det indgik nemlig i programmet, at det skulle være muligt at arrangere lokale tafler. Endvidere skulle de steder, hvor kongen tog ophold for natten, kontrolleres. Det fornødne underordnede personale i køkken, vinkælder og sølvkammer drog afsted i god tid under kammerfourerens opsyn, og man sendte ligeledes kongens heste og kareter afsted i forvejen, således at de var rede ved kongens ankomst. Hauch havde hovedansvaret for det store arrangement og fulgte altid med. Desuden deltog nogle af de højeste hofcharger, foruden generaladjudanterne og andet militær. Som regel fulgte prinserne Ferdinand og Frederik også med på disse ture, og enkelte gange desuden løjtnant Frederik Wilh. Dannemand, kongens søn med fru Dannemand. Når rejsen gik til hertugdømmerne kunne kongen også have følgeskab af dronningen og de to prinsesser. I forbindelse med disse rejser tilbragte man nemlig nogle dage på Louisenlund, hvor man havde lejlighed til at træffe de nære slægtninge fra Gottorp. Normalt kom kongen på sine rejser til hertugdømmerne ikke længere end til Slesvig og Holsten, men i 1823, hvor hele familien var med, besøgte man også Lauenborg. Man tog ophold i Ratzeburg og senere i byen Lauenborg. Herfra drog man gennem Hamborg til Altona, hvor man tilbragte et par dage.

Under besøget her var der bl.a. lejlighed til at overvære Hamborgeroperaens opførelse af »Barberen i Sevilla«.

Når kongen havde tilbragt et par dage på Louisenlund, drog han videre til Rendsborg, hvor han opslog sin residens i guvernementshuset på den store paradeplads, hvor hans fader i sin tid havde resideret i sine sidste dage. Alle de planlagte militære foranstaltninger fandt enten sted på pladsen eller i byens nærmeste omegn. Som regel endte manøvrerne med en stor og prægtig generalrevu, hvortil prinsesserne ofte var inviteret. Når rejsen gik til Nørrejylland, var de militære foranstaltninger koncentreret om Århus, hvortil de i provinsen garnisonerende afdelinger blev stævnet. I egenskab af chef for et jysk rytterregiment var prins Ferdinand selvskreven til at deltage i rejserne til Nørrejylland.

Når de militære pligter var overstået, foretog kongen en længere rundrejse i den pågældende provins. Normalt var han indlogeret hos de lokale amtmænd eller hos byfogeden i den købstad, han passerede. Han kunne også tage ophold hos en godsejer, hvis rejsen gik forbi en større herregård. Når suiten ikke kunne få plads sammesteds som kongen, indlogeredes den hos andre fornemme lokale borgere. Man besøgte de lokale seværdigheder og mere kendte institutioner, der faldt på ens vej, og overalt blev de stedlige kgl. embedsmænd tilsagt at møde frem, således at kongen kunne kontrollere deres protokoller.

I februar 1825 indtraf en voldsom storm, som beskadigede de eksisterende diger langs vestkysten. Rejsen til hertugdømmerne i 1825 havde derfor til mål at besøge vestkysten i Ditmarsken og inspicere vesterhavsøerne Nordstrand, Pelvorm, Før og Sild. Herfra tog man videre til Højer og Tønder. Året efter da Nørrejylland var rejsemål, koncentreredes en væsentlig del af rejsen om Thisted, Vestervig og havets gennembrud ved Tyborøn, hvor der var sket store oversvømmelser. Herfra gik rejsen videre mod syd gennem Ringkøbing, Varde og Ribe. I Kolding fjord ventede den damper, der førte kongen tilbage til hovedstaden. Her havde man i øvrigt arrangeret forskellige hjælpeforanstaltninger til fordel for de skadelidte. Majestæterne tilsagde deres nærværelse ved disse.

Rejserne foregik med datidens nyeste transportmiddel, nemlig dampskib. Når turen gik til Århus, valgte man som regel at tage di-

Frederik VI på spadseretur med sin datter Caroline. De gik også ofte i teatret sammen, medens dronningen blev hjemme. Arveprinsesse Caroline var fars pige.

rekte fra København til Århus, men man kunne også lægge turen over land til Kalundborg og herfra med skib til Jylland. Skulle man til hertugdømmerne, kunne man enten lade dampskibet gå direkte til Louisenlund eller lade det ankre op i Egernførde fjord eller i Kiel, hvorfra man så ad landevejen bevægede sig til Louisenlund. I alle tilfælde var der stor modtagelse i den havn, hvor man steg i land med fremmøde af egnens spidser og byens borgere, og ofte var by og havn illumineret.

De forskellige rejser er udførligt refereret af den medfølgende kammerfourer og optaget i den sædvanlige dagjournal over begivenheder ved hoffet. Efter at døtrene var blevet gift, deltog de sjældnere i disse rejser, og dronningen blev også normalt hjemme. De hyggede sig i fællesskab på Frederiksberg slot, medens vor fader var på rejse.

Sommerslottet Louisenlund, hvis park lå direkte ned til Sliens bred, tilhørte Carl af Hessen og hans gemalinde. Det var en gave til dem fra Chr. VII. Den danske kongefamilie kom ofte på besøg på denne landejendom.

Den berømte paradeplads midt i Rendsborg by. Her fandt de store parader og revuer sted. Til venstre ses guvernementshuset, hvor kongen tog ind, og i baggrunden Garnisonskirken, hvor Chr. VII.s kiste var opstillet i årene 1808-14.

For provinsbefolkningen var det sikkert årets begivenhed, når kongen passerede deres by. Man er stimlet sammen for at få et glimt af ham og hans imponerende følge.

Sådanne muligheder havde hovedstadens befolkning i langt højere grad.

Foruden den årlig tilbagevendende procession til Rosenborg for at åbne det nye højesteretsår indtraf der mellem år og dag forskellige begivenheder, som medførte, at kongens nærværelse var nødvendig. Dette gav anledning til, at kgl. kareter i stort antal kørte gennem byens gader, ledsaget af hestgarden og et større følge af hoffolk og militære til hest. Der var noget at stimle sammen om og at se på!

En sådan begivenhed var kongens deltagelse 23. april 1816 i indvielsen af metropolitanskolens nye bygning bag ved Vor Frue kirke og på hjørnet af Store Kannikestræde og Frue Plads. For at markere begivenheden mødte kongen og et stort følge op i fuld galla og med

ordensbåndet over kjolen. Transporten fra og til residensen var tilrettelagt som en både kørende og ridende procession.

Året efter fejredes en endnu større fest med deltagelse af hele kongefamilien. På 300-års dagen – 31. oktober 1817 – for Martin Luthers opslag af de 95 teser på kirkedøren i Wittenberg havde man planlagt en storstilet »Reformations-Jubelfest«. Til anledningen havde Hauch udarbejdet et udførligt ceremoniel. Festen var henlagt til Trinitatis kirke, da Vor Frue kirke endnu henlå nærmest som ruin.

Til reformationsfesten kørte kongefamilien i kareter forspændt med ikke mindre end 8 heste, og de øvrige fyrstelige deltagere med forspand af 6 heste. Også den mindreårige prins Frederik var med i kortegen. Han kørte sammen med prins Ferdinand. Processionen eskorteredes af hestgarden, medens fodgarden paraderede udenfor kirken og i selve kirkerummet. Kongeparret modtoges af biskop Münter og et udvalg af hovedstadens præster. Gudstjenesten indledtes med afsyngelsen af den gamle reformationssalme »Vor Gud Han er saa fast en Borg«, og Münter holdt dagens prædiken, medens stiftsprovst Clausen lyste velsignelsen. Derefter forlod gæsterne kirken, og den fornemme kortege bevægede sig tilbage til residenspalæet.

Dagen efter fejredes bl.a universitetet. Af kgl. personer deltog nu kun 3, nemlig kongen og prinserne Christian Frederik og Ferdinand. Man kørte først op foran kirkeruinens indgang ud mod Nørregade. Ved indgangen modtoges gæsterne af bygningskommissionen og universitetsdirektionens formand Ove Malling. Kongen ledsagedes frem til en stol ved alteret og deltog herefter i grundstenens nedlæggelse for det kommende alter. I en udhulet sandsten var indlagt en guldplade med indskrift samt to mindemedaljer. Kongen murede den første sten. Ceremonien afsluttes herefter med en tale af universitetets rektor, den teologiske professor Claus F. Hornemann. Man fortsatte til Trinitatis kirke, hvor en promotionsfest fandt sted. Samtlige 4 dekaner var til stede, og der promoveredes både danske og udenlandske doktorer. Ved lejligheden blev en kantate af professor F. Høegh-Guldberg afsunget, med musik af Kuhlau. Det fornemme selskab vendte derefter tilbage til Amalienborg. En begivenhed, som måtte

En kgl. procession på vej over Kongens Nytorv. Det er aften, og målet er muligvis teatret. Faklerne oplyser Chr. V.s rytterstatue i billedets midte og bag ved skimtes hotel d'Angleterre og hovedvagten.

interessere kongehuset, men som ikke medførte nogen direkte kongelig deltagelse, var færdiggørelsen 12. september 1825 af det såkaldte Frederik V.s kapel ved Roskilde domkirke. Planerne var i sin tid udarbejdet af arkitekt Harsdorff, og arbejdet var gået i gang i 1777, men havde derefter ligget stille henved 43 år. Færdiggørelsen overdroges arkitekt C. F. Hansen, som i det store og hele fulgte den engang lagte plan. Hauch fik besked om at udarbejde et ceremoniel til brug ved

Biskop Friederich Münter efterfulgte N. E. Balle som biskop over Sjællands stift. Som sådan tog ham initiativet til flere store kirkefester, hvori kongeparret deltog.

indvielsen, som foretoges af biskop Münter, og desuden udarbejdedes en særlig redegørelse til henlæggelse i gehejmearkivet og i hofmarskallatets arkiv. Dagen efter overførtes Chr. VI.s og Frederik V.s kister sammen med deres dronningers til deres fremtidige plads foruden Chr. VII.s. Frederik VI og hans dronning skulle også til sin tid få deres plads i det nye kapel.[2]

Store Bededag 14. maj 1826 indviedes den nyopførte Christiansborg slotskirke efter tegninger at C. F. Hansen i kongeparrets nærværelse, og 8. oktober samme år holdt konfessionarius Liebenberg for første gang almindelig gudstjeneste i kirken. Den var fra nu af at betragte som hofstatens kirke. Kongefamilien benyttede også kirken ved særlige lejligheder som juledag i 1826 og 1827 og påskesøndag 1828. Prinsesse Wilhelmines bryllup foregik ligeledes her.

I 1827 deltog kongen i indvielsen af den nyopførte bygning for Sorø akademi.[3] Stadsarkitekt F. Malling havde givet tegning til nybygningen, og indvielsen var fastsat til 21. maj 1827. I god tid havde kongen meddelt Hauch, at han ønskede at deltage i ceremonien, og hofforvaltningen gik igang med at forberede kongens rejse til Sorø. Han ankom 20. maj og hilstes velkommen med kanonsalut. Akademieleverne stod opstillet på begge sider af trappen ud mod søen. Kongen modtoges af Ove Malling og akademiets direktør Erik G. Tauber, i hvis hus han anvistes natkvarter. Tidligt næste morgen indfandt byens embedsmænd sig hos kongen medbringende deres embedsprotokoller, som blev kontrolleret. I indvielsen deltog også prinserne Christian Frederik og Ferdinand foruden prinsen af Philipsthal og landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel. Indvielsesceremonien, som lededes af biskop Münter, var henlagt til solennitetssalen, og bagefter samledes man til et stort taffel på 70 kuverter og desuden to marskaltafler. Akademisterne beværtedes i et opsat telt i skolegården. Indvielsen markeredes desuden ved affyring af æressalut på 27 skud. Eftermiddagen benyttedes til at besøge stedets seværdigheder, og den følgende dag overværede kongen undervisningen i de 4 klasser, inden han returnerede til København. Samme år fejrede også Det kgl. Vajsenhus 100-året for sin oprettelse. Institutionen residerede på dette

Sorø akademis nye hovedbygning ned mod Sorø sø. Den gamle akademibygning var brændt, og kongen deltog i 1827 med stort følge i genindvielsen af akademiet.

tidspunkt i etatsråd Hemmets gård i Købmagergade nr. 44. Også denne begivenhed overværedes af kongen personlig.

I 1829 havde det københavnske borgerskab lejlighed til to gange at følge en pompøs kgl. procession. Første gang var i anledning af indvielsen af Vor Frue kirke, som fandt sted 7. juni 1829.[3] Hele den samlede kongefamilie deltog i spidsen for et stort følge. Selve indvielsen foretoges af biskop Münter, assisteret af stiftsprovst H. G. Clausen. Efter at majestæterne var blevet bragt til deres pladser i koret, blev kirkens hellige kar under salmesang bragt til deres plads på alteret bl.a. af biskoppen, hvorefter stiftsprovsten prædikede. Herefter trådte biskoppen frem og holdt den egentlige indvielsestale. Forud for ceremonien var der blevet ringet med alle hovedstadens kirkeklokker. Samtlige københavnske præster og medlemmer af universitetets konsistorium deltog i højtideligheden. Disse særlige gæster havde også fået plads i koret.

Senere på året kunne kongen endnu engang køre i fuld procession

og med et stort følge begive sig til endnu en indvielse. Siden 1827 havde man diskuteret oprettelsen af en polyteknisk læreanstalt, og ved reskript af 7. jan. 1827 havde man stiftet et sådant institut.[4] Universitetet havde overladt en professorgård i St. Pederstræde nr. 106 samt en tilsvarende gård i Studiestræde til den nye læreanstalt, hvis første direktør blev professor H. C. Ørsted. Ved flere lejligheder viste kongen interesse for det nye institut, idet han bevilgede penge af regaliefonden til undervisningen. Det var til at begynde med ikke den nye læreanstalts formål at uddanne specielle polytekniske kandidater, men at give embedsmænd en vis teknisk indsigt.

I 1822 indtraf et af de sjældne tilfælde, hvor hoffet fik besøg af en udenlandsk fyrste. Det drejede sig om den svenske kronprins Oscar, som under navnet hertugen af Skåne passerede hovedstaden på vej til et længere ophold i udlandet. Han kom over Helsingborg til Helsingør og kørte via Usserød værk, som han besøgte, og gennem Østerport til København, hvor han installeredes på 1. sal i det såkaldte kronprinsessens palæ eller det senere gule Palæ.[5] Kongeparret opholdt sig på det tidspunkt på Frederiksberg, og på kongens vegne tog overkammerjunker Buchwald imod kronprinsen. Under hele besøget var kongen sygemeldt. Under opholdet besøgte prinsen seværdigheder i hovedstaden som museet i Stormgade og hofmarskal Hauchs berømte instrumentsamling i Staldmestergården. Pinsesøndag – 21. maj – dagen efter hans ankomst afholdt dronningen et gallataffel i riddersalen på Chr. VII.s palæ. Han afrejste 3. juni over land til Hamborg og vendte tilbage efter også at have besøgt Italien. Denne gang drejede opholdet sig kun om et par dage. På opholdets sidste dag – 16. december – deltog prinsen i kongeparolen i residenspalæet. Parolen lød den dag: Oscar og feltråbet: Skåne. 16. dec. forlod prinsen hovedstaden og ledsagedes på rejsen til Helsingborg af generaladjudant Rothe. Ved siden af kronprins Oscars besøg var årets største begivenhed en engelsk delegations ankomst til København for at overrække kongen hosebåndsordenen.[6] Et engelsk krigsskib ankrede op på rheden, som havde den engelske udsending ved hoffet August J. Faster ombord sammen med lederen af det engelske ordensvæsen,

kaldet »den første våbenkonge i England«. Ved ankomsten måtte man konstatere kongens upasselighed, således at man måtte vente et par dage, inden man kunne få foretræde.

10. juni modtoges den engelske delegation omfattende 7 personer i trongemakket på Chr. VII.s palæ. Kongen mødte den dag i admiralsuniform og iførtes de forskellige ordensinsignier, bl.a. fæstnedes hosebåndet om hans venstre ben. Han modtog desuden ordenens særlige kæde og kappe, og som det sidste udskiftedes hans egen kårde med hosebåndordenens. Den engelske leder hyldede kongen, som takkede for den hæder, som bevistes ham. Nærværende ved ceremonien var samtlige gehejmestatsministre. Efter overrækkelsen præsenteredes gæsterne for dronningen, og der blev arrangeret et fornemt middagstaffel og endnu et marskaltaffel. Kongen var åbenbart ikke helt restitueret. Han deltog ikke i taflet, og det var overladt prins Ferdinand ved taflet at udbringe den engelske konges skål. Efter taflet forlod den engelske delegation palæet, og orlogsskibet returnerede til sin hjemhavn.

Periodens mest opsigtsvækkende begivenhed var imidlertid de to kongedøtres ægteskaber. Prinsesse Wilhelmine indgik ægteskab med prins Frederik [VII] i 1828, og året efter viedes arveprinsesse Caroline til prins Ferdinand.

13. maj 1826 deklareredes forlovelsen mellem Wilhelmine og Frederik. Begge var født i 1808 og således 18 år gamle. Prinsen var dog den yngste.

Prinsessen havde henlevet barndom og ungdom dels på residenspalæet på Amalienborg dels på Frederiksberg sommerslot. Hvad der lå udenfor disse lokaliteter havde hun et meget begrænset kendskab til. Når hun havde været på besøg i hertugdømmerne, var det altid sammen med forældrene. Efterhånden som hun voksede til, deltog hun aktivt i de arrangerede hofbegivenheder. 16. maj 1824 var hun blevet konfirmeret i Frederiksberg slotskirke. Prinsessen havde ingen særlige åndelige interesser. Hun var en retsindig og elskelig natur, men helt ude af stand til at vinde sin tilkommende ægtefælles interesse endsige dæmpe hans stærkt svingende luner.

Prinsen havde gennemlevet en temmelig urolig barndom og havde aldrig oplevet et trygt barndomshjem. Allerede i 1809 bortvistes hans moder fra hoffet, og han genså hende aldrig siden. Hans tidligste barndom tilbragtes hos faderen, som dog ikke havde større interesse for sønnen. Hans opdragelse var i første række overdraget fremmede. Da faderen drog til Norge i 1813, udpegedes opsynet med ham til den kendte søofficer og hofchef Johan Frederik Bardenfleth. Sammen med sin broder major Carl Bardenfleth ledede de skolegangen. I nogle år fik prinsen undervisning sammen med hofchefens søn C. E. Bardenfleth, som prinsen mange år senere som konge udnævnte til justitsminister. Efter faderens udnævnelse til guvernør over Fyn, opholdt prinsen sig på Odense slot fra 1815-19. Da forældrene nævnte år drog ud på en længere udenlandsrejse, hvorfra de først kom tilbage i 1824, kom prinsen tilbage til København, hvor hans faster prinsesse Juliane nu førte opsyn med ham.

Prinsen havde aldrig haft interesse for sin skolegang, og hans kundskaber var beskedne. Han var mere interesseret i legemsøvelser og friluftsliv. Med tiden blev han en fortrinlig rytter, og han fik også interesse for livet til søs. Han havde en stærk konstitution og kunne legemligt byde sig meget. Desværre havde han arvet visse uheldige egenskaber fra sin moder. Han var lunefuld, kunne blive aggressiv overfor sine omgivelser og komme med udtalelser, som måtte virke chokerende på disse. Han kunne imidlertid også virke jævn og bramfri overfor personer, han mødte. Med årene tog hans tilbøjeligheder til støjende sammenkomster og drikkegilder med jævnaldrende officerskammerater til. Intet tyder på, at han har næret varmere følelser endsige sympati for den unge kvinde, som kongen havde valgt til hans livsledsager. Han havde andre interesser, hvad kvinder angik.

Endnu var prinsen så ung, at man med nogen rimelighed kunne forvente, at han ville vokse fra nogle af sine unoder. Kongen har åbenbart haft en vis sympati for ham, og ved at beslutte dette ægteskab, der forenede de to kongelige linier, kunne man håbe på en fremtid for slægten og muligvis mandligt afkom. Befolkningen delte kongens forhåbninger og modtog meddelelsen om forlovelsen med tilfredshed.

22. maj 1826 blev prinsen konfirmeret, og Hauch havde i den anledning udfærdiget et særligt ceremoniel.[7] Søndagen derefter deklareredes forlovelsen. Der var om aftenen kur for de 3 øverste rangklasser og derefter et fornemt bundetradstaffel foruden 4 marskaltafler. Ved hovedtaflet sad de nyforlovede midt for bordet i spisegemakket, og det oplyses i dagjournalen, at taflet var organiseret således, som man kun gjorde på kongens fødselsdag. Dagen efter afholdtes gratulations-kur hos prinsens fader.[8]

Inden ægteskabet kunne indgås, var det kongens ønske, at prinsen foretog en længere udenlandsrejse for at udvide sine kundskaber og lære udlandet at kende. Til at tilrettelægge rejsen og føre en vis kontrol med den planlagte undervisning allierede kongen sig med en gammel holstensk bekendt, grev Conrad Rantzau-Breitenburg, som han senere udnævte til overskænk og således indlemmede ham i den fornemme kreds af overcharger ved hoffet. Som fast rejseledsager udpegedes den tyskfødte officer Carl Ewald. Prinsen tog afsted 6. juni 1826 med dampskibet Caledonia til Kiel og videre sydpå.

Han opholdt sig den længste tid i Genéve, men fik også lejlighed til at besøge Rom og Paris. De boglige sysler gjorde han ikke meget ud af, men han blev populær blandt borgerskabet i byen og udnævntes ved sin bortrejse til æresborger. Han var hjemme igen i 1828.

Forlovelsen havde iøvrigt skabt stor travlhed indenfor hofmarskallatet. Man skulle helt tilbage til 1812 for at finde fortilfælde til en fyrstelig vielse. Hauch gik da også igang med at foretage de fornødne studier af fortilfælde.[9] En opgave, som omgående måtte løses, var indretningen af den kommende residens for det unge par. Kongen besluttede, at det Amalienborgpalæ, som hidtil havde været anvendt af søkadetakademiet (det Brockdorffske) skulle inddrages til formålet. En indre omfattende ombygning ville derfor være nødvendig, og til at forestå denne udpegedes hofbygmester Jørgen Hansen Koch. Han havde i sin ungdom været på en længere udenlandsrejse til Italien og Grækenland, og han havde også besøgt Paris og London. På rejsen i Italien havde prins Christian Frederik vist ham stor interesse. Efter hjemkomsten var han blevet knyttet til den kgl. bygningstjeneste.[10]

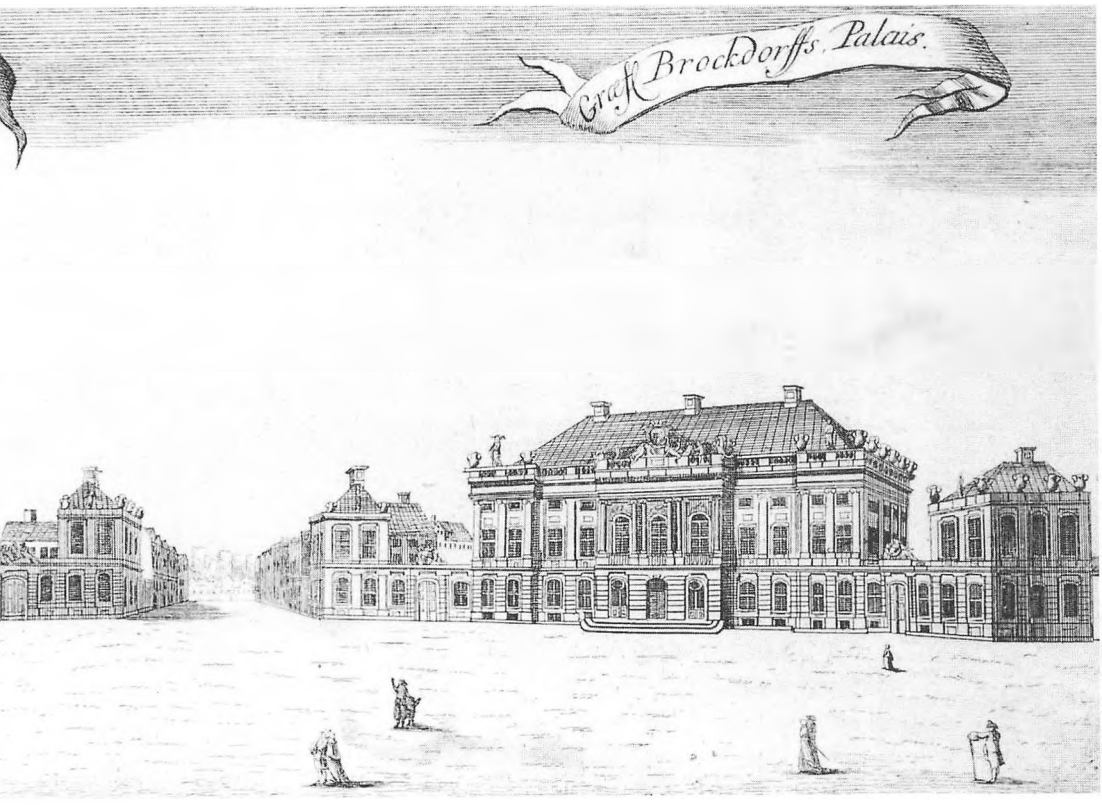

Det Brockdorffske palæ på Amalienborg var i adskillige år sæde for søkadetakademiet, men blev bestemt til prinsesse Wilhelmines vinterresidens, da kongen bortgiftede hende til prins Frederik i 1828. Palæet har i vore dage været residens for Frederik IX og dronning Ingrid.

En væsentlig forudsætning for ombygningen var naturligvis, at man vidste, hvor stor en hofstat prinseparret ville komme til at råde over. Det var derfor det første problem, Hauch måtte tage sig af. Allerede 27. november 1826 havde han et forslag klar til forelæggelse, og det er sikkert blevet drøftet indenfor familien. En væsentlig ændring bestod i, at man ønskede antallet af hofdamer forøget fra 2 til

3, hvilket medførte en tilsvarende forøgelse af de kavalerer, som skulle attacheres prinsen. Beslutningen meddeltes Hauch ved en resolution af 16. dec. 1826. Han fik samtidig besked om forslag til besættelse af de enkelte stillinger og aflønningen af de forskellige personer. Forslaget fik dog først sin endelige afgørelse i sommeren 1828. Det blev trykt og tilsendt stiftamtmand Ehenreich C. Moltke, hvem kongen havde overtalt til at opgive sin stilling i Aalborg for at overtage hvervet som daglig leder af det kommende prinsehof. Det kan allerede her oplyses, at Moltke efter nogle års tjeneste anmodede om at blive fritaget for dette byrdefulde hverv, da det ikke havde været ham muligt at vinde nogen indflydelse på prinsens opførsel. Han blev herefter udpeget til dansk gesandt i Stockholm.

Efter at hofstatens omfang var fastlagt, kunne Koch påbegynde palæets ombygning. En detaljeret plan forelagdes 12. april 1827. I henhold til denne reserveredes stueetagen til prinsen, og her indrettedes også de fornødne selskabslokaler, medens beletagen blev overladt prinsessen og hendes nærmeste opvartning. Hauch tog sig den fornødne tid til at gennemgå forslaget, og det var ham magtpåliggende, at palæets indretning dannede den perfekte ramme om den fremtidige hofholdning. På dette område må han jo også siges at være på hjemmebane. På forskellige punkter havde han kritiske bemærkninger. Han henstillede således, at man flyttede prinsessens sovegemak fra den østlige sidefløj til hovedpalæet. Kongen godkendte sin erfarne hofmarskals forslag, og Koch fik besked om at ændre sine planer. Arbejdet gennemførtes til tiden. En måned før brylluppet afleveredes byggeriet. Foruden den indre ombygning var der blevet opført de fornødne staldbygninger bag palæet, og Rosenborgs gartner Lindegaard havde forestået anlæg af den fornødne palæhave. Ved et særligt reskript af 29. marts 1828 havde kongen forlangt, at der i den påtænkte have plantedes træer, som sprang tidligt ud og bevarede løvet længe.

En anden vigtig opgave for Hauch var indkøb af det fornødne udstyr. Ved reskript af 7. jan 1827 havde kongen udtalt, at han ønskede, at prinsessens udstyr af møbler, inventar og husholdningsartikler skulle være af indenlandsk produktion. Specielt blev alt dække-

Hofbygmester Jørgen H. Koch blev udpeget til at ombygge det gamle søkadetakademi (det Brockdorffske palæ) til bolig for prinsesse Wilhelmine og prins Frederik. Senere indrettede han sommerboliger for de to kongedøtre Wilhelmine og Caroline på Frederiksberg slot og tilrettelagde endelig prinsesse *Caroline og prins Ferdinands vinterresidens i det Bernstorffske palæ i Norgesgade.*

tøj bestilt fra Køngs fabrik. Denne fabrik var grundlagt i 1774 på hovedgården Øbjerggaard i Køng sogn, Præstø amt af storkøbmanden Niels Ryberg. Den gik i arv til hans søn, men måtte overtages af staten i 1813.[11]

Anskaffelsen af udstyr var en vidtløftig affære, hvortil Hauch utvivlsomt har søgt støtte hos sine nærmeste medarbejdere. I forbindelse med forberedelsen hertil kom Hauch i tanke om, at man i 1813, da et ægteskab mellem arveprinsesse Caroline og prins Christian af Hessen-Kassel var på tale, havde indkøbt en del udstyr, som der ikke var blevet brug for, og som man nu kunne anvende med fordel. Det godkendtes og blev vurderet, og hvad der indkom ved salg indgik i prinsesse Carolines privatkasse. Det drejede sig bl.a. om en fornem seng og en tronstol med tilbehør, i sin tid tegnet af C. F. Hansen. Endvidere var der tale om senge, kamelhårsmadrasser samt 150 alen taft i forskellige farver. Ved res. 16. febr. 1828 godkendte kongen sin sparsommelige hofmarskals forslag.[12]

19. marts 1827 havde Hauch det endelige forslag til anskaffelse af udstyr færdigt. Gemak for gemak opregnedes de møbler m.m. som skulle anskaffes og ligeledes redegjordes for, hvad der behøvedes af sølv- og dækketøj, porcellæn og køkkeninventar. Det ville ikke ligne kongen, om han ikke havde visse ændringsforslag. Han fandt det således urimeligt at anskaffe 72 dessertknive og skeer, når man ellers havde planlagt, at der kun skulle afholdes tafler med indtil 30 deltagere. Halvdelen måtte være nok! Samtidig med godkendelsen bemyndigedes Hauch til at trække 112.000 rbd sølv på finanskassen.

Endnu påhvilede der Hauch den væsentlige opgave at tilrettelægge selve vielsens forløb i et særligt ceremoniel. I den forbindelse havde han konstateret, at kun i et enkelt tilfælde var et prinsesse-bryllup blevet afholdt i en kirke, nemlig da Chr. VII.s søster Sophia Magdalena var blevet viet i Christiansborg slotskirke til Gustav III.s stedfortræder. Normalt foregik en sådan vielse i »Gemakket«. På Hauchs forestilling resolverede kongen 16. febr. 1828, at dette også skulle ske i nærværende tilfælde. Man bestemte ligeledes, at der skulle rejses en baldakin over bryllupskamlen, at den kgl. konfessionarius Lieben-

berg skulle forfatte en kantate, hvortil musikdirektør Schall skulle sætte musik, og at der på vielsesdagen skulle arrangeres et gallataffel på 80-100 kuverter. Alle forberedelser skulle være færdige til 1. november 1828, hvor kongen ville fastsætte datoen for vielsen. Hauch kunne herefter fortsætte arbejdet med ceremoniellet, og i en ny forestilling af 21. maj 1828 foreslog han, at man benyttede appartementsalen i det nyopførte Christiansborg slot til vielseslokale. Forslaget indeholdt endvidere udkast til de omfattende processioner, som var uundgåelige ved slige lejligheder. Hauch havde udarbejdet to forskellige forslag, hvoraf kongen valgte det, hvor han selv skulle føre datteren til brudeskamlen. En skitse til familiens indlogering på slottet medfulgte ligeledes, og herpå afgav kongen resolution 31. maj 1828. Et mere detaljeret forslag til ceremoniel blev imidlertid forlangt. Under den sidste fase af arbejdet med ceremoniellet bestemte kongen sig imidlertid for, at vielsen skulle foregå i slotskirken, og at man ikke skulle anskaffe en baldakin. Det endelige udkast forelå så sent som 18. okt. Den 31. okt. 1828 forlagde kongefamilien residensen til Christiansborg, og med dem fulgte formodentlig den største del af hofstaten, som skulle assistere ved festlighederne. Også de kongelige damers funktionærer fulgte med. Til at overvære vielsen var tilsagt adskillige gæster, i første række tilstedeværende medlemmer af de to øverste rangklasser med fruer samt udpegede mandlige medlemmer af 3. rangklasse. Endvidere var et stort antal officerer tilsagt, først og fremmest fra de to garderregimenter. Desuden mødte samtlige nærværende kammerherrer og kammerjunkere, den københavnske gejstlighed og medlemmer af det teologiske fakultet. Endelig havde samtlige medlemmer af det diplomatiske korps med fruer modtaget en indbydelse. Gæsterne havde fået tilsagn om at indfinde sig på slottet på vielsesdagen 1. nov. 1828 kl. 16 og forsamle sig i de til formålet tilrettelagte aftrædelsesværelser og kavalergemakker.

Ceremoniellet bestemte i enkeltheder de enkelte gæsters placering i de processioner, som udgik fra slottet gennem kirkeløngangen til kirken og tilbage igen efter vielsen. Bruden havde i dronningens gemakker fået påsat brudekronen og hængt den traditionelle røde fløjls-

Prinsesse Wilhelmine, kongeparrets yngste datter, blev i 1828 i Christiansborg slotskirke viet til prins Frederik. Ægteskabet udviklede sig uheldigt og endte med skilsmisse. Maleriet af den unge prinsesse stammer fra tiden før brylluppet.

Prins Frederik var søn af prins Christian Frederik og prinsesse Charlotte Frederikke. Forældrene blev skilt i 1810, og prinsen så siden aldrig sin moder. Det var kongens ønske, at hans yngste datter skulle ægte prinsen, og han håbede længe, at forbindelsen ville trække sig iorden.

kappe over skuldrene, som i sin tid var anskaffet til prinsesse Charlottes bryllup. Da alle gæster var på plads i kirken, førte kongen bruden til brudeskamlen, medens dronningen ledsagede brudgommen.

En forhøjning var placeret midt for alterskranken og prædikestolen. Man gik to trin op, og på forhøjningen var brudeskamlen og de sædvanlige lænestole for brudeparret anbragt. Den bestilte kantate af Liebenberg, som i mellemtiden var død, blev afsunget og herefter en salme, hvorefter den nyudnævnte kgl. konfessionarius, dr. theol. J. P. Mynster forlod sin plads blandt præsteskabet, som stod opstillet i koret, og forrettede vielsen. Herefter sang teaterkoret sidste afdeling af kantaten og endnu en salme, inden brudeparret med følge vandrede tilbage til de kgl. gemakker. Man samledes til det store bundetradstaffel, hvor brudeparret sad midt for taflet med kongen på brudens venstre side og dronningen på brudgommens højre. Endvidere var der servering ved ikke mindre end 11 marskaltafler. Dagen endte med, at den nærmeste familie fulgte brudeparret til de gemakker i slottets nordfløj, som var blevet forberedt til dem. Gæsterne forlod herefter slottet.

Den følgende søndag forblev kongeparret på slottet, og der afholdtes gudstjeneste i slotskirken, ved hvilken lejlighed der blev afsunget en lovsang, forfattet af professor Frederik Høegh-Guldberg med musik af Weyse. Man spiste til middag »en famille« og tog derefter på en køretur rundt i byen for at se på illuminationerne. Alle offentlige bygninger var smykket, og mange private huse var ligeledes illumineret. Endnu om mandagen opholdt man sig på Christiansborg, og der afholdtes nu almindelig kur og pøny et stort bundetradstaffel foruden 11 marskaltafler.

Tirsdag 4. november brød man op. En stor og fornem kortege blev herefter organiseret med en afdeling af hestgarden i spidsen og som afslutning. I spidsen for vogntoget kørte kongen og brudgommen i en karet forspændt 6 heste. Foran vognen gik 8 lakajer og løbere og på siden af kareten et tilsvarende antal. Bagefter fulgte en tilsvarende karet, ligeledes forspændt 6 heste, og et tilsvarende opbud af lakajer og løbere, som transporterede dronningen og bruden. Kortegen tog

vejen over Højbro, Østergade, forbi hovedvagten på Kongens Nytorv, ad Norgesgade til St. Annæ plads og ad Amaliegade til Amalienborg og brudeparrets fremtidige residens. Her opløstes kortegen, og dagligdagen kunne begynde for det unge par.

I anledning af brylluppet havde J. L. Heiberg forfattet det romantiske skuespil »Elverhøj« med musik af Frederik Kuhlau, som med årene skulle blive det uopslidelige nationale festspil. Inden årets udgang var Heiberg udnævnt til teaterdigter og fast oversætter af udenlandske skuespil.

Et omfattende oprydningsarbejde forestod efter den gigantiske fest, som havde pålagt de fleste af hofstaten et betydeligt ekstraarbejde. Det blev derfor fundet naturligt, at der udbetaltes en gratifikation til de implicerede. Hauch havde ingen vanskelighed med at få kongens billigelse af at fordele 3.631 rbd. sedler og tegn mellem de pågældende hoffolk. Da han nogle uger senere indstillede teatrets kor til en lignende opmærksomhed – det drejede sig om ca. 300 rbd. – gav kongen kun nølende sin tilslutning.

Hauch havde overladt hofkasserer Duncan at føre regnskabet over bryllupsudgifterne og sekretær Schønberg at revidere det. Spørgsmålet var nu, om regnskabet skulle indsendes til rentekammeret til officiel revision, eller om det blot kunne henlægges i hofmarskallatets arkiv. Kongen foretrak det sidste og godkendte regnskabet ved res. 29. dec. 1829.

De samlede udgifter beløb sig til 93.072 rbd. sølv og 312.038 rbd. sedler og tegn. Som overskud var opført 5 rbd.!

Regnskabets hovedposter så således ud:

1. Til palæets ombygning incl. opførelse af staldbygning, vaskehus, bad og havehus var medgået 185.744 rbd. sedler og tegn.
2. Udstyr omfattende alt i sølv, bronce, plet, porcellæn, krystal, møbler, sengeklæder, linned, dækketøj, vogne og seletøj, havde kostet 83.465 rbd. sølv og 114.045 rbd. sedler og tegn.
3. Anskaffede gallauniformer til pager samt diverse liberier beløb sig til 7.196 rbd. sølv og 8.520 rbd. sedler og tegn.

4. Diverse udgifter bl.a. til igangsættelse af parrets hofholdning, indkøb af vin samt hofmarskallatets diverse udgifter i forbindelse med brylluppet såsom tryksager og diverse adgangstegn 2.411 rbd. sølv og 33.689 rbd. sedler og tegn. Det samlede udgiftsbeløb var i forskellige omgange blevet anvist af kongen ved direkte anmodning til finansminister J. S. Møsting. Sådanne udgifter kom ikke til behandling i finansdeputationen.

Bryllupsudgifterne var en engangsudgift, og man må vel sige, at kongen ikke var veget tilbage fra at gøre et dybt greb i finanskassen. Men hermed var det ingenlunde slut. Ægteskabet havde til følge, at der måtte gennemføres en kraftig forhøjelse af de to ægtefællers apanager. Indtil 1828 havde Wilhelmine oppebåret 4.000 rbd. sølv til afholdelse af sine personlige udgifter og prinsen 7.000 rbd. Nu hævedes de omtalte beløb til henholdsvis 5.800 og 42.000, da parret jo i fremtiden skulle føre egen husholdning. Efter separationen i 1834 ændredes Wilhelmines apanage til 42.000 rbd., medens prinsen fik tildelt 30.000 rbd.

Til hyldest for prinseparret lod universitetet 11. nov. 1828 afholde en særlig promotionsfest i Trinitatis kirke, og 11. december arrangeredes der på Skydebanen på Vesterbro et fornemt bal, hvori majestæterne og arveprinsesse Caroline deltog.

Det skal endvidere omtales, at Hauch 12. november 1828 foreslog, at der blev slået en mindemedalje i anledning af brylluppet, nemlig 23 stk. i guld til uddeling blandt kongefamilien og 140 i sølv til andre modtagere. Da Hauch senere forsøgte at få kongens tilslutning til yderligere prægning af 44 sølvmedaljer, sagde kongen stop (res. 18/11).

Mindre end et år efter at man med pomp og pragt havde fejret prinsesse Wilhelmines bryllup, blev der atter indbudt til bryllup ved hoffet. Arveprinsesse Caroline, der var 14 år ældre end sin søster, havde som omtalt foran i sin ungdom været forlovet med prins Christian af Hessen-Kassel, men han var død, inden et bryllup havde kunnet finde sted. Kongen synes ikke at have været interesseret i at

bortgifte sin elskede ældste datter til en udenlandsk fyrste og da slet ikke til en eventuel engelsk tronfølger. Der fandtes imidlertid indenfor familiekredsen i København en antagelig kandidat som kommende ægtemand, nemlig prins Ferdinand, og som en lydig datter havde prinsessen bøjet sig for sin faders ønske. Hun har vel også selv været interesseret i ægteskab efter at have set, i hvilken fornem position lillesøsteren tilsyneladende var kommet.

Arveprinsesse Caroline havde tilbragt sin hidtidige tilværelse indenfor familiens snævre kreds. Sin ungdom havde hun oplevet på Kiel slot, og her var hun blevet konfirmeret i 1809. Samme år var hun sammen med moderen kommet tilbage til København, og hun levede i de følgende år dels på residenspalæet og om sommeren på Frederiksberg. Der findes ingen beretning om, at hun nogen sinde har besøgt udlandet. Derimod havde hun ved flere lejligheder ledsaget sine forældre til hertugdømmerne og til Louisenlund og her truffet sine morforældre og andre slægtninge. Hun var blevet undervist i dansk af professor Frederik Høegh-Guldberg, og i musik af Kuhlau og Weyse. Blomstermaleren J. L. Gamrath havde givet hende undervisning i male- og tegnekunst. Utvivlsomt var kongen meget stolt at sin ældste datter, og hun ledsagede ham gerne på spadsereture og i teatret, og begge var som omtalt begejstrede dyrkere at dansens glæder. Ved at skænke prins Ferdinand til ægtefælle for prinsesse Caroline har kongen måske haft et svagt håb om, at der måske endnu kunne komne en arving.[13]

Prins Ferdinand var af ydre fremtoning helt anderledes end sine ældre søskende.[14] Han var ikke ret høj og havde arvet ikke så lidt af sin faders kejtethed. Han var mådelig begavet. Kongen havde imidlertid på enhver måde støttet sin lidt uheldige fætter og på et tidligt tidspunkt indrømmet ham bolig i residenspalæet. På grund at sin ringe højde valgte prinsen rytteriet som sit våben, og han foretrak altid små heste. Tidligt udnævntes han til oberst for det sjællandske dragonregiment, som senere omdøbtes til »Prins Ferdinands lette Dragoner«. Nogen betydelig officer blev han aldrig, og han kom heller ikke til at deltage i aktiv krigstjeneste. Hele sin ungdom og første

Kongeparrets ældste datter, arveprinsesse Caroline indgik i 1829 ægteskab med sin faders fætter arveprins Ferdinand. Ægteparret fik tildelt det såkaldte Bernstorffske palæ som københavner-residens.

Arveprins Ferdinand var yngste søn af den i 1805 afdøde arveprins Frederik og således kongens fætter. Han uddannedes som officer, men deltog aldrig i en militær træfning.

manddom tilbragtes hovedsagelig i et overfladisk og fornøjeligt officersmilieu i hovedstaden.

I sin lange ungkarletid i København havde han opdyrket en sand mani for kortspil, og han befandt sig snart i dyb gæld. Den beskedne generalsløn kunne på ingen måde finansiere denne ulykkelige last. Han hengav sig endvidere til diverse amourøse forbindelser. I 1820 havde han i Lyngby truffet en kammerjomfru hos en fornem dame, som han forelskede sig i. Hun hed Marie Clausen og var datter af høker Jens Clausen i København. I 1820 fødte hun prinsen en datter, der fik navnene Marie Frederikke Clausen, og så sent som i 1828 fødte hun prinsen endnu en datter, som kom til at hedde Wilhelmine Ferdinandine Clausen. Prinsen var meget glad ved de to små piger og sørgede for, at de sammen med deres moder blev installeret i en lejlighed i Gothersgade nr. 187. Han lovede tilmed moderen, at han aldrig ville gifte sig, og han oprettede et testamente til fordel for hende 1. okt. 1826. For Marie Clausen betød det et chock, da hun erfarede, at prinsen skulle giftes. I sin nød opsøgte hun kongen og forelagde ham testamentet, og kongen havde held til at berolige hende. Hun skulle ikke fortvivle. Man ville finde en løsning på problemerne.

Hvornår beslutningen om formælingen er taget, og hvad der var den direkte årsag hertil, synes ikke at kunne fastslås med sikkerhed. Første gang man i hofmarskallatets papirer hører om det forestående bryllup er ved en skrivelse til slotsforvalteren på Christiansborg slot 25. april 1829, hvor Hauch meddeler, at slottets gemakker skal være gjort istand til 4. maj 1829, og at der ville blive stillet det fornødne brænde til rådighed, således at gemakkerne kunne udluftes efter vinteren. En trolovelse mellem prinsesse Caroline og prins Ferdinand skulle deklareres den dag.

De nærmeste uger og måneder blev pånyen hektisk periode i hofmarskallatets tilværelse. Man havde på det tidspunkt planlagt kongens rejse til hertugdømmerne i begyndelsen af juni, og alt skulle derfor være sat i gang og godkendt, således at selve vielsen kunne finde sted efter kongens tilbagekomst fra rejsen.[15]

Det første problem, som måtte løses, var indretning af en passende

residens for det kommende brudepar. Hertil havde kongen udpeget det gamle Bernstorffske palæ i Norgesgade, hvis have stødte direkte op til Chr. VII.s palæ. Kongen gik ind på, at man også skulle købe den del af palæet, som bar matrikelnumrene 175 og 176, som indeholdt en passende indkørsel og en række velegnede lokaliteter til indretning af en række praktiske formål. Hofbygmester Koch fik også til opgave at indrette den fremtidige bolig for prinsesse Caroline. Det var kongens ønske, at alt, hvad der vedrørte prinsesse Carolines bryllup, kunne stå fuldt på højde med søsterens.

Sideløbende med forhandlingerne om indretning af den kommende residens havde Hauch været beskæftiget med spørgsmålet om den fremtidige hofstats sammensætning og ansættelse af de fornødne hofbetjente. Også med hensyn hertil måtte Hauch drage omsorg for, at der ikke blev gjort forskel på de to søstre. Da rygtet begyndte at løbe om et forestående bryllup, strømmede ansøgninger ind til hofmarskallatet, og i løbet af en måneds tid var dette problem klaret, det kommende personale udvalgt og dets lønninger fastsat. Man havde jo et frisk fortilfælde at vise hen til, og alt kunne derfor klares på kort tid.

Foruden den krævende ombygning af palæerne til de to søstre, var det også nødvendigt at tænke på at indrette passende boliger for de nygifte prinsesser, når de om sommeren skulle tage ophold på Frederiksberg sammen med deres ægtefæller. En række nye gemakker indrettedes derfor mellem dronningens gemakker og slotsportbygningen. Til disse gemakker måtte der også indkøbes nyt inventar. Som den sidste store opgave måtte Hauch igang med at udarbejde det fornødne ceremoniel til selve vielsen og til hos finansdeputationen at bestille de uomgængelige mindemedaljer til uddeling.

Først efter kongens tilbagekomst fra den årlige provinsrejse kunne bryllupsdagen fastslås, og Hauch kunne gøre sit ceremoniel færdigt, og fourerkontoret ekspedere de nødvendige tilsigelser til festen. Foruden de i byen værende kongelige og fyrstelige personer deltog også landgreve Frederik af Hessen, de to Augustenborgske brødre og hertugen af Holsten-Glücksborg. Endvidere havde man indbudt diplo-

matiet med fruer og medlemmer af de to øverste rangklasser. Af pladshensyn havde man måtte begrænse de indbudtes antal. Brylluppet fejredes nemlig på Frederiksberg slot, og vielsesdatoen var 1. aug. 1829. Først onsdag 29. juli havde herskaberne opslået deres residens på slottet.

Samtlige gæster var tilsagt til kl. 19½, og den sædvanlige højtidelige procession af indbudte bevægede sig fra de kgl. gemakker og til selve vielsesgemakket, indrettet i slottets hovedbygning. Efter at prinsessen af sin moder havde fået påsat brudekronen og hængt den traditionelle brudekappe over skuldrene, førte kongen sin datter til brudeskamlen, medens dronningen ledsagede prins Ferdinand. Vielsen foretoges af kgl. konfessionarius dr. J. P. Mynster. Ved det efterfølgende gallataffel sad brudeparret midt for bordet med kongen på brudens venstre side og dronningen på brudgommens højre. Også ved denne lejlighed havde professor Høegh-Guldberg forfattet en kantate, som Weyse havde sat musik til. Da taflet var forbi, trak gæsterne sig tilbage, medens brudeparret tog den for dem indrettede sommerlejlighed på slottet i besiddelse. Også i de følgende måneder forblev brudeparret på slottet, da man måtte afvente færdiggørelsen af arbejderne på palæet i Norgesgade.

Dagen efter brylluppet var der gudstjeneste i slotskirken, og om aftenen afholdtes en koncert, hvor et medlem af den kendte østrigske musikerslægt Nagel optrådte med sin violin. Det bør også nævnes, at den Lauenborgske jægerbataljon, som i mange år havde haft kvarter på slottet i Kiel, fejrede brylluppet med et storstilet festfyrværkeri. Man havde ikke glemt, at prinsessen havde tilbragt sine ungdomsår på slottet i Kiel. Også ved denne lejlighed mødte de københavnske studenter op for at fejre brudeparret, og de beværtedes i Apistemplet.

4. sept. 1829 gav kongen besked om, at ombygningsarbejderne ved Bernstorffs palæ skulle være færdige 5. oktober, idet han ønskede, at der i lighed med, hvad der var sket forrige år, også skulle arrangeres et storstilet indtog af brudeparret til dets fremtidige hjem. Afstanden til palæet var imidlertid væsentlig større end sidst, og man kunne derfor ikke lade kortegen ledsage af et stort antal lakajer og

løbere. Fra Frederiksberg slot og til Frihedsstøtten på Vesterbro måtte man nøjes med en procession bestående af kareter og ridende ledsagere. Fra Frihedsstøtten kunne man sætte lakajer og løbere ind. Som sædvanlig red delinger af hestgarden i spidsen for kortegen og afsluttede den. Man kørte gennem Vesterport og ad Strøget til Kongens Nytorv og slog ind på Norgesgade. Ved ankomsten til palæet steg de kongelige og fyrstelige personer ud af kareterne og fulgte med brudeparret ind i palæet, medens resten af følget opløstes. På køreturen gennem byen flankerede militære afdelinger alle gaderne, og som sædvanlig stimlede byens borgerskab sammen for at hylde kongefamilien.

Hermed var de officielle begivenheder slut. Prinseparret levede resten af deres liv i palæet i Norgesgade. Han døde i 1863 og hun i 1881. Ægteskabet var barnløst, men det kongelige ægtepars ligefremme optræden og medleven i hovedstadsbefolkningens tilskikkelser – både de gode og de dårlige – som f.eks. koleraens hærgen i byen medførte en ganske enestående popularitet blandt byens borgere, en loyalitet de bevarede i resten af deres liv.

Efter festlighederne forestod en række praktiske opgaver. Man skulle have afregnet med kammeradvokaten for køb af de to palæer matr. nr. 175 og 176. Man skulle have udarbejdet et officielt inventarium over det indkøbte indbo, således at man eventuelt kunne gøre et ansvar gældende. I oktober modtog man de bestilte mindemedaljer, og disse skulle omdeles. Der måtte også ligesom sidst sørges for udbetaling af gratifikationer til de mange hoffunktionærer, som havde udført et stort ekstraarbejde. Endelig måtte man have det samlede regnskab gjort op, som ligeledes forfærdigedes af hofkasserer Duncan og revideredes af Schønberg. Kongen godkendte det 7. april 1831, og det afleveredes til hofmarskallatets arkiv. De samlede udgifter beløb sig til 84.259 rbd. sølv og 254.852 rbd. sedler og tegn, hvilket var noget mindre end udgifterne ved søsterens bryllup. Lægger man imidlertid det beløb til, som var medgået ved indkøb af de to matrikelnumre, balancerer udgifterne så nogenlunde. Hovedposterne ser således ud:

1. Til palæets ombygning var medgået 892 rbd. sølv og 92.925 rbd. sedler og tegn.
2. Til erhvervelse af udstyr og inventar var betalt 79.577 rbd. sølv og 95.653 rbd. sedler og tegn.
3. Hofmarskallatets udgifter ved kuren på Christiansborg og vielsen på Frederiksberg beløb sig til 3.750 rbd. sølv og 16.574 rbd. sedler og tegn.
4. Til ombygning af gemakkerne på Frederiksberg var medgået 26.218 rbd. sedler og tegn.
5. Indkøb af møbler m.m. til de nyindrettede gemakker på Frederiksberg var betalt med 18.502 rbd. sedler og tegn.

Foruden disse udgifter må også nævnes de forhøjede apanager. Så længe prinsessen havde boet i sit barndomshjem, havde hun oppebåret 4.000 rbd. sølv. For fremtiden modtog hun 5.800 rbd. Prins Ferdinands apanage forhøjedes fra 7.400 rbd. sølv til 42.800 rbd., nu da brudeparret skulle føre selvstændig hofholdning. Endelig modtog parret en årlig bevilling på 2.000 rbd. sølv til vedligeholdelse af palæet. Også ved denne lejlighed havde kongen vist sig rundhåndet. Om prins Ferdinand kan tilføjes, at han må siges at have gjort et godt parti, men hans privatøkonomi var fortsat nok så anstrengt.

1830-38

Da nytårsklokkerne ringede det nye år ind, kunne Hauch så nogenlunde se frem til en forholdsvis rolig periode i hoffets tilværelse. Slutningen af 1820erne havde været yderst byrdefuld og hektisk. Det betyder imidlertid ikke, at 1830erne ikke også kom til at byde på nogle besværlige opgaver, men foreløbig kunne man se tiden roligt an.

Hauch havde nu forestået hofmarskallatet i 35 år, og han havde endnu godt 7 år tilbage. De sidste funktionsår kom han til at tilbringe som enkemand.

Hans gemalinde Vibeke Magdalene f. Brockenhuus døde 8. juni 1830 og blev bisat i Holmens kirkes kapel 14. juni. Indtil bisættelsen henstod kisten på 1. sal ud mod gården i Det gule Palæ. Ifølge gældende bestemmelser måtte et lig ikke henstå natten over på Amalienborg-palæerne. Der var ingen børn i ægteskabet, men Hauch havde i sin teatertid truffet skuespillerinden Mette Marie Astrup og med hende fået en søn Adam Wilhelm Astrup. Hun døde i 1834, og forbindelsen med hende skal have varet indtil hendes død.[1] Hauch havde den lykke at være virksom omtrent lige til sine sidste dage. Fra efteråret 1837 mærkede han dog alderens tryk, og han måtte af og til lade grev Yoldi gøre honnør i sit sted ved de afholdte tafler. Også hans medarbejder, hofmarskal Haxthausen måtte overtage en del af hans daglige pligter.

Kort efter nytår 1830 indtraf en sørgelig hændelse, som lagde en dæmper på de sædvanlige festligheder. Arveprinsesse Caroline var så uheldig at blive alvorligt forbrændt i ansigtet under sit daglige toilette. Foureren skriver i sin journal herom 24. januar 1830: prinsessen blev forbrændt »formodentlig ved at der var kommet Ild i Hovedpynten«. Den sørgelige begivenhed fik til følge, at de traditionelle festligheder ved kongens fødselsdag – 28. januar – måtte aflyses. Foureren angiver dog også som årsag kongens upasselighed. Dog drog kongen dagen efter med et stort følge til teatret, hvor man havde forberedt en hyldest, men han forlod teatret straks efter, at modtagelsessangen var afsunget.

I de følgende måneder fejrede man hverken de traditionelle appartementer eller hofballer, og også antallet af middagstafler blev indskrænket. I januar har foureren kun noteret 3 tafler og i februar overhovedet intet. Som årsag anførtes »Majestæternes upasselighed«. Derimod anrettedes daglig Rose for hofpersonalet og jourhavende militære. Årets første større begivenhed var den traditionelle højtidelige åbning af det nye højesteretsår – 4. marts 1830 – som iøvrigt for første gang fandt sted i højesterets nye lokaler på Christiansborg slot. Dronningen overværede for en gangs skyld en del af retsmødet. Som sædvanlig kørte kongen til og fra slottet i den traditionelle store procession. Efter retsmødet afholdtes der i riddersalen på Chr. VII.s palæ et stort gallataffel og et marskaltaffel i spisegemakket.[2] Også i de følgende måneder var antallet af middagstafler begrænset. I april afholdtes 7, i maj det samme antal og i juni kun 4. Taflerne i juni afvikledes under dronningens forsæde, da kongen, som der senere vil blive berettet, var på rejse i Nørrejylland. Han kom tilbage søndag morgen 27. juni, måske tidsnok til at deltage i den taksigelsesfest, som var arrangeret i anledning af den Augsburgske trosbekendelses overrækkelse til den romerske kejser.

Kun een gang i første halvår af 1830 – 28. april – havde man afholdt en større fest ved hoffet, nemlig et bal for de sædvanlige gæster fra 1.-3. rangklasse med et deltagerantal af 76 personer. Ser man på de ugedage, hvor der er afholdt middagstaffel, er det i regelen onsdag og fredag, altså de dage, hvor der afholdtes statsråd.

3. juli drog kongeparret på det sædvanlige sommerophold på Frederiksberg, og opholdet varede til 27. september. På Frederiksberg serveredes som regel middagstaffel hver dag, men det skyldtes nok, at de to døtre – med gemaler og hofstater – i hvert fald det meste af sommeren ferierede på sommerslottet. Som sædvanlig foretog kongeparret sejlture på kanalerne, men der er ikke rapporteret om besøg i det kinesiske lysthus. Derimod meddeles det ofte, at man i forlængelse af disse ture drak the i gemakkerne. Der berettes også hyppigt om koncerter af militære musikere på terrassen foran slottet. Et par gange om sommeren besøgte man slægtningene på Sorgenfri og tog

på andre udflugter i Nordsjælland. Heller ikke efter tilbagekomsten til residensen blev der tale om at øge antallet af middagstafler. I oktober noteredes 6 tafler og i december 10. Af festligheder i efteråret kan nævnes 3 hofballer med det sædvanlige deltagerantal af 76 gæster. Som regel arrangerede man det traditionelle bundetradstaffel til at finde sted så sent, at man som tidligere ikke kunne genoptage dansen efter taflet. Majestæterne var i denne periode af og til gæster ved tafler eller baller hos deres respektive svigersønner. Det kan naturligvis ikke udelukkes, at foureren ikke er så omhyggelig med at referere samtlige store og små arrangementer som tidligere, men det kan i hvert fald fastslås, at også i de følgende år var dagliglivet ved hoffet mere indskrænket end i de forrige perioder. Grunden hertil kan vel også være den, at majestæterne var ved at komme op i årene, og det forekommer ikke så sjældent, at foureren i sin dagbog taler om »upasselighed«.

Året 1831 begyndte med en række dødsfald indenfor den nærmeste familie, et forhold som også kan have været medvirkende til den indskrænkede hoftilværelse. 13. januar indløb der meddelelse om, at landgrevinde Louise – dronningemoderen – var død på Gottorp slot 12. januar 81 år gammel. I den anledning deklareredes hofsorg i 6 måneder. På det tidspunkt havde hoffet allerede bekendtgjort hofsorg i 4 uger som følge af kongen af Begge Siciliers død 2. januar.

Medens hofsorgen således allerede var løbende, fik hoffet 19. februar meddelelse om endnu et smerteligt dødsfald, nemlig hertug Frederik Wilhelm af Glücksborg, gift med dronningens lillesøster Louise Caroline. I den anledning deklareredes hofsorg i 8 uger. Som sædvanlig opretholdtes der kun streng sorg i beklædningsmæssig henseende i den første periode. Efter nogen tid lempedes de strenge bestemmelser. Faktisk forløb hele det første halvår med erklæret hofsorg.

Hertugen af Glücksborg efterlod sig 10 delvis uforsørgede børn, og det kom under overvejelse med kongefamilien, hvorledes man skulle forholde sig med disse faderløse børn. Den ældste søn Carl arvede hertugtitlen og slottet og indgik i 1838 ægteskab med kongens yngste

Glücksborg slot syd for Flensborg fjord var af kongen blevet skænket dronningens lillesøster prinsesse Louise Caroline i hendes ægteskab med Frederik Wilhelm. Han bar titel af hertug af Glücksborg.

datter. Efter tur kom en del af hertugens sønner på besøg i København, og kongen besluttede, at prins Christian, der var født i 1818, skulle optages på landkadetakademiet og indtil videre sættes i huset hos oberstløjtnant Georg Linde.[3] Med årene udviklede der sig et meget fortroligt forhold mellem det aldrende kongepar og den unge prins. Faktisk betragtede de ham nærmest som en søn. Som våben valgte prinsen senere hestgarden.

Det forekommer yderst sjældent, at dagjournalerne indeholder oplysninger om indtrufne politiske begivenheder. Dog omtales et par steder, at der blev gennemført en lovgivning om indførelse af rådgi-

vende stænderforsamlinger, og henholdsvis erfarne og oplyste mænd fra hertugdømmerne og kongeriget samledes i København for at udtale sig om regeringens planer for stænderforsamlingerne. De modtoges officielt ved hoffet. Foureren har også i sin journal noteret, at prins Christian Frederik onsdag 9. marts 1831 for første gang deltog i et møde i gehejmestatsrådet.

Også i 1830erne tog kongen på de engang påbegyndte sommerrejser i provinsen og ligesom tidligere vekslede han mellem hertugdømmerne det ene år og Nørrejylland det næste. Formålet var stadig det samme, at afholde militære manøvrer og revuer med de lokalt garnisonerede hærafdelinger samt at besøge en række lokale seværdigheder. Hauch fulgte fortsat kongen på disse rejser foruden et stort militært følge. Af og til ledsagedes kongen af sine døtre, som bl.a. benyttede lejligheden til at besøge deres familie i hertugdømmerne, bl.a. deres moster, abbedissen i Itzehoe.

Undtagelsesvis besøgte kongen i 1831 Fyn på rejsen til hertugdømmerne. Han gjorde ophold i Odense, Kolding og Haderslev og tog en afstikker til Augustenborg, hvor han holdt hertug Christian Augusts søn over dåben. Fra Augustenborg fortsattes via Louisenlund til Rendsborg, hvor kongen som sædvanlig tog ophold på guvernementshuset på paradepladsen. Den videre rejse gik som sædvanlig gennem Ditmarsken til Brunsbüttel og Altona. Under opholdet her var han til Webers opera »Jægerbruden«, der opførtes i Hamborg på det tidspunkt. Sjældent gæstede kongen Lauenborg, men skete det, gik hjemturen altid via Hamborg til Altona.

Kongen lagde ofte på rejserne i hertugdømmerne turen over Kiel, hvor han synes at have nydt opholdet på slottet. I 1833 var både prins Frederik og prinsesse Wilhelmine med på Kiel slot, og på grund af hendes nærværelse inviteredes undtagelsesvis damer med til det lokale taffel. Ægteparret besøgte endvidere den anden af de to Augustenborgske brødre på hans slot Nør. I begyndelsen af juli var man tilbage på Louisenlund og havde allerede bestemt hjemrejse, da kongen blev syg og måtte gå til sengs. Man hidkaldte landfysikus Maes til at behandle ham, men man fik også sendt bud efter kongens liv-

læge, der gerne var med på disse rejser, men netop nu, hvor der var brug for ham, var blevet hjemme. Sygdommen trak ud, og hjemrejsen måtte flere gange udsættes. Først 2. august mente man, at kongen kunne tåle hjemrejsens strabadser, og han afhentedes med skib fra Louisenlund og ankom til Toldboden dagen efter. En betydelig folkeskare var mødt frem for at ønske ham velkommen hjem, og man spændte hestene fra kongens vogn, hvorefter flere borgere trak vognen til residenspalæet. Ankommet her kom han ud på balkonen og modtog den forsamlede mængdes hyldest. Kongens alvorlige sygdomsanfald var et forvarsel om, hvad man kunne vente inden for en begrænset årrække.

2 år senere gik turen atter til hertugdømmerne og påny deltog prinsesse Wilhelmine i turen, men alene. Skibet gik direkte til Louisenlund, og såvel den gamle landgreve Carl som sønnen Frederik stod rede til at tage imod. Det var sidste gang, at kongefamilien var sammen med den gamle landgreve. Under opholdet på Louisenlund ankom en delegation fra den militære plejestiftelse i Egernførde for at hylde landgreve Carl i anledning af 50-året for hans tiltræden som direktør for stiftelsen. Som sædvanlig inspiceredes de forskellige lokale militærafdelinger under opholdet i Rendsborg, og Wilhelmine kom endnu engang til Rendsborg for at overvære generalrevuen. Senere besøgte kongen Itzehoe, hvor han tog ind hos prinsesse Juliane, som virkede som abbedisse for det lokale frøkenkloster, og der var også et længere besøg i Kiel med taffel på slottet, hvori deltog universitetets professorer og prinsessen. Under denne rejse fik kongen også selv mulighed for at besøge plejestiftelsen i Egernførde.

I 1834 og 1836 gik sommerrejsen til Nørrejylland, og her var prins Ferdinand og prinsesse Caroline med. Som sædvanlig startede turen i Århus med de sædvanlige manøvrer og revuer, og derefter besøgtes forskellige pladser i Nørrejylland, hvor man beså lokale seværdigheder og modtog de stedlige embedsmænd. I 1834 nåede man helt op til Frederikshavn, og rejsen gik bagefter over Aalborg og Århus til Vejle. Flere steder arrangeredes taffel for de lokale nobiliteter. I 1836 besøgte man påny Aalborg og endvidere Randers, Horsens og igen

Ungdomsportræt af prins Christian, søn af den i 1831 afdøde hertug Frederik Wilhelm af Glücksborg. Prinsen blev modtaget til uddannelse ved landkadetakademiet i København. Han besteg i 1863 tronen som Chr. IX. Af Frederik VI og hans dronning betragtedes han nærmest som den søn, de aldrig fik.

Billedet skal stamme fra den periode, hvor prins Frederik var forvist til Fredericia efter skilsmissen fra prinsesse Wilhelmine. Prinsen kom først tilbage til hovedstaden i 1840 efter Frederik VI.s død.

Vejle. Ligesom forrige gang gik man i Vejle ombord i det dampskib, som skulle føre kongen tilbage til hovedstaden. Rejsen i 1836 betegner den foreløbige afslutning på kongens inspektionsrejser i de forskellige af monarkiets provinser. Efter hjemkomsten drog man på det sædvanlige sommerophold på Frederiksberg, og det skulle vise sig, at det var sidste gang, at majestæterne i fællesskab kunne nyde de grønne omgivelser derude.

En tragisk begivenhed for kongeparret, efterhånden som 30-årene skred frem, var det ægteskabelige forlis mellem prinsesse Wilhelmine og hendes gemal. De høje forventninger, man havde stillet til denne forbindelse, viste sig at være en bitter illusion. I de 6 år, ægteskabet varede, afsløredes det, at prins Frederik ikke havde den ringeste interesse for sin ægtefælle. Han behandlede hende brutalt og hensynsløst og veg ikke tilbage fra selv i fremmedes nærværelse at vise foragt og ligegyldighed over for hende. Børn kom der heller ikke i ægteskabet. Prinsessen var ude af stand til at vende denne udvikling. Længe søgte familien at støtte datteren, og man var forsigtig med at gribe ind. Det gjaldt navnlig kongen.

I grev Rantzau-Breitenburgs efterladte og publicerede erindringsværk er man i stand til at følge denne ulykkelige udvikling. Dronningen, som betragtede greven som en slags skriftefader, diskuterede ofte datterens vanskæbne. Heller ikke han havde større sympati for prins Frederik. Han skriver således i sine erindringer, at Wilhelmine »er knyttet til en ung mand, der hverken har Hjerte eller Hoved, ja ikke engang den almindelige Finfølelse i Omgangen, og som sjældent fører sanddru og aldrig fornuftig Tale, der daglig besøger en Danserinde (Louise Rasmussen), hos hvem han spiser, drikker og tilbringer Aftenen, og fra hvis Hus sildig om Aftenen begiver sig til sin Hustru. Alt dette gjør han uden ond Vilje, da han virkelig ikke er ond i Bunden, omendskjøndt han gjærne vil gjælde for det; men dog saarer han hvert Øjeblik sin Hustru, selv i andres Nærværelse«. Det var en hård, men sikkert ikke urigtig dom. Grev Rantzau havde haft rig lejlighed til på nærmeste hold at følge prinsens optræden siden hjemkomsten fra udlandet og ægteskabets indgåelse.[4]

I 1834 indtraf en ny ubehagelig episode i forlængelse af en højtidelighed i den russiske ambassade, hvor prinsen forløb sig over for sin ægtefælle. Begivenheden havde til følge, at kongen nu følte, at det var nødvendigt at gribe ind. Prinsen fik besked om ufortøvent at forlade palæet og tage ophold på Jægerspris slot og derefter begive sig ud på en længere sørejse i Nordatlanten med det formål midlertidigt at tage ophold i Island. Under opholdet på Jægerspris beordredes prinsens tidligere rejseledsager Carl Ewald til at føre opsyn med ham.

Dagjournalen indeholder intet om den stemning i hofkredsen, som denne beslutning må have fremkaldt. Under torsdag 29. april meddeler foureren, at kongen sammen med prins Frederik af Hessen-Kassel inspicerede linieskibet »Dronning Marie«, som under kommando af kaptajn Schønheyder skulle foretage et togt til Nordatlanten. I forlængelse heraf kan foureren oplyse, at kl. 6 om morgenen 6. maj afsejlede linieskibet og ankrede op ud for Humlebæk fiskerleje, hvor prins Frederik, efter at have tilbragt natten på Frederiksborg slot sammen med sin fader, gik ombord, ledsaget af sin adjudant løjtnant Irminger. Til stede ved afrejsen var også grev Rantzau. Det var den forklaring, hoffet fik, men mon man ikke på anden måde har skaffet sig oplysning om baggrunden for denne rejse?

Ved prinsens afrejse til Island ophørte hans ægteskabelige forbindelse med prinsesse Wilhelmine, men en formel skilsmisse fandt først sted nogle år senere. Prinsessen blev boende i palæet på Amalienborg og fortsatte sin daglige tilværelse inden for dettes rammer.

Der indtraf nu en travl tid for Hauch, som blev pålagt at drage omsorg for prinsens fremtidige opholdssted. Kongen havde besluttet, at der skulle anvises ham ophold i kommandantboligen i Fredericia, hvor han kunne passe sine militære pligter. Uden kongens tilladelse måtte han ikke fjerne sig fra Fredericias nærmeste omegn, og han skulle stå under den lokale kommandants opsyn. Hauch fik ordre til at lade hofbygmester Koch indrette de fornødne værelser til prinsen. Der skulle endvidere sørges for indkøb af »de fornødne ikke kostbare, men anstændige Møbler«. Man måtte imidlertid også overføre de møbler fra Amalienborg, som prinsen personligt havde afbenyttet.

Der skulle endvidere anskaffes fornødent køkkentøj, et blåt og hvidt spisestel til 30 personer samt et dessertstel med forgyldt kant samt fornødent sølv- og dækketøj. Heller ikke ved denne lejlighed undlod kongen at beskæftige sig med detaljer. Koch fik travlt, da man regnede med, at prinsen ville komme tilbage i løbet af nogle måneder. Sammen med Hauch udarbejdede han en plan for indretningen af lejligheden og de fornødne stalde og vognremiser. Kongen gav endelig også besked om at anskaffe en særlig karet. Med hensyn til den kommende hofstat blev det besluttet, at den ikke kunne huses i kommandantboligen.

Et problem, som optog kongen personligt, var sammensætningen af de to tidligere ægtefællers fremtidige hofstater. Prinsessen måtte fremover beholde den tidligere fælles marskal Carl Frederik greve Ahlefeldt-Laurvig som hofchef samt sin nuværende hoffrøken og de to hofdamer. Fra 1. september skulle der endvidere tildeles hende en opvartende kammerjunker. Også prinsens hofstat blev ordnet ved reskript 5. juli 1834. Som prinsens adjudant udpegedes kammerjunker Holstein, som samtidig fik til opgave at vælge og ansætte det øvrige personale, hvilket kongen godkendte 25. juli. Under samme dato billigedes også, at det i palæets »Retirade« installerede »porcelænsbækken« med »Vandtrykværk« og øvrigt »Tilbehør« måtte afmonteres og sendes til Fredericia. Det var endelig kongens ønske, at de til lejligheden anskaffede møbler måtte opføres i et særligt inventarium og i fremtiden betragtes som prinsens private ejendom. Møblerne var anskaffet i Hamborg, og det var sekretær Schønberg, der havde stået for indkøbet.

Prinsen ankom til Fredericia 4. okt. 1834 og boede fra da af og indtil tronskiftet i 1839 her. Ved hoffet så man ham ikke mere. Tilsyneladende befandt han sig udmærket i det jyske. Af og til fik han besøg af Louise Rasmussen, som han allerede under ægteskabet havde haft kontakt med. Da hun engang kom på besøg, ledsaget af en veninde, skal kommandanten have sagt de bevingede ord: »Een Dulle er nok«!

Prinsen havde efterladt sig en tom stol ved de sædvanlige festligheder ved hoffet, og der var heller ikke tale om, at han fremtidig led-

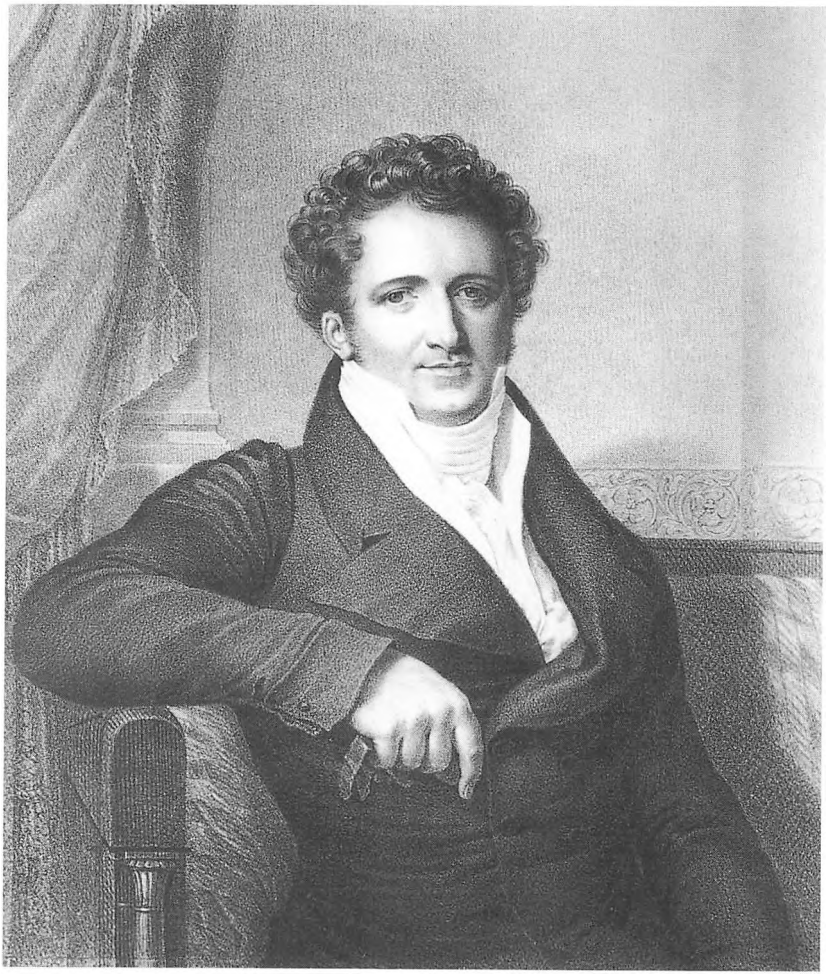

Prins Christian Frederik blev efter sin tilbagekomst fra Norge i 1814 udnævnt til guvernør over Fyn. I 1831 blev han medlem af gehejmestatsrådet, og han kunne langsomt forberede sig på at efterfølge Frederik VI som konge.

Prinsesse Caroline Amalie var datter af kongens halvsøster hertuginde Louise Augusta og hertug Frederik Christian II af Augustenborg. Hun blev gift med prins Christian Frederik i 1814. Ægteskabet var barnløst.

sagede kongen på hans årlige sommerrejser. I løbet af et par år gennemførtes en formel skilsmisse, og hoffets daglige tilværelse blev snart som før. En stor begivenhed og national fest, som kongefamilien deltog i, fandt sted 30. november 1836 til minde om reformationens indførelse i det danske rige. Det blev en af de største fester, man havde oplevet i kongens regeringstid, om ikke den største.

Forslaget om at fejre denne begivenhed var muligvis kommet på tale mellem kongen og den nyudnævnte sjællandske biskop, dr. J. P. Mynster engang i 1835, og man blev enige om, at biskoppen skulle henvende sig til den danske kirkes verdslige overøvrighed: det danske kancelli. Resultatet blev en kgl. anordning af 30. marts 1836, som indeholdt de nærmere bestemmelser om festens afholdelse. Som indledning fastslog kancelliet, at reformationens velgerninger var så store, at de opfordrede til at fremføre offentlig taksigelse. Man lod endvidere kongen udtale en »Hjertes rørte Tak« til Herren for hans nåde og nedbede »Hans fortsatte faderlige Varetægt« over »Vort Land«. En jubelfest over 3 dage skulle derfor organiseres overalt i kongeriget, men ikke i hertugdømmet Slesvig eller i Island, da reformationen her var blevet gennemført på andre tidspunkter.

Selve jubelfesten skulle fejres søndag 29. november 1836, men allerede den foregående søndag skulle der i alle landets kirker bekendtgøres, at en mindefest var planlagt. I hovedstaden skete dette yderligere gennem omkringridende herolder under lyd af »pauker og trompeter«.

Dagen før festen skulle der kimes med kirkeklokkerne fra kl. 5-6, og på selve morgenen for festen skulle der løsnes 3 skud fra hovedstadens volde samt fra alle landets fæstninger. Hovedfesten afholdtes i Vor Frue kirke kl. 12, og det var her, at man så hen til kongefamiliens deltagelse. Biskop Mynster skulle afholde prædiken, og det var samtidig bestemt, at alle rigets biskopper skulle prædike i deres respektive stiftskirker. Hvor det var muligt, skulle man lade salmesangen ledsage af basuner, og kirkerne skulle være udsmykket som på andre festdage. Om mandagen (30. november) skulle der ikke finde kirkelige handlinger sted, men i København, på Sorø akademi og ved

samtlige lærde skoler skulle der holdes taler, og ved universitetet yderligere finde promotioner sted. I samtlige landsbyskoler befalede man landsbylæreren at oplæse et tilsendt referat af reformationens gennemførelse. Børnene i nederste klasse behøvede ikke at være til stede, men de ældre i sognet kunne tilstedes adgang, hvis der var plads. På festens 3. dag (tirsdag 1. december) skulle der atter holdes gudstjeneste i alle landets kirker, og menighederne skulle opfordres til at »anråbe Gud om fremdeles at vedligeholde den christelige Lære ren i Landet og til at vise dens gode Frugter i Tro, Retskaffenhed og Kærlighed«. Med hensyn til de ostindiske og vestindiske kolonier blev det bestemt, at der kunne gennemføres en tilsvarende jubelfest, hvis de stedlige forhold tillod det.[5]

Ved meddelelsen om, at der skulle holdes en pompøs reformationsfest, havde Hauch, formodentlig efter aftale med kongen, henvendt sig til den kendte digter og sognepræst i Helsingør C. J. Boye med anmodning om at forfatte en kantate til festen, som det var meningen, at Weyse skulle sætte musik til. Det var hensigten, at kantaten skulle komme til anvendelse ved selve hovedhøjtideligheden i Vor Frue kirke. Det var ellers Hauchs sædvanlige opgave i enkeltheder at tilrettelægge kongefamiliens deltagelse i festlighederne. Alle tilstedeværende kongelige og fyrstelige personer var tilsagt, men som sædvanlig var dronningen forhindret i at være til stede på grund af »upasselighed«. En af de traditionelle farvestrålende processioner blev organiseret. Man kørte ikke til hovedindgangen ud mod Nørregade, men benyttede indgangen ud til Dyrkøb, og på turen gennem byen havde befolkningen som sædvanlig stillet sig op for at nyde det maleriske syn. Kongen modtoges af biskop Mynster, som førte majestæten til en særlig opstillet tronstol, som kun havde kunnet anbringes, hvis man midlertidigt fjernede Thorvaldsens bekendte dåbsengel. Efter Mynsters festprædiken vendte de kongelige tilbage i procession til Amalienborg. På festens anden dag gik kongeprocessionen til universitetets nybygning, hvor rektor magnificus og de 4 dekaner tog imod. Nybygningen var opført af arkitekt Peder Malling. Det var første gang, kongen besøgte denne. På universitetet blev en kantate af Oeh-

lenschläger afsunget, med musik af organist Jensen fra St. Petri kirke. Kantaten fremførtes dels af studentersangerne dels af teaterkoret. Promotionstalen blev holdt af den teologiske professor H. N. Clausen.

På festens 3. dag deltog kongen i den almindelige gudstjeneste i Christiansborg slotskirke, hvor Mynster også prædikede. Medens der de to foregående dage ikke var blevet afholdt middagstafler, afsluttedes reformationsfesten nu med et gallataffel i riddersalen på Chr. VII.s palæ kl. 3½ om eftermiddagen, og samtidig var der dækket op til en række marskaltafler. Ialt deltog 251 personer i disse tafler. Efter disse sammenkomster uddeltes til deltagerne et eksemplar af den mindemedalje, som var blevet slået i dagens anledning.[6]

Reformationsfesten i det sene efterår 1836 var sidste gang, den københavnske befolkning havde lejlighed til at bivåne den ydre pragt, som den højtagtede landsfader var midtpunktet i.

Det følgende år – 1837 – skulle blive en usædvanlig stilfærdig periode i hoffets tilværelse. I julen 1836 følte kongen sig upasselig og måtte gå til sengs. Nytårsaften udsendte hofkirurgen (Fenger) den første af en lang række daglige bulletiner, som oplyste, at kongen led af en alvorlig forkølelsessygdom. Gennem den resterende vinter og en god del af foråret holdtes befolkningen gennem disse bulletiner underrettet om, hvorledes kongen havde tilbragt natten, og hvorledes den alvorlige hoste udviklede sig. Først 20. maj 1837, da der var indtrådt en afgørende bedring, hed det i den sædvanlige bulletin, at »Allerhøjstsamme blot ventede på varmere Dage«, og at de daglige bulletiner ikke længere var nødvendige. Der forestod nu en længere rekonvalescens. Gennem dagjournalen kan man følge denne i enkeltheder. Til at begynde med kunne kongen tåle korte ophold i palæhaven, derefter foretage visse karetture og til sidst begive sig på en ridetur på Langelinje. Hermed forløb sommeren, og det skønnedes ikke rådeligt at tage på det sædvanlige sommerbesøg på Frederiksberg. Faktisk kom kongen ikke mere på sit elskede sommerslot. Den tid kom nu også, hvor han kunne begynde at genoptage sine daglige pligter. 7. juli kunne han for første gang efter sygdommen lede et statsråd,

men endnu holdt han sig fra længere udflugter i det frie. I september var han dog nået så vidt, at han kunne overvære de sædvanlige militære manøvrer og revuer på Nørre Fælled, og efterhånden følte han sig fuldt restitueret.

Under hele kongens sygdom og rekonvalescens var der ikke blevet afholdt større fester ved hoffet, og ingen gæster var blevet modtaget. En undtagelse var dog indtruffet så tidligt som dagen efter kongens fødselsdag. Som sædvanlig plejede de af søetatens folk, der var blevet dekoreret med hæderstegnet for tro tjeneste, at møde op på slotspladsen for at hylde kongen. Dette skete også i 1837, hvor en sådan gruppe under ledelse af holmens chef kontraadmiral Stephensen var mødt frem. Da kongen i sin sygeseng hørte de fremmødtes hurraråb ude på pladsen, gav han besked om, at to af dem måtte få foretræde i sygeværelset, således at han kunne takke dem. Episoden må siges at være karakteristisk for kongens forhold til sine undersåtter.

En større begivenhed efter kongens restitution var afholdelsen søndag 8. oktober 1837 af et såkaldt stort militært taffel dels i riddersalen dels i spisegemakket på Chr. VII.s palæ. Ved taflet, som må siges at være ganske festligt, serveredes bl.a. skildpadde og champagne. Kort efter begyndte man pånyat arrangere de traditionelle middagstafler, og uvist af hvilken grund flyttedes de sædvanlige statsrådsmiddage fra onsdag og fredag til mandag og torsdag. Foureren kan desuden oplyse, at Hauch ved flere tafler ikke var i stand til at møde frem og gøre honnør.

Også hofballerne kom pånyigang. Tidligere havde man altid holdt et sådant på dronningens fødselsdag – 28. oktober – der jo faldt sammen med prinsesse Carolines. I 1837 blev det udskudt til 30. oktober, og på fødselsdagen nøjedes man med at give kur og aflægge besøg i teatret. Også på prins Ferdinands fødselsdag – 22. november – gentoges hofballet. Derimod kom det ikke på tale at genoptage mandags-appartementerne.

I stilhed var man imidlertid i færd med at arrangere endnu et bryllup indenfor familien. Det var nemlig blevet besluttet, at prinsesse Wilhelmine skulle ægte sin fætter, den nuværende hertug Carl af

Glücksborg. Første gang dagjournalen omtaler den forestående begivenhed er 7. dec. 1837, hvor det oplyses, at prinsesse Wilhelmine kl. 2½ havde givet kur i sit palæ og modtaget hoffets gratulation i anledning af forlovelsen.

Hertug Carl, der siden faderens død i 1831 havde arvet hans hertugtitel samt Glücksborg slot, var født i 1813 og havde fået sin militære uddannelse indenfor den danske hær. 18 år gammel var han blevet udnævnt til kaptajn i det Oldenborgske infanteriregiment i Rendsborg. Han var 5 år yngre end sin kommende gemalinde. Hverken som officer eller som privatperson havde han vist særlige evner eller interesser. Af dagjournalen fremgår, at han i den senere tid ved flere lejligheder havde opholdt sig ved hoffet, formodentligt for at de to personer kunne lære hinanden bedre at kende. Under et af disse besøg er ægteskabet formodentlig blevet aftalt.

Der måtte herefter omgående tages stilling til parrets fremtidige residens. På Glüksborg kunne de ikke bo. Her residerede hertug Carls moder stadig. Valget faldt derfor på Kiel slot, som kongefamilien fra gammel tid havde en vis tilknytning til. Prinsesse Wilhelmine var desuden født der.

Slottets historie går i hvert fald tilbage til 1600-tallet og havde tidligere været de Gottorpske hertugers hovedslot i Holsten. Det var et trefløjet anlæg i 3 etager, som omsluttede en åben slotsgård. Det lå i den indre bykerne og meget nær Kielerfjorden. Nord for slottet strakte der sig et stort og fornemt haveanlæg. Fløjen ud mod fjorden var på dette tidspunkt den nyeste del af slottet. Muligvis havde den fået sin indretning ved den store ombygning, som havde fundet sted i 1763 efter tegninger af hamborgerarkitekten Sonnin. Det var i denne fløjs anden etage, at kongen havde de gemakker, som han benyttede under sine gentagne besøg på slottet. Han rådede her bl.a. over en større sal med vinduer ud mod byen. I stueetagen i samme fløj disponerede universitetsbiblioteket over en række lokaler inclusive en læsesal. Fløjen havde en længde på 168 fod og en usædvanlig dybde på 90 fod. I nordenden fandtes slotskapellet, som gik gennem to etager. Fløjen var desuden udstyret med to meget karakteristiske trappetårne.

Et spørgsmål, som kongen tidligt måtte tage stilling til, var omfanget af den hofstat, som skulle følge med prinsessen til Kiel. Ialt omfattede hendes hofstat 44 personer. Den 26. dec. 1837 modtog Hauch en skrivelse fra kongen, hvori han nærmere traf bestemmelse herom. Hermed blev han trukket ind i forberedelserne til det forestående bryllup. Det skulle blive det femte og sidste kongelige bryllup, som han kom til at beskæftige sig med.

Ikke alle 44 kunne regne med fortsat tjeneste indenfor prinsessens hofstat. Enkelte afskedigelser fandt sted, og bl.a. fik hendes hidtidige hofchef, Carl Frederik greve Ahlefeldt-Laurvig sin afsked. Af den gamle hofstat skulle endvidere 3 personer stadig have deres gerning på palæet, blandt disse palæforvalter Jørgen F. Bechmann. Samtidig tilkendegav kongen, at ingen af hofstaten kunne regne med at få anvist fast bolig på slottet, men der ville blive indrettet de fornødne aftrædelsesværelser.

Kort efter nytår 1838 blev det besluttet at sende hofbygmester Koch til Kiel for, at han kunne udarbejde planer for ægteparrets kommende residens. Slotsforvalter I. Trube fik 16. januar besked om at indrette de fornødne værelser på slottet til arkitekten og hans konduktør, og 18. januar fik arkitekten fra kongen visse direktiver for boligens indretning. Specielt ønskedes det undersøgt, om der kunne indrettes de fornødne gemakker til hertug Carl på 2. sal i den fløj, hvor kongen normalt residerede. Koch drog omgående afsted, og allerede 19. februar var Hauch i stand til at referere hans forslag. Koch foreslog bl.a., at man indrettede en ny hovedtrappe gennem alle slottets etager og mindre nye trapper mellem etagerne. Det ville i høj grad lette den indre kommunikation. I forslaget indgik endvidere en bedre forbindelse mellem det trappetårn, som gav adgang til kapellet, og en lettere forbindelse mellem gemakkerne og køkkenet. Universitetsbiblioteket fik lov til at beholde sine engang erhvervede lokaler. Heller ikke de af kongen normalt benyttede lokaliteter blev berørt. Desuden fik hertugparret, som kongen ønskede det, deres gemakker på 2. salen. 19. februar forelagde Hauch Kochs planer for kongen, og 21. februar godkendtes de. Samtidig stilledes der en bevilling på

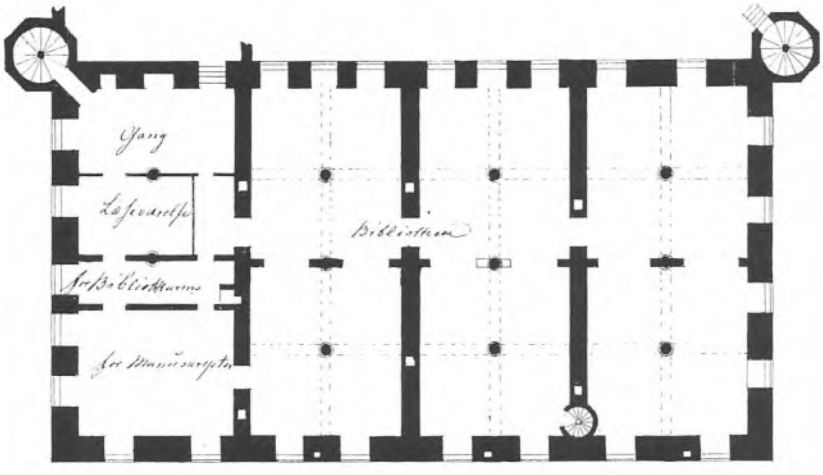

Plan over stueetagen i fyrstefløjen på Kiel slot før branden i 1838, udarbejdet af hofbygmester Koch. I stueetagen havde universitetsbiblioteket lokaler. Her fandtes læsesal, bibliotekarens kontor og forskellige bogmagasiner. Man fik adgang til biblioteket gennem hjørnetårnet til venstre.

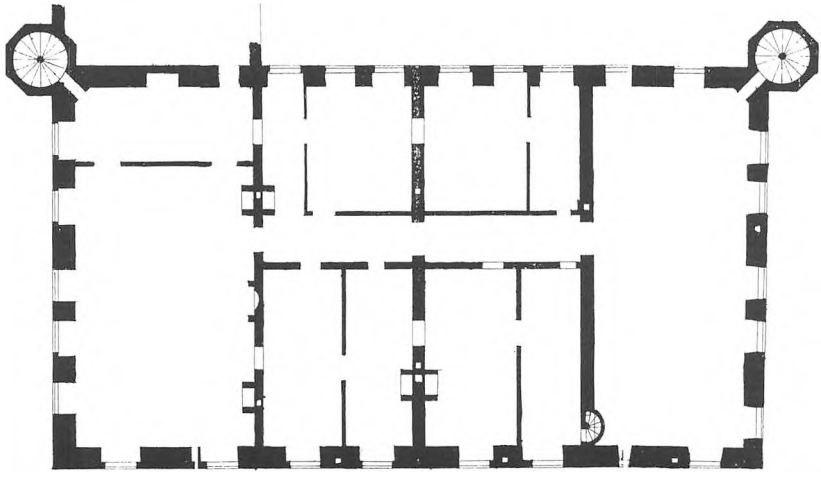

Fyrsteetagen på Kiel slot før branden. Også til denne fik man adgang fra trappetårnet til venstre. Fløjen lå umiddelbart over biblioteket. Yderst til højre fandtes slotskapellet med direkte adgang fra fyrstegemakkerne og fra det særlige trappetårn til højre (for menigheden). Slotskapellet gik gennem 2 etager.

17.000 rbd. sølv til disposition for ombygningen. I forvejen havde Koch modtaget 3.000 rbd. Forestillingen af 19. februar var den sidste større ekspedition, som Hauch kom til at sætte sit navn under. 9 dage senere afgik han ved døden. Et begivenhedsrigt tidsafsnit i hofmarskallatets lange historie var hermed bragt til ende. I 43 år havde Hauch varetaget embedet som chef for kongens hofstat.

1838-39

Som følge af Hauchs død blev det grev Chr. Ove Haxthausen, der som nyudnævnt hofmarskal måtte videreføre tilrettelæggelsen af prinsesse Wilhelmines bryllup. Det skulle vise sig, at han kom til at tiltræde på et kritisk tidspunkt.

Indretningen af Kiel slot var forlængst påbegyndt, men natten mellem 15. og 16. marts udbrød der brand i tagetagen på den fløj af slottet, som lå ud mod fjorden, og både kapellet og de to øverste etager udbrændte. Derimod lykkedes det at redde stueetagen med universitetsbiblioteket. Bygmester Koch ilede straks til København for at underrette kongen og indhente hans afgørelse af, hvad der herefter skulle ske. I en skrivelse til Haxthausen, dat. Kiel 3. april, kunne Koch meddele, at kongen havde godkendt en genopbygning af den brandhærgede fløj. Arkitekten havde konstateret, at en væsentlig del af de brandhærgede, grundmurede skillevægge fortsat kunne anvendes. Han havde yderligere foreslået at erstatte den gamle trægesims med en stengesims, da trægesimsen i høj grad havde været årsag til, at taget så hastigt blev antændt. Når man så bort fra en erstatning af kapellets indre udsmykning, ville den foreslåede renovering kunne gennemføres for 58.889 rbd. sølv, medens en hel nyopførelse ville koste 6 gange så meget. I dette beløb var endvidere indregnet udgiften til en nykalkning af hele slottet. Haxthausen fik kongens godkendelse af det nye forslag 9. april 1838.

Hertug Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg havde som ældste søn overtaget hertugtitel og Glücksborg slot efter sin faders død i 1831. I 1838 besluttede kongen, at han skulle ægte hans fraskilte datter prinsesse Wilhelmine. Medens Glüksborg anvendtes som enkesæde for hertugens moder, fik ægteparret Kiel slot som residens.

Hofmarskallen kunne herefter koncentrere sig om at udarbejde det nødvendige ceremoniel for vielsen, som skulle finde sted lørdag 19. maj 1838 kl. 8 om aftenen i riddersalen på Chr. VII.s palæ. Slotspræst Paulli skulle forrette vielsen, og også hofpræst Münter skulle være til stede. Som sædvanlig skulle der kimes og ringes fra alle byens kirker ½ time før vielsen. De traditionelle bryllupssalmer skulle afsynges. Det blev endvidere bestemt, at damerne ikke skulle bære robe de cour, medens kavalererne skulle have ordensbåndet uden på kjolen. De sædvanlige gæster blev tilsagt, inclusive diplomatiet med damer. Af kongelige og fyrstelige gæster, som man normalt tilsagde, blev forståeligt nok hverken prins Christian Frederik med gemalinde eller søn indbudt. Heller ikke de to Augustenborgske brødre blev tilsagt. De havde til kongens utilfredshed begge ægtet søstre af familien Danneskjold-Samsøe. Til gengæld havde man indbudt brudgommens moder, enkehertuginde Louise Caroline, og hun ledsagedes af to af sine sønner, nemlig prinserne Frederik og Christian. Den afdøde prins af Philipsthal repræsenteredes af sin broder prins Ernst Frederik af Hessen-Philipsthal. Kongen havde allerede 4. maj ladet enkehertuginden afhente fra Glücksborg, således at hun kunne få lejlighed til et længere ophold sammen med sin søster.[1]

Der er fra dette bryllup bevaret en farvelagt tegning over vielseslokalet, som er indheftet i dagjournalen 1838. Midt i riddersalen var opstillet en forhøjning med 4 store lysestager ud for hvert hjørne. Brudeskamlen stod herpå og på hver side af denne en lænestol, henholdvis til bruden og brudgommen. Med front mod brudeskamlen var desuden anbragt 15 lænestole på række, reserveret majestæterne og de tilsagte kongelige og fyrstelige gæster. De havde således vinduerne mod slotspladsen i ryggen. I midten af denne række var majestæterne placeret, og til venstre for dronningen sad de kvindelige gæster og til højre for kongen de mandlige, henholdsvis 6 og 7 personer. Det diplomatiske korps havde fået anvist plads på begge sider af døren ind til skilderigemakket, således at damerne sad til højre for døren og herrerne til venstre. På sidevæggen ud mod trappeopgangen var opstillet 3 rækker stole. Forrest sad 14 damer og bag ved 2 rækker med

Grev Chr. Ove Haxthausen adjungeredes overhofmarskal Hauch i 1826 og udnævntes til ansvarlig hofmarskal i 1838 efter Hauchs død. Først under Chr. VIII modtog han udnævnelse til overhofmarskal.

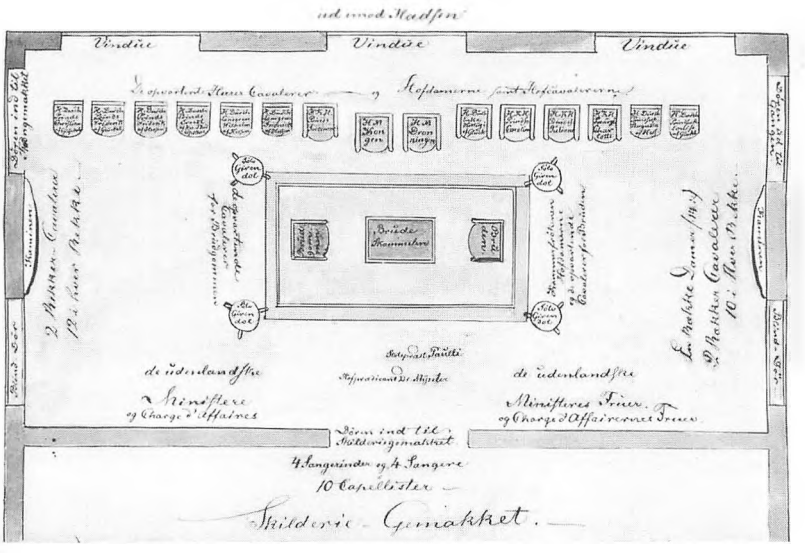

Riddersalen i Moltkes palæ indrettet til prinsesse Wilhelmines bryllup med hertug Carl. Midt i salen er opstillet en forhøjning, flankeret af flerarmede lysestager. Herpå er brudeskammel og lænestole til brudeparret henstillet. Med ryggen mod slotspladsen findes 15 stole for kongeparret og de kgl. og fyrstelige gæster. De øvrige deltagere sidder langs salens vægge, diplomatiet på begge sider af døren indtil skilderigemakket.

tilsagte herrer. På den modsatte sidevæg ind mod trongemakket var endelig opstillet 2 rækker stole med plads til 12 tilsagte herrer i hver række. Endelig stod 4 sangere og sangerinder i døren ind til skilderigemakket sammen med 10 medlemmer af det kgl. kapel.

Gæsterne var tilsagt til at forsamle sig i skilderigemakket, medens de kongelige og fyrstelige personer mødtes i residenspalæet. Her iførtes bruden den traditionelle bryllupskappe og brudekrone, hvorefter en fornem procession, anført af hofmarskallen, bevægede sig gennem kolonnaden og riddersalen til trongemakket. Her afventede man gæ-

sternes placering i riddersalen, hvorefter kongen førte datteren til brudeskamlen. Vielseshøjtideligheden kunne begynde.

Det er tydeligt, at kongen ikke ønskede, at dette bryllup skulle fejres med den samme pomp og pragt som de tidligere prinsessebryllupper. Der var således ikke bestilt nogen kantate, og der blev heller ikke arrangeret gallataffel. Efter vielsen serveredes en mindre anretning for gæsterne i de tilstødende gemakker, medens de kongelige, efter at gæsterne havde forladt riddersalen, i den samme procession som før vielsen vendte tilbage til residenspalæet. Da det er sidste gang, at et bryllup ved kongehuset omtales, kan det vel påregne interesse at citere de to salmer, som normalt anvendtes ved sådanne lejligheder, nemlig nr. 520 og nr. 525 i den autoriserede salmebog. Begge gik på melodien: Af højtiden oprunden er.

Nr. 520

Du ledte frem, algode Gud!
Til første Mand een første Brud
og bød dem eet at være.
See og i Naade ned til Dem,
Som for Dit Aasyn her staa frem,
Og enes Dig til Ære.
For Dem
Dig Gud!
Vi anråbe;
Held vi haabe
Fra det Høie.
Sign Dem Livets Fred og Møie.

Nr. 525

De knælede ned Ja mod Ja
For Dig O Store Jehova
De Dydiges Beskytter.
Du signe med Din Faderhaand
Det Kærligheds og Troskabs Baand,
Som Deres Hjerter knytter.
Lad Dem Herre
Glade vandre
Med hverandre!
Fryd og Smerte
Dele De med roligt Hjerte!

Senere på aftenen tog brudeparret til deres anviste ophold i Det gule Palæ. Her residerede også enkehertuginden, der først vendte tilbage med skib til Helnæs (Glücksborg) 10. juli. Brudeparret forlod København 29. maj med skib til Travemünde. De tog åbenbart på bryllupsrejse i Tyskland. Senere på året aflagde de et nyt besøg i København. De var blandt andet med til at fejre dronningens fødselsdag.

Prinsesse Wilhelmines palæ på Amalienborg stod foreløbig tomt, men det fik i løbet af sommeren en fornem gæst. Ombord på et russisk krigsskib »Herkules« kom den russiske tronfølger Alexander på besøg 21. juni 1838.[2] De første dage indkvarteredes han på Christiansborg slot, men fra 9. juli anviste man ham palæet på Amalienborg til bolig. Han afrejste dog allerede 12. juli til Travemünde og herfra videre til Hannover. Det var yderst sjældent, som tidligere bemærket, at det danske hof fik et så celebert besøg. Man sørgede for, at den russiske storfyrste fik set så mange af Københavns og omegnens seværdigheder som muligt. Man besøgte f.eks. både Gammelholm og Nyholm, og man førte ham også forbi Rundetårn og fortalte, hvorledes en russisk zar engang var kørt op til tårnets top i en lille vogn.[3] Den berømte forfaders bedrifter blev dog ikke gentaget. Som den russiske zar Alexander II skulle han til sin tid blive svigerfader til prinsesse Dagmar, der i 1866 blev gift med den senere zar Alexander III.

Under sit ophold i København lå han et par dage syg i palæet. På et vist tidspunkt forlød det, at man kunne forvente besøg af selveste den regerende zar af Rusland, men det blev dog ikke tilfældet.

Allerede inden brylluppet havde fundet sted, havde kongen truffet bestemmelse om, hvem der varigt skulle have mulighed for at benytte det ledige palæ, når prinsessen var draget til Kiel. Det var hans ønske at overlade det til beboelse for landgreve Wilhelm og familie. Landgreven var som bekendt gift med prinsesse Charlotte. Hofbygmester Koch fik besked om at forhandle med landgreveparret, og Koch forelagde kongen et resultat, som han kunne godkende, og som med et reskript af 1. maj 1838 tilstilledes Haxthausen til videre foranstaltning. Det hed heri, at Wilhelmine havde overdraget landgreveparret ret til at bebo palæet, så længe »hun ikke til andet Brug ville benytte det«. En istandsættelse skulle finde sted, og spejle, lysekroner og møbler m.m., som kunne undværes i Kiel, skulle forblive i palæet, benyttes af landgreveparret og til sin tid leveres tilbage. Inden kongens død i 1839 havde landgrevefamilien fået sig installeret i palæet. Ved resolution af 12. juni 1839 fik Koch besked om at henvende sig til finansdeputationen med anmodning om at få udgifterne til palæets renovering udbetalt. Ægteparret forblev i palæet indtil deres død, og her fejredes til sin tid deres datters bryllup med prins Christian. Landgrevinden døde i 1864 og hendes gemal i 1867. Efter dem kom den daværende kronprins Frederik (VIII) og hans familie til at bebo palæet.

Efter brylluppet var der endnu nogle praktiske problemer, som Haxthausen måtte tage stilling til, og som blev afgjort i løbet af efteråret 1838. Der var spørgsmålet om, hvilken rang der skulle tildeles hertug Carl efter hans ægteskab med en kongedatter. Haxthausen indstillede, og kongen godkendte, at han fik rang, gang og sæde efter prins Ferdinand og foran landgreve Frederik af Hessen-Kassel.

Endvidere skulle der også træffes bestemmelse om ægtefællernes fremtidige apanage. Det kom formelt til afgørelse på finanskassens reglement for 1839, som uvist af hvilken grund først fik kgl. tilslutning 30. dec. 1839. Wilhelmine beholdt sin apanage på 42.800 rbd. sølv, medens man tilstod hertug Carl 16.000 rbd.

Året 1838 forløb iøvrigt uden større begivenheder. Kongen tog ikke på sin sædvanlige provinsrejse og tilbragte heller ikke sommeren på Frederiksberg. I efteråret fik hofmarskal Haxthausen tilladelse til at foretage en længere udenlandsrejse, og i hans sted fungerede grev Yoldi som hofmarskal, medens sekretær Schønberg varetog de økonomiske forretninger. Ved forskellige lejligheder arrangerede man koncerter, oftest i damegemakket, men undertiden også i riddersalen på Chr. VII.s palæ. Ved disse koncerter optrådte ofte udenlandske kunstnere. I 1838 berettes i dagjournalen, at den kendte norske violinist Ole Bull gav koncert 11. december 1838.

Med året 1839 gik kongen ind i sit 31. regeringsår, og inden årets udgang var han død. Da han i 1833 havde kunnet fejre 25-års dagen for sin tronbestigelse, havde foureren ladet hoffet vide, at kongen ikke ønskede dagen markeret. Året efter – nemlig 14. april 1834 – ville 50-års dagen for hans indtræden som kronprins i statsrådet og i realiteten som udøver af den enevældige kongemagt være indtruffet. Allerede 17. dec. 1833 udgik der gennem kancelliet et kgl. reskript til samtlige amtmænd, der udtalte, at »Vi aldeles ikke ønske, at festlige Foranstaltninger træffes i ovenanførte Anledning«.[4] Kongen kunne imidlertid ikke forhindre, at datidens aviser både i digt og prosa hyldede »Landsfaderen« på hans jubilæumsdag. At den gamle konge nød en ganske overordentlig respekt og tillid i den store offentlighed var en uimodsigelig kendsgerning.

Året 1839 begyndte iøvrigt ganske traditionelt med, at man nytårsdag ved hoffet fejrede elefantriddernes ordensdag. Tidligere havde man desuden afholdt prinsesse Wilhelmines fødselsdag 18. januar, men for første gang var hun ikke nærværende. Kongeparret spiste på fødselsdagen såkaldt »indskrænket kammerspisning« hos Caroline og Ferdinand.

For sidste gang samledes man om at feste på kongens fødselsdag 28. januar, hvor han fyldte 71 år. Traditionen tro begyndte dagen med, at de tilstedeværende prinser, statsministre og de højest placerede civile og militære embedsmænd blev modtaget til kur i residenspalæet. Der afholdtes intet middagstaffel, men derimod kur og ap-

partement for de øverste rangklasser i Chr. VII.s palæ. Den festlige aftensammenkomst fik imidlertid en helt usædvanlig afslutning.

Kl. 8 ¼ ankom majestæterne til festen. De sædvanlige spilleborde var stillet frem, og dronningen spillede den aften »Reversie« med prins Christian Frederik, statsminister Poul Chr. Stemann og den engelske ministerfrue. Prinsesse Caroline Amalie spillede »Whist« og prinsesserne Caroline, Juliane og Charlotte »Boston«. Som sædvanlig afsluttedes aftenen med et galla-bundetradstaffel på 50 kuverter samt 4 marskaltafler på henholdsvis 90, 80, 50 og 40 kuverter eller ialt 310, for sidste gang en af de helt store aftener ved hoffet i Frederik VI.s regeringstid. Det ekstraordinære ved denne fest var imidlertid, at også kongen trak sig tilbage sammen med dronningen, inden taflet begyndte. Det var ikke sket før. I stedet præsiderede prins Christian Frederik ved hovedtaflet, hvor han førte prinsesse Caroline til bords, og han udbragte kongens skål. Taflet varede til lidt over midnat.

Næste dag besøgte man traditionen tro teatret. Kongen hilstes ved sin ankomst med en sang af professor Heiberg på melodien »Vi Sømænd gør ej mange Ord« og derefter opførtes Scribes syngestykke »Den sorte Domino«, oversat af Overskou.[5] De følgende måneder bød ikke på større begivenheder. Der afholdtes normalt middagstaffel et par gange om ugen, et enkelt hofbal og den højtidelige åbning af højesteretsåret. Kongen gav regelmæssigt audiens for almenheden, præsiderede ved de ugentlige møder i gehejmestatsrådet og modtog de udenlandske gesandter. Som sædvanlig deklareredes ret ofte hofsorg, men der indtraf intet dødsfald indenfor den nærmeste familie. 7. april kom ægteparret fra Kiel på en måneds besøg i København og installeredes i Det gule Palæ. De tog hjem 9. maj. Kongen har åbenbart følt sig ret vel til mode, idet han planlagde og gennemførte en rejse til hertugdømmerne. Formodentlig har han været interesseret i at gøre sig bekendt med genopbygningen af Kiel slot og datterens installering her. Rejsen påbegyndtes 12. juni, og under hans fravær tog dronningen ophold på Frederiksberg. Foureren noterer i den anledning, at der ikke fandt sejlture sted på kanalerne. Dronningen vendte tilbage til Amalienborg dagen før kongens tilbagekomst 3. juli. Fou-

reren har endvidere noteret, at majestæterne 24. juli besøgte Vor Frue kirke for at tage Thorvaldsens marmorfigurer i øjesyn. Ved det traditionelle militærtaffel i oktober præsiderede prins Ferdinand i kongens sted.

Efterårets største begivenhed var ellers dronningens og prinsesse Carolines fælles fødseldag 28. oktober. Pány var ægteparret fra Kiel kommet på besøg for at fejre denne begivenhed. Den nære familie var således endnu engang sammen. Man tog tilbage til Kiel 14. november. Prinsessen boede denne gang hos dronningen, medens hertugen havde fået logi hos prins Ferdinand. Selve fødselsdagen fejredes i teatret, hvor man overværede en ballet af Bournonville med musik af koncertmester Frølich. Også til denne lejlighed var der skrevet en hyldestsang, forfattet af professor Heiberg. Traditionen tro afholdt man to dage senere – 30. oktober – hofbal. Majestæterne gik også tidligt hjem den aften, nemlig kl. 10. Det var sidste gang, at en større kreds med tilknytning til hoffet havde lejlighed til at være sammen med kongen. Prins Christian Frederik præsiderede ved taflet og førte prinsesse Caroline til bords. Taflet varede til kl. 2 om natten, og der blev den aften serveret for ialt 232 gæster.

Endnu i de følgende uger afholdtes de sædvanlige middagstafler, og det er noteret, at den nykonfirmerede prinsesse Augusta, en datter af landgreve Wilhelm af Hessen, for første gang deltog i et middagstaffel. Sidste gang, der afholdtes et normalt middagstaffel, var 12. november. I de følgende dage følte kongen sig ikke vel, og fredag 15. november noterer foureren, at han var besværet af sin hoste og holdt sig inde. Dagen efter kaldtes livlæge Saxtorph. Sammen med hofkirurg Fenger og dronningens særlige livlæge Brandis tilså de kongen enten samlet eller enkeltvis i de nærmeste dage. For hofkirurgen stilledes der en seng op i kongens garderobe, således at han om nødvendigt kunne være forhånden.

Det begyndte nu for alvor at gå tilbage med kongens helbred. Endnu 27. november kunne han deltage i statsrådet og give audiens for særligt udvalgte, men de almindelige audienser blev aflyst. 22. november var der tradition for, at man fejrede prins Ferdinand på hans

fødselsdag med et hofbal, men man nøjedes med at servere champagne ved »kammerbordet«. Indtil videre stod kongen som sædvanlig op kl. 7 om morgenen og gik i seng kl. 10 ½. Han kunne også aflægge dronningen sine sædvanlige besøg morgen og aften. Sidste gang, han kunne bevæge sig op i beletagen, var søndag 1. december. Denne dag overværede majestæterne og prins Ferdinand og Caroline i fællesskab en gemaksprædiken af biskop Mynster.

Om mandagen var kongen nærværende ved afgivelse af parolen, men det stod klart for alle nærværende, at han var meget svag. Den følgende morgen – tirsdag 3. december – døde han.

Andreas Chr. Fenger havde med titel af hofkirurg i mange år været medlem af kongehusets stab af læger. Han havde faktisk tilset kongen igennem hele hans tid som konge. Han fik en seng stillet op i garderoben umiddelbart bag kongens sovegemak i dennes sidste levedøgn.

Kongens død og begravelse

Mandag 2. december 1839 afgav kongen for sidste gang den traditionelle parole. Ifølge dagjournalen var hans svaghed iøjnefaldende. I parolen deltog bl.a. sekondløjtnant C. F. Holten. I sine erindringer fortæller han, at kongen stod støttet til et bord med højre hånd og med den venstre til en stor pallask. Han så bleg og angreben ud, og han var iført sit eget regiments uniform.[1] Trap oplyser i sine erindringer, at han under parolen tabte sin hat og ikke var istand til selv at tage den op.[2] Foureren meddeler desuden, at da kongen »svinglede«, måtte kammertjeneren – formodentlig Westergaard – føre ham tilbage til sovegemakket.

Om resten af dagen oplyses det i dagjournalen, at kongen ikke gik tilsengs, og at han endnu, som i de foregående dage, var i stand til sammen med dronningen, prinsesse Caroline og prins Ferdinand at deltage i »Kammerspisningen«. Om eftermiddagen besluttede lægerne at anbringe en såkaldt »spansk flue« på kongens bryst. Den skulle sidde natten over. Han gik som sædvanlig først til sengs kl. 10 ½ og ønskede ikke, at nogen om natten skulle opholde sig i sovegemakket. Fenger og hans medarbejder Müllertz overnattede i garderoben, der lå umiddelbart op til sovegemakket, Westergaard i parolesalen og den jourhavende lakaj i forgemakket. Det er fortalt, at fru Dannemand havde aflagt kongen et besøg om aftenen og læst op for ham.[3]

Om selve dødsdagen – 3. december – beretter dagjournalen, at kongen sov mellem kl. 12 og 2 om natten og igen om morgenen mellem 7 og 8. Lidt efter den tid badede han sine øjne som sædvanlig med mælk og hidkaldte Müllertz for at få fluen fjernet. Westergaard havde knap nok nået at få trøjen åbnet og Müllertz at få berørt fluen, førend kongen drog et dybt suk. Døden var indtruffet. Lægerne Saxtorph og Fenger kom straks til, og klokken var da ca. 8 ¼. Man under-

rettede dronningen, som kom ned i dødsværelset og kastede sig over kongens leje. Hun ville ikke tro, at ægtefællen var død. Han slumrede blot! Hendes livlæge Brandis fik hende dog efter en ½ times tid overtalt til at vende tilbage til sine egne gemakker. Man underrettede de øvrige medlemmer af kongehuset om det indtrufne dødsfald, og de samledes efterhånden hos dronningen. Samtidig sørgede hofmarskallen for, at en række høje civile og militære embedsmænd fik underretning om dødsfaldet. Snart var nyheden ude over hele byen, og en stor folkeskare samlede sig på slotspladsen.

Chr. VIII.s dagbøger giver en række supplerende oplysninger om kongens sidste levedøgn.[4] Også han og broderen prins Ferdinand havde været til stede ved parolen 2. december. Kongen skal ved denne lejlighed have sagt følgende til dem: »Jeg er forskrækkelig mat«. Senere på dagen opsøgte livlægen Brandis prins Christian Frederik og underrettede ham om, at kongen nu i 50 år havde lidt af sygdommen, og hvis ikke hosten var i stand til at fjerne slimen, ville det i løbet af et øjeblik være forbi med hans liv. Man ville nu forsøge at anbringe en »spansk flue« på hans bryst. Tronfølgeren måtte være forberedt på, at et dødsfald var nært forestående.

Tirsdag morgen lod livmedikus Saxtorph sig melde i det Levetzauske palæ for at underrette prinsen om, at kongen var død.[5] Prinsen gav straks sin gemalinde besked, og sammen tog de over til residenspalæet. Parret fik straks adgang til dødsværelset, og prinsen fortæller, at man havde bundet et tørklæde under ligets hage, og at kongen iøvrigt lå med »den roligste Mine i Dødens Slummer«. Han kyssede kongens venstre hånd, som lå over tæppet. Man vekslede nogle ord med kammertjener Westergaard, som fortalte, at kongens sidste øjeblikke havde været blide. Han havde ikke talt forståeligt hele natten, og han havde haft vanskeligheder med at lade vandet. Slimen havde ikke kvalt ham, men alene afkræftelsen havde udslukt hans liv. Prinsen bad Westergaard meddele fru Dannemand og hendes døtre om kongens død, og Westergaard udbad sig tilladelse til, at de pågældende måtte komme og se liget. Herefter besøgte prinseparret dronningen, inden de vendte tilbage til deres eget palæ.

Som sædvanlig havde man lukket byens porte, indtil de militære styrker overfor Københavns kommandant, landgreve Wilhelm af Hessen, havde aflagt troskabsed til den nye konge. Præcis kl. 12 trådte iøvrigt gehejmestatsminister grev O. Moltke i den sygemeldte minister J. S. Møstings sted ud på balkonen i det Levetzauske palæ. 3 gange råbte han højtideligt ud over slotspladsen, at Frederik VI var død samt formulerede ligeledes 3 gange et leve for Chr. VIII. Denne trådte herefter ud på balkonen og modtog folkets hyldest.

Allerede om aftenen kunne man i hovedstadens aviser læse en med sørgerand omgivet meddelelse om det indtrufne dødsfald og om proklameringen af Chr. VIII som konge.[6] Desuden udgik under datoen 3. december fra kancelliet en række bekendtgørelser, som findes optrykt i Collegialtidende for 7. december. Det afslører, at rigets øverste myndigheder i tide havde forberedt sig på, hvad der skulle ske. I første række drejede det sig om et åbent brev til befolkningen, hvor tronskiftet bekendtgjordes. Desuden befaledes det, at der to gange om dagen skulle ringes med alle landets kirkeklokker, og at alt orgelspil og andet spil og leg udenfor var aflyst indtil videre. Det samme gjaldt teatrets forestillinger. Endelig udkom også en særlig forordning, som henstillede, at alle, som havde mulighed derfor, skulle bære sørgedragt. Befalingen gjaldt først og fremmest rigets embedsmænd og alle, der var optaget i den officielle rangfølge. Ved hoffet ville der blive deklareret hofsorg i 6 måneder fra 8. dec. at regne.

Det er i det foregående flere gange omtalt, at hofsorg er blevet anlagt, men ikke nærmere forklaret, hvad dette betød. Det kan vel derfor i denne forbindelse påregne en vis interesse nærmere at høre herom.

For hoffets kavalerer i de 5 rangklasser krævedes i de første 3 måneder, at man bar sorte klæder med klædesknapper, sort kårde og spænder, bredsømmede manchetter og pleureuser (sort sørgebesætning på klæder, sorte sømme). I de næste to måneder sorte klæder med klædesknapper, men blå kårde og spænder og smalsømmede manchetter og i de sidste 4 uger sorte klæder med silkeknapper og spænder, kammerdugsmanchetter med frynser i de første 14 dage og i

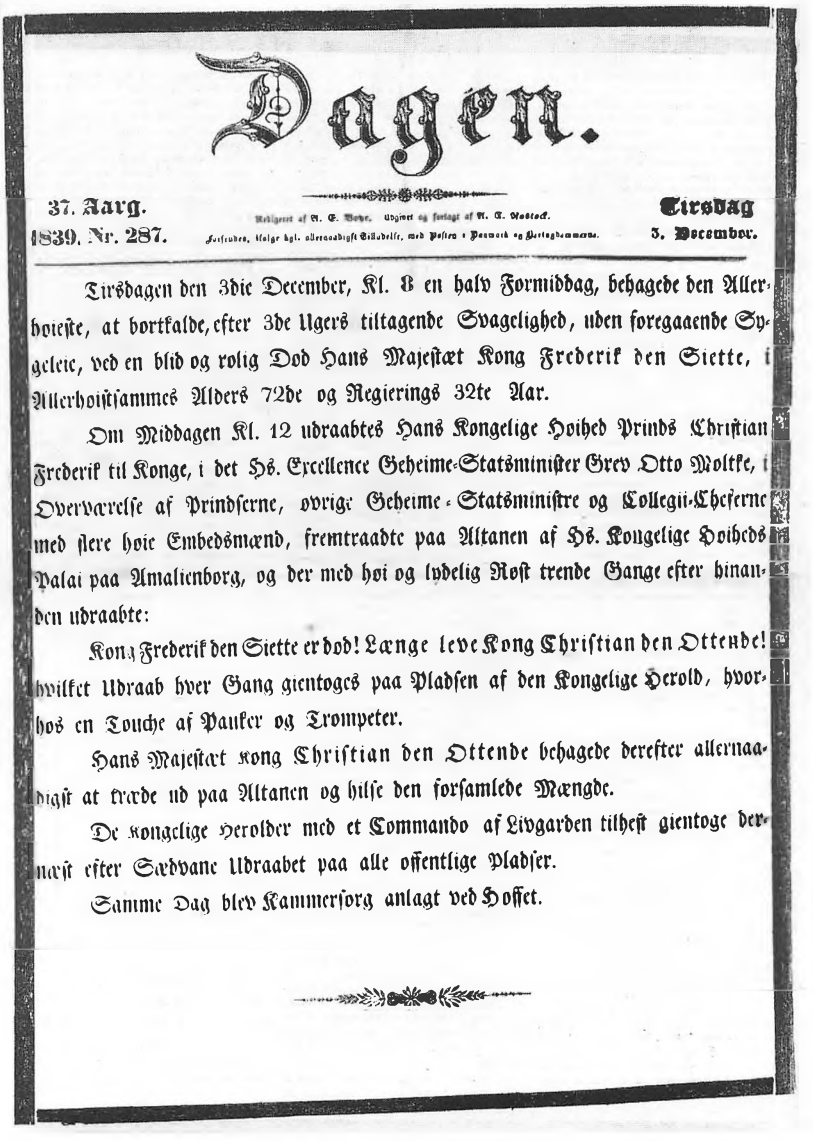

Dagen.

37. Aarg. | Redigeret af N. C. Bøye. Udgivet og forlagt af N. T. Nordsted. | Tirsdag
1839. Nr. 287. | Forsynden, ifølge kgl. allernaadigst Bevilling, med Posten i Danmark og Hertugdømmerne. | 5. December.

Tirsdagen den 3die December, Kl. 8 en halv Formiddag, behagede den Allerhøieste, at bortkalde, efter 3de Ugers tiltagende Svagelighed, uden foregaaende Sygeleie, ved en blid og rolig Død Hans Majestæt Kong Frederik den Siette, i Allerhøistsammes Alders 72de og Regierings 32te Aar.

Om Middagen Kl. 12 udraabtes Hans Kongelige Høihed Prinds Christian Frederik til Konge, i det Hs. Excellence Geheime-Statsminister Grev Otto Moltke, i Overværelse af Prindserne, øvrige Geheime-Statsministre og Collegii-Chefserne med flere høie Embedsmænd, fremtraadte paa Altanen af Hs. Kongelige Høiheds Palai paa Amalienborg, og der med høi og lydelig Røst trende Gange efter hinanden udraabte:

Kong Frederik den Siette er død! Længe leve Kong Christian den Ottende! hvilket Udraab hver Gang gientoges paa Pladsen af den Kongelige Herold, hvorhos en Touche af Pauker og Trompeter.

Hans Majestæt Kong Christian den Ottende behagede derefter allernaadigst at træde ud paa Altanen og hilse den forsamlede Mængde.

De Kongelige Herolder med et Commando af Livgarden tilhest gientoge dernæst efter Sædvane Udraabet paa alle offentlige Pladser.

Samme Dag blev Kammersorg anlagt ved Hoffet.

Forsynet med sørgerand bragte avisen »Dagen« allerede om aftenen 3. dec. 1839 budskabet om kongens død og proklameringen af Chr. VIII som konge.

de sidste 14 dage kniplingsmanchetter. For damerne gjaldt det i de første 3 måneder, at man anlagde dybeste sorg med snip og »Crêpe-Flor« (krusflor) med brede sømme, kraver og lange ærmer samt slør. I de næste 2 måneder spejlflor, men ikke snip og derefter i 14 dage klæder med frynser og i de sidste 14 dage med kniplinger. Tjenere hos personer i 1. rangklasse skulle ligeledes bære sørgeklæder med skulderbånd, og ekvipagerne skulle være overtrukket med sort klæde. Det var karakteristisk for de forskellige grader af hofsorg over en længere periode, at kravene var strengere i den første end i den sidste periode.

Kravet om sørgedragt medførte, at Haxthausen 6. december indstillede til Chr. VIII, at der som tidligere ydedes medlemmer af såvel den afdøde konges som dronningens hofstater et vist tilskud til anskaffelse af sørgeklæder. Det drejede sig om en udgift på 4.231 rbd. sedler og tegn. 10. december foresloges en tilsvarende hjælp til medlemmerne af det kgl. kapel, og 7. jan. 1840 forelagdes efter indstilling fra gehejmeetatsråd J. G. Adler et forslag om at betale 1.390 rbd. til samme formål til de af teaterpersonalet, som skulle bistå ved højtideligheden i Roskilde domkirke. Alle forslag godkendtes ved resolutioner af 7. og 14. dec. 1839 og 9. jan. 1840.

Ligesom tidligere blev det besluttet, at hofkassereren skulle føre regnskabet over udgifterne ved kongens død og bisættelse. Til bestridelse af disse tilgik der straks – 13. december – hofkassen en særbevilling på 30.000 rbd. sølv.

Haxthausen blev foreløbig udnævnt til overhofmarskal, og den tidligere hofchef hos prinsesse Wilhelmine modtog midlertidig udnævnelse til hofmarskal. Også han (Carl Fred. greve Ahlefeldt-Laurvig) fik udpeget en vikar, nemlig kammerherre J. G. Levetzau. Det viste sig at være en ret så forudseende beslutning, da Haxthausen på grund af et podagraanfald ikke så sig i stand til at leve op til sine pligter i forbindelse med selve bisættelsen i Roskilde.

For første gang i mange år skulle man arrangere en kongebisættelse. Sidste gang, det var sket, var i forbindelse med Frederik V.s død i 1766. Som omtalt foran var Christian VII i første omgang blevet bisat i Rendsborg. Af hofmarskallatets ansatte havde ingen oplevet

Fru Frederikke Benedikte Dannemand havde været kongens faste livsledsager ved siden af dronning Marie siden 1809. Hun er her afbildet som en ældre københavnsk dame. Fru Dannemand fødte kongen 4 børn.

en kongebegravelse, og der måtte foretages omfattende undersøgelser i embedsarkiverne. På enkelte punkter appellerede man til sagkundskaben. Således blev historikeren Lauriz Engelstoft anmodet om at undersøge, hvorledes en afdød konge var blevet iklædt, når hans lig skulle udstilles på »lit de parade«. Blandt sagens akter findes to udførlige, men udaterede breve fra Engelstoft, som havde undersøgt forholdene tilbage til Chr. IV. Også andre medhjælpere blev på et tidligt tidspunkt draget ind i forberedelserne. Således anmodedes de kgl. bygningsinspektører Koch og Hornbech om at yde assistance, og man bad Oehlenschläger om at forfatte en kantate til anvendelse ved højtideligheden i Roskilde, hvortil Weyse skulle levere musikken. Også billedhuggeren H. V. Bissen og hofguldsmed J. B. Dahlhoff fik overdraget forskellige kunstneriske opgaver foruden broncestøberiet brødrene Dalhoff. Endelig bad man amtsforvalter Niels O. Münster om at sørge for, at palæet i Roskilde blev gjort i stand til at huse de kongelige deltagere i begravelsesceremonien.

Haxthausens vigtigste opgave blev at udarbejde det nødvendige ceremoniel. Det skete i nært samarbejde med den nye konge og gennem forelæggelse af en række forestillinger, som kongen kunne tage stilling til. Tilsyneladende var det en opgave, kongen gik stærkt op i. Han synes således at have været stærkt interesseret i, »at Folket fik Adgang til at se det afsjælede Lig«.

Den første forestilling forelå allerede 5. december og supplerende forestillinger udarbejdedes 8. og 11. december. Derefter kunne det endelige ceremoniel udarbejdes. Det er udateret og omfattede ikke mindre end 16 håndskrevne foliosider. Hovedpunkterne var anbringelse på »lit de parade« og senere »castrum doloris« i riddersalen i Chr. VII.s palæ, en ligprocession gennem byens gader til Frederiksberg allé samt endelig en fornyet procession fra Roskilde Hvile (et gæstgiveri i byens østlige udkant) til domkirken og den endelige bisættelseshøjtidelighed i kirken. Ved ceremoniellets trykning havde det endnu ikke været muligt at fastsætte datoerne for de enkelte begivenheder. Der var så mange arrangementer og beslutninger, som først kunne træffes henad vejen.

Ovenstående maleri findes på Rosenborg og benævnes »Frederik VI på lit de parade«. Man ser kongen i fuld figur iført kroningskappen. Fremstillingen er ren fantasi. Under »lit de parade« var kongens lig anbragt i en indre zinkkiste, som atter var nedsat i en med sort fløjl betrukket trækiste. Man så kun kongens hoved og bryst.

Ovenstående tegning viser kongen liggende på dødslejet i ordensdragt og med elefant- og dannebrogordenens insignier over brystet. Denne farvelagte tegning er sikkert mere i overensstemmelse med virkeligheden end det omstående gengivne maleri fra Rosenborg.

Dagen efter dødsfaldet fjernedes liget fra dødsværelset, iførtes rene klæder og blev anbragt på et bord i parolesalen. Chr. VIII ønskede, at liget skulle obduceres og balsameres, og at lægerne skulle afgive en rapport om kongens sygdom og død. Obduktionen foretoges af regimentskirurg og konservator ved Kirurgisk akademi Ib P. Ibsen og den assisterende læge Müllertz og var afsluttet søndag 8. december. Man kunne herefter gå i gang med at forberede »lit de parade«.

Liget blev nu anbragt i en indre tinkiste, som derefter indsattes i en med sort fløjl beklædt trækiste. Liget iførtes silkeunderklæder og en dragt, som mindede om den, kongen havde båret ved kroningsfestlighederne. Endelig iførtes liget den kroningskappe, kongen i sin tid havde båret, og som hentedes ind fra Rosenborg. Liget bar endvidere

elefant- og dannebrogordenens ordenskæder samt de tilhørende ordensstjerner. Der blev fremstillet en tegning af kongen liggende med blottet hoved og i sin iklædning.[7]

Samtidig havde man beskæftiget sig med indretningen af riddersalen til den forestående begivenhed. En forhøjning med 3 trin anbragtes midt i salen, omgivet af en række høje lysestager. Forhøjningen var dækket med sort fløjl, og fra loftet hang en sort baldakin ned over forhøjningen. Ved dens hovedende anbragtes kronregalierne (krone, scepter, rigsæble og kroningssværd) på en række sorte puder, flankeret af henholdsvis elefant- og dannebrogordenen. Haxthausen havde hentet regalierne på Rosenborg, og han havde ansvaret for, at de bragtes til Chr. VIII.s palæ, når der ikke var adgang til »lit de parade«. Rundt omkring forhøjningen havde man på sorte taburetter, forsynet med røde puder, udstillet den afdøde konges udenlandske ordener i den rækkefølge, de var modtaget, ialt 16 dekorationer. Referenten fra »Adressekontorets Efterretninger« skriver i sin reportage 26. december 1839, at udstillingen af ordenerne var det brillanteste skue, man endnu havde oplevet. Han mente desuden i ligets blege åsyn at kunne genkende kongens venlige træk. Ved fodenden af forhøjningen lå kongens kommandostav.

Omkring midten af december var alle forberedelser til »lit de parade« tilendebragt, og om aftenen 17. december kl. 7 ½ mødtes den samlede kongefamilie med undtagelse af enkedronningen i parolegemakket med en række tilsagte hoffolk og militærpersoner for at bringe kisten over til riddersalen. Ialt deltog ca. 60 personer i denne ceremoni, som ellers havde en ret privat karakter. Man gik op ad palæets hovedtrappe og gennem kolonnaden over til riddersalen, hvor kisten blev anbragt på den opstillede forhøjning. Et antal udkommanderede kammerjunkere bar kisten. Der blev afsunget et par salmer, og biskop Mynster holdt en kort tale. Herefter tog kongefamilien deres private afsked med den afdøde ved at give ham et håndkys, og ceremonien var til ende. Næste dag åbnedes adgangen for publikum. Omkring forhøjningen var opstillet en militær æresvagt, og også de to hofmarskaller var nærværende.

Man havde planlagt, at publikum skulle benytte indgangen til palæet i kolonnaden og derefter tage trappen op og gennem forgemakket, hjørnegemakket og gennem fløjelsgemakket og skilderigemakket nå frem til riddersalen. Samtlige gemakker var beklædt med sort klæde, og belysningen var holdt dæmpet, medens der var fuld belysning på kisten i riddersalen. Publikum forlod denne ad hovedtrappen og portudgangen. Tilstrømningen var overvældende. Foureren anslog, at omkring 90.000 personer passerede forbi kisten. Der havde været åbnet for adgang 2 timer om formiddagen og 2 om eftermiddagen.

Det vil føre alt for vidt at gengive, hvad landets aviser bragte af kommentarer til kongens død. Adskillige minde- og andre hyldestdigte offentliggjordes. Således kunne man i »Dagen« for 14. december læse B. S. Ingemanns kendte digt om den afdøde konge med de berømte linier: »Paa sin Ligseng hviler Kong Frederik hvid. Fra Vuggen var hans Puder haarde«. Om formiddagen 31. december var det sidste gang, at man kunne defilere forbi den åbne kiste.

Nytårsaften kl. 5 blev kisten taget ned fra forhøjningen og bragt ind i skilderigemakket, hvor den afdødes tjenerskab sørgede for, at tinkisten blev loddet til og anbragt i den sarkofag, som Koch havde givet tegning til. Om kongen fik sine ordener med i graven er ikke oplyst. Samtidig gik man i gang med at opstille den forhøjning med tilbehør, hvorpå sarkofagen skulle anbringes under den forestående »castrum doloris«. Baldakinen og omgivelserne var de samme som under »lit de parade«. Forskellige kunstværker var blevet fremstillet til udsmykningen, og kronregalierne var bragt tilbage til Rosenborg. I stedet for havde man hentet sølvløverne fra riddersalen på Rosenborg. Chr. VIII havde været betænkelig ved denne disposition. Kunne der skaffes plads til dem, men Haxthausen havde fastholdt sit forslag. Endvidere henstilledes ved katafalken nogle relieffer, som alluderede til vigtige begivenheder i kongens liv. Man havde også fået fremstillet forskellige kunstnerisk udførte tavler, der dels fortalte den nære families data dels kongens valgsprog: »Gud og den retfærdige Sag«, samt hentydninger til hans indsats i livet. Som eksempler bringes følgende:

Ved retvise Love blev Danriget bygget.
Ved Hævd over Loven var Folket betrygget.

Den første, som Handel med Mennesker hæved,
Han gav dem, hvad Menneskerettighed kræved.

Fra trykkende Stavnsbaand han Bonden udfried,
Som derved ved borgerligt Held blev indviet.

Til sindrig Raadslagning han stævnede Folket;
For Danrigets Tarv at se rettelig tolket.

Om aftenen 2. januar 1840 tog kongefamilien opstillingen i øjesyn, og kongen udtrykte sin absolutte tilfredshed med arrangementet. Fra næste dag og indtil 13. januar var der offentlig adgang på de samme betingelser som tidligere.

Hermed var man nået frem til det store skuespils sidste akt: ligprocessionen gennem hovedstadens gader og transporten til Roskilde domkirke med den afsluttende bisættelsesceremoni i kirken. Alle forberedelser til at indlogere de kgl. deltagere på Roskilde palæ var foretaget, og både det kgl. køkken, vinkælderen og sølvkammeret havde sendt personale til palæet for at kunne arrangere det fornødne taffel. I det udarbejdede ceremoniel havde man regnet med, at den procession, som havde fulgt liget gennem hovedstadens gader, også skulle følge katafalken det sidste stykke af vejen til kirken, omend i noget indskrænket omfang. Der var imidlertid hændt noget uventet, som delvis forkastede hofmarskallens planer.

Ifølge dagjournalen var der 22. december 1839 blevet afholdt et møde af sognefogeder og bønder fra Københavns amt. Til stede var også den stænderdeputerede for de mindre landejendomsbesiddere i Roskilde stænderforsamling, I. C. Drewsen. På mødet forelagde han udkast til en adresse til kongen, som blev behandlet af mødedeltagerne og vedtaget med nogle ændringer. Den blev derefter underskrevet af 55 sognefogeder og bønder fra de 4 jurisdiktioner, som ud-

gjorde Københavns amt. Adressen udtrykte bondestandens taknemmelighed for de mod samme udviste velgerninger, hvorfor man udbad sig tilladelse til at bære kongens lig til domkirken. Adressen afsluttedes med en lykønskning til den nytiltrådte konge. Man vedtog endelig, at to af de fremmødte skulle anmode om at blive modtaget af kongen.

2. jan. 1840 gik kongen ind på at modtage udsendinge fra mødet, og det hedder herom i kongens dagbog: »Modtaget Sognefogderne for Københavns Amt og givet Dem Haab om, at de skulle komme til at bære Kongens Lig gjennem Roskilde Gaden eller trække Ligvognen«.[8] I dagjournalen hedder det om samme audiens, at kongen havde takket de fremmødte for deres tilbud, og at han havde lovet bønderne, at de om muligt skulle få tilladelse til at bære kongens båre fra Roskilde Hvile til domkirken. Samtidig skal kongen have udkastet den idé, at man også skulle mindes stavnsbåndet ved, at ligtoget gjorde holdt, når man passerede Frihedsstøtten, et forslag som ligeledes blev realiseret.

Haxthausen skrev straks til hofbygmester Koch, som kvitterede med en skrivelse af 5. januar, hvori han udtalte sig anerkendende om bøndernes smukke tanke. Han skulle nok drage omsorg for, at den fornødne båre blev fremstillet, men han tog afstand fra at lade bønderne trække ligvognen. Det ville kræve alt for mange deltagere og forudsatte, at den fornødne mængde af reb var fremskaffet. Resultatet af de fortsatte drøftelser blev, at man ville opfylde bøndernes ønske om at bære kongens lig. Under datoen 5. januar har kongens dagbog en meddelelse til birkedommerne Just Frederiksen og Normann om denne beslutning og om, hvorledes en sang kunne afsynges ved »Bondefrihedsstøtten«. Koch fik besked om at få fremstillet en båre, som kunne bæres af 46 personer ad gangen. En nærmere beskrivelse af bøndernes deltagelse vil blive givet nedenfor. Det samme vil være tilfældet med ceremonien ved Frihedsstøtten.

Forinden selve ligfærden skildres, vil det være nødvendigt at omtale en anden kgl. beslutning. En udsoning mellem Frederik VI og prins Frederik, kongens søn, var aldrig kommet på tale, men nu, da

han var avanceret til kronprins, ønskede kongen ganske naturligt at kalde ham tilbage fra Fredericia til hovedstaden. Bisættelsen gav ham en naturlig anledning hertil. 12. januar vendte kronprins Frederik tilbage til hovedstaden efter en tur med isbåd over Storebælt.[9] Formodentlig har han taget ophold i kongens palæ. Det var faderens langsigtede plan, at han skulle overtage hans stilling som guvernør over Fyn og på denne måde få et vist indblik i lokaladministrationen. Kongen skriver iøvrigt i sin dagbog, at han var meget rørt ved gensynet med sønnen, og at han var vel. Allerede på ankomstdagen besøgte man kongens søstre. Gensynet var helt venskabeligt, fortæller kongen, men kusinerne kunne prinsen næppe kende igen. Om aftenen aflagde man et besøg ved »castrum doloris«, og man fortsatte til prins Ferdinands. Dagen sluttede hjemme hos kongen med kortspil.

Næste dag var reserveret de mere pinlige besøg. Kongen ledsagede sin søn på en visit hos enkedronningen, hvor han anbefalede ham til hendes nåde og godhed. Selv udtalte kronprinsen, at han ikke kunne have nægtet at vise den højsalige konge den sidste ære. »Hun tog meget venlig imod min Søn og takkede ham for den udviste Deltagelse«, skriver kongen. Derefter fortsatte man til prinsesse Wilhelmine og hertug Carl, som var kommet over til begravelsen og formodentlig var blevet installeret i Det gule Palæ. Kongen udtalte det håb: »skønt i forandrede Forhold, at De ville være Venner«. Kronprinsen sagde, at han altid ville anse prinsessen »som sin kære Kusine«. Hun gav ham hånden også til afsked, skønt hun var meget forlegen. Og det forstår man jo nok! Hertugen viste sig meget venlig mod prinsen. Med disse besøg vel overstået, var kronprinsen rede til at deltage i bisættelseshøjtidelighederne.

Kongen havde allerede ved parolen 9. december udnævnt kronprinsen, der førte titel af generalmajor, til kommanderende general over Nørrejylland, Fyn og Langeland. Prins Ferdinand havde hidtil været kommanderende general over Nørrejylland. Han blev nu kommanderende general for Sjælland, Lolland-Falster og Møn, fæstningen København undtaget. Ved en ny parole 27. jan. 1840 avancerede

kronprinsen til generalløjtnant. Han forlod København onsdag 18. februar 1840 for at overtage guvernørembedet over Fyn.

Onsdag 15. januar 1840 var fastsat til den dag, hvor den afdøde konges kiste skulle føres gennem Københavns gader og videre til Roskilde. Adskillige gange havde hovedstadens befolkning stimlet sammen i gaderne for at betragte en af de farvestrålende processioner. Ingen procession kunne dog måle sig med denne sidste. Skildringen af dens opbygning fylder ikke mindre end godt halvdelen af det trykte ceremoniel. Processionen skulle afgå kl. 9 om aftenen fra Amalienborg, og de mange deltagere havde fået besked om at møde kl. 8. Det var en mørk januaraften, men det prægtige optog oplystes af hundreder af blafrende fakler.

Som sædvanlig indledtes og afsluttedes processionen af en deling af hestgarden, og desuden deltog et stort antal hoffolk og militærpersoner til hest. Også en såkaldt »sørgeekvipage« indgik i processionen. Umiddelbart foran ligvognen kørte den fungerende overhofmarskal, og over ligvognen blev båret en baldakin.[10] Efter ligvognen kom det kongelige følge. I spidsen Christian VIII i en karet forspændt 8 heste, hvorefter fulgte dronning Caroline Amalie i en ekvipage med forspand af 6 heste. Efter hende kørte først kronprinsen i sin egen karet og derefter prins Ferdinand og prinsesse Caroline, hertug Carl og prinsesse Wilhelmine, prinsesse Juliane samt landgrevinde Charlotte med gemal. Alene dette har været et prægtigt syn, da alle personerne kørte i ekvipager forspændt 6 heste. Også hertug Ludvig Bentheim-Steinfurt, som fra gammel tid var en nær ven af kongehuset, og som i sin tid havde gjort tjeneste i den danske hær som oberstløjtnant, var med i det kongelige følge.

Processionen satte i gang præcis kl. 9 og bevægede sig omkring slotspladsens rytterstatue og ind i Frederiksgade. Man fortsatte ad Norgesgade til Kongens Nytorv, hvorfra man fulgte Strøget til Vesterport. Allerede da man nåede glaciet, modtoges ligtoget af en gruppe Amagerbønder, iført deres karakteristiske sørgedragt. Amagerbønderne havde gennem deres birkefoged v.d. Osten ansøgt om at måtte paradere ved ligtoget gennem hovedstadens gader, men kon-

gen havde henvist dem til at tale med politidirektør Bræstrup. Resultatet var blevet, at de havde taget opstilling udenfor Vesterport og omkring Frihedsstøtten. Her gjorde man et kort ophold, hvorunder en mindesang blev afsunget, forfattet af J. L. Heiberg. Netop på dette tidspunkt indtraf en trist episode. Kommandør Suenson, som deltog i processionen, blev ramt af et slagtilfælde og døde kort efter at være blevet bragt til sit hjem.

Fra Frihedsstøtten fortsatte man til Jernporten ved indgangen til Frederiksberg allé. Her opløstes processionen. De kvindelige deltagere vendte tilbage til deres hjem, medens de mandlige fortsatte – efter et kort ophold på Frederiksberg slot – direkte til Roskilde, hvortil de ankom kl. 3 om natten og gik til sengs i palæet. Også ligvognen og en begrænset del af følget fortsatte i andre vogne ligeledes til Roskilde, hvor de fleste blev indlogeret hos en række Roskildeborgere. En mindre del af følget indkvarteredes på Roskilde Hvile, og her anbragtes også ligvognen med sarkofagen.

Om morgenen 16. januar forlod sørgeprocessionen Roskilde Hvile for at tilbagelægge det sidste stykke vej til domkirken, en strækning på henved ½ mil. Det var en frostklar morgen. Processionen var ikke så talstærk som aftenen forud, men dog deltog adskillige kareter. Grev Ahlefeldt havde ansvaret for denne del af ligtoget og kørte i en karet umiddelbart foran ligbåren.

Samme morgen havde bønder fra samtlige sogne i Københavns amt forsamlet sig på Roskilde Hvile, og der var også kommet enkelte bønder fra Frederiksværk gods. Godset havde jo tilhørt Frederik VI. Med bønderne var også kommet birkedommerne fra de omtalte jurisdiktioner. En række tilsagte håndværkere flyttede katafalken fra ligvognen og over på den fremstillede båre. På køreturen gennem hovedstadens gader var en baldakin blevet båret over ligvognen. Det kunne ikke finde sted, når båren nu skulle bæres. Man havde derfor fået anbragt ringe i båren, således at baldakinens stænger kunne anbringes i disse.

De to bærestolper var indrettet således, at 6 bønder gik foran kisten, 6 bønder bag ved og 17 på hver side af kisten. Der fandt 5 skift

sted under vandringen til domkirken, og de bønder, som skulle afløses, gik tilbage i gruppen, som fulgte kisten. Efter båren fulgte resten af følget, som afsluttedes af en deling af hestgarden. Under vandringen blev der ringet med byens kirkeklokker, og magistraten og en stor skare borgere havde taget opstilling langs ruten gennem byen.

Bønderne bar kisten helt frem til kongeporten i domkirkens vestgavl. Her ventede de udpegede oberster og kommandører, som overtog kisten ved indgangen og førte den op foran alteret. Ved døren modtog biskop Mynster samt byens samlede gejstlighed kisten. Nu indfandt kongen og det øvrige kongelige følge sig i kirken, og de udkommanderede sangere og musikere kunne fremføre 1. del af den udarbejdede kantate. Herefter holdt Mynster sørgetalen, som afsluttedes med 2. del af kantaten. Derefter førtes kisten til sin midlertidige plads i Chr. IV.s kapel. Kun en mindre del af følget fik adgang til kapellet, hvor Mynster holdt en kort bøn. Bønderne, der havde båret liget, havde også haft lejlighed til at overvære højtideligheden, idet de havde fået anvist plads i sideskibet ud mod Chr. IV.s kapel. Efter højtideligheden beværtedes de på »Hedegaarden«, der ejedes af nogle arvefæstere under Roskilde by. Kongefamilien trak sig tilbage til palæet, hvor der serveredes middag »en famille«. Resten af følget beværtedes ved to store marskaltafler, som fandt sted dels på palæet dels på byens førende gæstgiveri »Prinsen«. Kl. 4 ½ forlod kongen Roskilde. Om aftenen aflagde han en visit hos enkedronningen for at afgive beretning. Aftenen afsluttedes for hans vedkommende med det sædvanlige kortspil.

På selve dagen for højtideligheden i Roskilde havde enkedronningen indbudt samtlige kvindelige medlemmer af kongehuset, som ikke havde kunnet deltage i højtideligheden i domkirken, til en gemaksprædiken i damegemakket. Prædikenen blev holdt af pastor Hald.

I denne foranstaltning deltog også prinsesse Charlottes to døtre Louise og Augusta. Iøvrigt førtes enkedronningens hofholdning videre på sædvanlig vis, bortset fra, at der ikke mere afholdtes officielt middagstaffel. På den afdøde konges fødselsdag drog de to kongedøtre, ledsaget af deres respektive gemaler, til Roskilde for at lægge

Sjællandske bønder bærer kongen til graven. Over ligbåren er anbragt den baldakin, som under ligfærden gennem hovedstaden blev båret over ligvognen. Foran båren ses ryttere udstyret med brændende fakler. Langs den sneklædte landevej har lokale folk taget opstilling med deres børn i hånden for at betragte det fornemme skue.

blomster på deres faders kiste. Kort tid efter tog hertug Carl og prinsesse Wilhelmine tilbage til deres hjem på Kiel slot.

Ved et reskript af 10. januar 1840 til kancelliet havde kongen bestemt, at den befalede klokkeringning med byens kirkeklokker skulle ophøre dagen efter bisættelsen, og ved et andet reskript givet tilslutning til, at der måtte begyndes orgelspil i kirkerne og almindelig spil og dans fra 1. februar. Kongen havde desuden tilkendegivet grev Ahlefeldt »sin Tilfredshed og Tak«. Også biskop Mynster modtog en varm tak for »sin skønne Tale«.

På den afdøde konges fødselsdag indsendte bønderne en tak til kongen for den givne tilladelse til at bære det kongelige lig. Dette foranledigede kongen til 1. februar at anmode stiftamtmanden (Knuth) at forestille deputationen fra 2. januar for ham. Han benyttede lejligheden til at takke bønderne for den orden, hvormed bemeldte »højtidelige Handling var udført, idet Hans Majestæt huldrigt forsikrede dem alle sin kongelige Naade«.

Samme dags aften kl. 7 – 28. januar – afholdtes der en sørgefest på universitetet, som var tilrettelagt af Oehlenschläger. I festen deltog kronprinsen, prins Ferdinand, hertug Carl og landgreve Wilhelm. Mindetalen blev holdt af rektor magnificus, lægen Ole Bang. Om eftermiddagen havde også studenterforeningen afholdt sin mindefest. Ved denne lejlighed havde man afsunget en kantate forfattet af H. C. Andersen og med musik af J. P. E. Hartmann. Den følgende søndag (2. februar) afholdtes i Christiansborg slotskirke en fest til fordel for oprettelsen af et nyt asyl. Her afsang man endnu en gang de allerede omtalte kantater foruden et af forfatteren H. P. Holst skrevet »Farvel« med musik af Weyse. Man må vel sige, at både digtere og musikere havde haft travlt i forbindelse med kongens død og bisættelse.

Da Haxthausen efter sit ildebefindende var vendt tilbage til arbejdet, var der endnu meget at gøre. Der skulle som sædvanlig udbetales hofpersonalet en række ducører på grund af deres omfattende overarbejde. Også regnskabet for begravelsen skulle afsluttes. Til at bestride udgifterne havde man lidt efter lidt fået anvist ialt 55.000 rbd.

Kongen pressede på for at få regnskabet i orden, og 31. juli 1840 indberettede Haxthausen, at der af de modtagne bevillinger endnu var 1.106 rbd. tilbage. Der kunne dog endnu ventes nogle mindre udgifter. Han gjorde samtidig opmærksom på, at man havde udleveret leverandørerne af de mange vokslys et stort antal lysestumper, som var blevet tilovers efter bisættelseshøjtidelighederne. Samtidig bad han om tilladelse til at afhænde – ved offentlig auktion – en del af det sorte klæde, som havde været anvendt til at drapere gemakkerne. 21. juli godkendtes indstillingerne.

Regnskabsaflægningen havde endvidere givet anledning til en vis korrespondance med forpagteren af Roskilde Hvile, Hans Jochumsen. Han havde beregnet sine udlæg ved at give husly til en del af ligfølget m.m. til 651 rbd. Hofmarskallen fandt beløbet alt for højt og havde udbedt sig en erklæring fra magistraten, hvorefter man havde udbetalt Jochumsen 300 rbd. Det var han ikke tilfreds med. Endnu i 1841 indgav han påny et krav om yderligere betaling. Desuden ønskede han sagen forelagt kongen. Dette skete, og 2. sept. 1841 resolverede kongen på Haxthausens indstilling, at Jochumsen måtte nøjes med de en gang udbetalte 300 rbd.

Endnu en sag måtte man ligeledes tage stilling til. Hidtil havde det været tradition, at sølvpoppen ved en kgl. persons død modtog den afdødes guldmundtøj. Det var sket, da enkedronning Juliane Marie døde og ligeledes ved arveprinsesse Sofie Frederikkes og Christian VII.s død. 13. april 1840 spurgte Haxthausen, om man i stedet for at udlevere mundtøjet kunne give sølvpoppen en gratifikation af 300 rbd. Den 14. april bestemte kongen, at Frederik VI.s guldmundtøj skulle indgå i sølvkammeret, og at sølvpoppen i stedet skulle have udbetalt 300 rbd.

Hermed skulle beretningen om kongens død og bisættelse kunne afsluttes, og skildringen af hoflivet i Frederik VI.s regeringsperiode fra 1808-39 være bragt til ende.

Afsluttende bemærkninger

Medens der i årene 1784-1808 havde været 4 forskellige personer, der beklædte det ansvarsfulde embede som kongens hofmarskal, fungerede faktisk kun een, nemlig Hauch som hofmarskal under Frederik VI. Han havde siddet i embedet siden 1794 og opnået kronprinsens fulde anerkendelse af sin indsats. Også efter tronskiftet i 1808 bevarede Hauch lige til sin død kongens tillid, hvilket han ofte gav til kende i sine resolutioner. Hauch døde først i februar 1838, altså godt halvandet år før kongen.

Allerede i den foregående periode havde man oparbejdet en speciel tradition for den daglige hofholdning, og denne videreførtes uden større ændringer også efter 1808. Kun i de allersidste år af kongens regeringsperiode gennemførtes visse indskrænkninger i hoffets festligheder, men det skyldtes nok mere kongen og hans gemalinde end Hauch.

Administrationen af hofforvaltningen foregik også i det gamle spor og med de samme underinstanser. Dog blev det nødvendigt at tilføre enkelte institutioner øget arbejdskraft. Kongen havde desuden den opfattelse, at han måtte lette sin betroede medarbejder embedets daglige byrder, og i 1824 udnævnte han grev Haxthausen som en art vicehofmarskal. Det betød ikke noget indgreb i Hauchs embedsmyndighed. Hofforvaltningen var stadig identisk med Hauch, og Haxthausen forblev i hele Hauchs funktionstid kun en skygge af sin læremester og forgænger. Selv da han i 1838 opnåede udnævnelse til ansvarlig hofmarskal, er det ganske karakteristisk, at han i sine indstillinger ofte henviste til, at sådan havde man løst det behandlede problem i forgængerens tid.

Et hovedpunkt i den nu foreliggende nye redegørelse har været en skildring af dagliglivet ved hoffet. Man afholdt således et officielt dagligt middagstaffel, hvortil gæster fra byen blev tilsagt. Endvidere

var der på faste ugedage enten appartement eller hofbal for de højere rangklasser, og man deltog i store og mindre arrangementer ude i byen. Hertil kørte man til og fra residenspalæet i en fornem og malerisk procession. Efter 1815 besluttede kongen desuden hvert år at besøge enten Nørrejylland eller hertugdømmerne for dels at overvære troppesamlinger, dels at kontrollere de lokale embedsmænds protokoller og dels at bese en række lokale seværdigheder. Af større begivenheder kan endnu nævnes ikke mindre end 5 bryllupper ved kongehuset.

Som baggrund for hoffets tilværelse spillede landets meget anstrengte økonomi en betydelig rolle. Det var ikke blot i de turbulente år fra 1808-14, hvor krigen rasede, næringslivet gik i stå og pengevæsenet brød sammen. Også den lange fredsperiode efter 1815 var besværlig, tynget som den var af en langvarig landbrugskrise. De betrængte tider skaffede hofmarskallen mange problemer, men som regel lykkedes det ham at overtale kongen til at fremskaffe de nødvendige bevillinger. Hvad der skal til, skal til, synes at have været Hauchs valgsprog. Medens der aldrig var nogen vanskelighed ved at få finansieret de to kongedøtres bryllupper, og hvad dette medførte, kunne det af og til være vanskeligt at overbevise kongen om, at det var nødvendigt at komme de lavest lønnede hoffunktionærer til undsætning under dyrtiden. Her var kongen nok så nærig. I det hele taget måtte hofmarskallen regne med, at kongen var en petitessernes mand, som fordybede sig i småsager. Ofte sidder man tilbage i dyb forundring over, at majestæten har været i stand til at gennemlæse de ofte meget udførlige betænkninger, som blev anbragt på hans bord, og finde frem til og hefte sig ved, hvad der ofte må siges at være de rene bagateller.

På dette sted må det også være rimeligt at komme med nogle bemærkninger om kongens forhold til nyboderpigen Benedikte Rafsted alias fru Dannemand. Faktisk opretholdt kongen lige til sin død to familier, men man støder ikke på fru Dannemands navn i forbindelse med hoffet. Officielt betragtedes hun som ikke eksisterende, men kongen vedligeholdt forbindelsen – også efter en kort krise – og hun

fødte ham 4 børn, som han følte sig nært knyttet til. Ofte besøgte han familien, som var installeret i en ejendom i Toldbodgade, som han havde købt til familien. Der er bevaret adskillige vidnesbyrd om varme følelser og dyb interesse for familien på Toldbodvej. Som en forudseende familiefader lagde han også gennem mange år penge op for at sikre dens fremtid. Han havde aldrig lagt skjul på sin forbindelse. Når han boede på Frederiksberg slot, tog han på faste aftener ind til residenspalæet, og ingen var i tvivl om, hvad formålet var. Der var kun kort vej herfra til gården på Toldbodvej, og han skal have frabedt sig honnør af vagten, når han til fods begav sig afsted ned ad Amaliegade. Det hændte af og til, at han tog sin søn med fru Dannemand, der var uddannet på landkadetakademiet, med på sine rejser i Nørrejylland. Derimod inviteredes han ikke med til hertugdømmerne. På disse rejser ledsagedes kongen af og til af dronningen og ofte af sine to døtre.

De to familier eksisterede side om side, men har vel aldrig mødt hinanden.

Om hofholdningen i perioden, hvor Frederik VI var regerende konge, kan det afsluttende fastslås, at den i væsentlig grad fortsatte traditionen fra 1700-årene. En medvirkende årsag hertil har utvivlsomt været, at hofforvaltningens førstemand – A. W. Hauch – i sine yngre år havde deltaget aktivt i hoffets daglige tilværelse, således som det formede sig indenfor Christiansborg slots majestætiske mure.

Anvendte forkortelser

Civile direktioner: = Civile direktioner og kommissioner. Udg. af RA. i 1899.
DBL = Dansk biografisk leksikon. 3. udgave. 1979ff.
DK = Danske kancelli.
Dagbøger. = Kong Christian VIII.s dagbøger og optegnelser. Udg. ved Anders Monrad Møller IV, I, 1839-1843. 1995.
FKF = Finanskollegiets forestillinger.
Frb. = Frederiksberg hovedbibliotek
HJ = Harald Jørgensen: Fra Christiansborg til Amalienborg. 1996.
HMA = Hofmarskallatets arkiv.
HFK = Hoffourerkontoret.
Holten = C. F. Holten: Erindringer.
HT = Historisk Tidsskrift.
KB = Det kongelige bibliotek.
LAS = Det sjællandske landsarkiv.
Linvald = Axel Linvald: Christian VIII. Den unge prins. 1943.
PT = Personalhistorisk Tidsskrift. 1882.
RA = Rigsarkivet.
RK = Rentekammeret.
Schou = J. H. Schou: Cronologisk register over de kgl. forordninger og andre breve samt andre trykte anordninger. 1808-39.
Trap = J. P. Trap: Danmark. 5. udgave. 1956ff.

Noter og henvisninger

Det danske kongehus 1808-39 s. 9-27

1. Kongeproklamationen 1808: HJ s. 353-54.
2. Kronprins Frederiks bryllup i 1790: HJ s. 103-11.
3. Forholdet til fru Dannemand: PT 1982 2, s. 129-154.
4. Om indretningen af residenspalæet: HMA, kgl. resolutioner 31/8 1809. En række planer er vedlagt Hauchs forestilling af 4/8 1809.
5. HMA I. N. nr. 2. Sager vedr. forskellige fyrstelige formælinger og indtog i København 1655-1822. Se også dagjournalen 1809-10 s. 216-39. og resolutionsprotokollen 1809.
6. Schou 1809 s. 310.
7. Dagjournalen 14/9 1812 s. 224-45.
8. Om prins Christian Frederik og hans familieforhold. Se Axel Linvald: Christian VIII. Den unge prins, 1943. I det flg. citeret: Linvald.
9. Dagjournalen 7/10 1808 s. 32-33
10. Linvald s. 126-35.
11. Om den senere hertug Wilhelm af Glücksborg. Se Bo Bramsen: Huset Glücksborg i 150 år I, 1975 s. 38-64.
12. Om hertugfamilien på Augustenborg. Se Jørgen Paulsen: Augustenborg – Slottet – Flækken – Fyrstehuset, 1981.

Fungerende hofmarskaller under Frederik VI s. 28-39

1. HJ s. 213-16. Se også DBL 3. udg. under A. W. Hauch.
2. Civile Direktioner s. 93-95.
3. DBL 3. udg. under Mette Marie Astrup.
4. Civile Direktioner s. 103-04.
5. Formålet med den polytekniske anstalt var til at begynde med at uddanne teknisk kyndige embedsmænd. Se Michael F. Wegner: Det polytekniske Gennembrud i Danmark, 1998.
6. Civile Direktioner s. 100-02.
7. Civile Direktioner s. 98-99.
8. Civile Direktioner s. 96-97.

9. Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie. Chr. Jürgensen Thomsen, 1988.
10. Albert Fabritius: Kjædens Medlemsprotokoller 1774-1874, 1949.
11. Niels Strandsbjerg: Blindeinstitutioner i Danmark ca. 1858-1970, 1992 s. 11.
12. Digteren Carsten Hauch var en brodersøn af overhofmarskallen.
13. Civile Direktioner s. 107.
14. Siden 1831 havde en fjern slægtning af Haxthausen nemlig Frederik Wilh. Aug. Haxthausen, født i 1806, gjort tjeneste som staldmester nr. 3. Der udnævntes ingen overstaldmester efter Hauch.

Vor egen hofstat s. 40-54

1. Rantzau-Breitenburg: Erindringer fra Frederik VI.s Tid, 1900, udg. af L. Bobé.
2. Klaus Kjølsen: Dronningens Haandbibliotek 1746-1996, 1997.

Hofmarskallatets administrative opbygning s. 55-64

1. I HMA findes dels pakker med kronologisk ordnede forestillinger med påført kgl. resolution dels protokoller med afskrift af de samme forestillinger og resolutioner, Protokollerne er udstyret med registre. Når der i teksten omtales forestillinger og resolutioner er det dette materiale, som der henvises til. I teksten kan man derfor nøjes med at henvise til datoen for henholdsvis forestilling eller resolution.
2. HJ s. 371.
3. LAS, Landsoverrettens arkiv. Justitsprotokol 1836-39. Pådømte sager nr. 27/1839, Domprotokol XXXIV B, 1838-39 s. 628-31.
4. HFK nr. 87a. Instruktioner for Hof- og Kammerfourerer og andre Hoftjenestemænd 1727-1839 og udat. 1 pk. For perioden er bevaret instruktioner for Kammerfoureren dat. 6/9 1819, 15/5 1821, 17/9 1829 og 27/12 1834, for Hoffoureren bl.a. dat. 17/9 1829 og 27/12 1834. Sidstnævnte omfatter ikke mindre end 16 punkter.

Hofmarskallatets menige medarbejdere s. 65-69

1. Det var således tilfældet 1. april 1829, da kongen gjorde opmærksom på, at den konstituerede leder af Rosenborg-vaskeriet Louise Jensen havde fået anvist fribo-

lig. Kongen fradrog herefter selv 40 rbd. af den indstillede sum til huslejehjælp.
2. På Hauchs indstilling resolverede kongen således 31/1 1832, »at Vi ikke iaar oplever en Vinterstrenghed og Varighed som i de to foregaaende Aar«. Underforstået: ekstrahjælp ikke nødvendig!
3. Dommen findes indført i den i HFK nr. 61 anførte forhørsprotokol 1795-1839 s. 94.

Hofholdningsudgifternes administration s. 70-78

1. De reviderede hofholdningsregnskaber. Se RK.Registraturkasse nr. 8.
2. Som et eksempel på kontoplanen se HJ s. 336.
3. M. Rubin: Frederik VI.s Tid, 1895 s. 30ff.
4. Om indkøb af obligationer se resolutionsprotokol 1817-20 s. 383-87 og 394-95 samt do. 1821-24 s. 65-66 og 375-76.
5. Hist. Tidsskrift 10. rk. I, 1930-31 s. 181-200.

De kgl. residenser s. 79-111

1. Tove Clemmensen og Mogens M. Mackeprang: Chr. IX.s palæ på Amalienborg 1750-1906, 1956 s. 90-96.
2. Det i note 1 cit. arbejde s. 58-108.
3. Kongens arbejdsværelse tegnet af Chr. Zeuthen er et ofte offentliggjort motiv.
4. HJ s. 266-67.
5. Resolutionsprotokol 1821-24 s. 1-5.
6. Om Frederiksberg slot i Fred. VI.s tid se Fred. Weilbach: Frederiksberg Slot og Have, 1936.
7. Se det i note 6 cit. arbejde s. 56. Se også Carl C. Christensen: Fra Værnedamsvejen til Jostys Pavillon s. 77.
8. Oehlenschlägers Erindringer, udg. af Liebenberg og Borchsenius s. 470.
9. 8. april 1826 udarbejdede Hauch en instruks for Wolff omfattende 14 punkter. Resolutionsprotokol 1824-27 s. 222-33.
10. Om Det gule Palæ (Skt. Annæ øster kvarter matr. nr. 123) se LAS. Københavns byret Skødeprotokol 1809-10 nr. 44. Om palæet se også Claus Smidt: Det gule Palæ i Amaliegade. Fra Købmandsgård til Fyrstebolig. Arkitekturhist. Årsskrift 6, 1984 s. 73-100.
11. PT 1982, 2, s. 131-32.
12. Civile Direktioner s. 46-49.

13. Om C. F. Hansens kirkebygning se Hakon Lund og Anna Lise Thygesens værk om C. F. Hansen I, 1995, s. 351-67. Se også Trap: I, 1959 s. 38-39.
14. Collegialtidende 1826 s. 201-04.
15. Om indretningen af det nye Christiansborg se det i note 13 cit. værk s. 273-350 og Trap: II, 2, 1960 s. 669-72.
16. Om Højesteretssalen se Højesteret 1661-1961 I, 1961 s. 147-50.
17. Resolutionsprotokol 15. juni 1837.
18. Resolutionsprotokol 1821-24 s. 95-110.

Dagliglivet ved hoffet

1808-15, s. 112-141

1. Om tronskiftet og den nærmeste tid derefter se HJ s. 353-56.
2. Schou 1808-11 s. 78-83 og 174-178. Se også Tom Bergroth: Ordenskapitlets udstillingskatalog 1982 s. 49-60.
3. Dagjournal 1808 s. 347-51. Afsnittet »Dagligliv ved hoffet 1808-39 bygger hovedsagelig på de i hofmarskalsarkivet opbevarede og af de forskellige fourerer forfattede »Dagjournaler«. Disse protokoller er meget udførlige. Kun i særlige tilfælde henvises der til de enkelte protokoller.
4. Om indtoget. Se også foran s. 15.
5. Om fordelingen af gemakkerne. Se foran s. 81-83.
6. HMA I. N. nr. 2. Sager vedrørende forskellige formælinger og indtog i København 1695-1822. Læg nr. 6.
7. Dagjournal 1810 s. 20-38.
8. Dagjournal 1810 s. 117-34.
9. Trap VII, 2, 1964 s. 445-46 og 458.
10. Se den i note 6 cit. aktpakke læg nr. 7. I samme pakke læg nr. 9 findes desuden sager vedr. senere indkøb af udstyr til prinsesse Charlotte 1819-22.
11. Se videre s. 204.
12. Se den i note 6 cit. aktpakke læg nr. 8. Udførlige referater af de to prinsessebryllupper i Dagjournal 1810 s. 57-99 og 1812 s. 170-216.
13. Bo Bramsen: Ferdinand og Caroline, 1968 s. 43.
14. Dagjournalen 1811 s. 264.
15. Om forberedelserne til prinsesse Carolines bryllup med prins Christian af Hessen-Kassel se Claus Smidt: Arkitekturhistorisk årsskrift 6, 1984 s. 86-89. Se også s. 93.
16. PT 1982, 2, s. 135.

17. G. Kringelbach: Den civile Centraladministration 1889, s. 84-95. Det nye statsråd udpegedes ved åbent brev af 30/4 1814.
18. Dagjournal 5/9 1814.
19. HMA I. N. nr. 12 a-b og 13. Sager vedr. Kroningen i Frederiksborg Slotskirke 1814-20. Se også dagjournal 1815 s. 89-230. 9. dec. 1820 meddelte RK, at man havde fundet de af hofkasserer Duncan aflagte regnskaber »behørigen legitimerede«.
20. I sagregisteret til dagjournalen findes en fast rubrik »Hofsorg«.

1816-29, s. 141-176

1. Også i dette afsnit er de fleste oplysninger hentet i fourerernes dagjournaler. Kun i specielle tilfælde henvises der direkte til den pågældende protokol.
2. Dagjournalen 1825 s. 84-85. Se også: Trap II, 3, 1960 s. 1063.
3. Indvielsen er udførligt refereret i dagjournalen for 1827 s. 35-39. Se også: Trap III, 3, 1954 s. 642-43.
4. Dagjournalen 1829 s. 139. Se også: Trap II, 1, 1959 s. 284.
5. Se dagjournalen under de citerede datoer.
6. Dagjournalen 1822 s. 78-85.
7. Dagjournalen 1826 s. 52-66.
8. Dagjournalen 1826 s. 67-70.
9. HMA I. N. nr. 16. Sager vedr. formælingen mellem Wilhelmine og Frederik 1827-28 1 pk. I nr. 17, forestillinger og resolutioner vedr. formælingen mellem Wilhelmine og Frederik 1827-29 1 pk. og I. N. nr. 32: Korrespondanceprotokol vedr. formælingen mellem Wilhelmine og Frederik 1828, 1 bd.
10. Om ombygningen af det Brockdorffske palæ se Chr. Elling: Frederik VIII.s palæ på Amalienborg, 1951 s. 29-64.
11. Trap IV, 1, 1955 s. 293.
12. HMA I. N. nr. 7. Sager vedr. indkøb af udstyr til prinsesse Caroline 1812-17. Se også den af Claus Smidt cit. afhandling i note 15 (s. 197). Her findes bl.a. afbildninger i farve af tronstol og seng.
13. Bo Bramsen: Ferdinand og Caroline, 1969 s. 123-44.
14. Se det i foregående note cit. værk s. 66-69 og 138-44. Se også Memoirer og Breve XXXI, 1971 s. 114-18.
15. Om formælingen mellem Caroline og Ferdinand. Se HMA I. N. nr. 9, 11, 33, som indeholder både korrespondance- og regnskabssager. Se også dagjournalen på de angivne datoer.

1830-38, s. 177-197

1. DBL, 1978 s. 325-26.
2. Dagjournal 1830 s. 6-15.
3. Dagjournal 1831 s. 63.
4. Rantzau-Breitenburgs erindringer s. 96-112 og 116-36.
5. Anordningen af 30. marts 1836 er trykt i sin helhed i Collegialtidende 1836 nr. 18, 1836 s. 273-81. Kongehusets deltagelse fremgår af dagjournalen for 1836 s. 47-58.
6. Dagjournalen 1836 s. 47-91.
7. I dagjournalen for 26. februar 1838 skriver foureren, at Hauch havde været svagelig nogle måneder og var død efter 7 dages sygdom. Bisættelsen foregik fra Staldmestergården. Her talte præsterne Brorson og Visbye, og en koral fremførtes af medlemmer af Frimurerforeningen og af Kjæden. Alle mandlige kongelige og fyrstelige tilstedeværende personer fulgte til fods kisten. I Holmens kirkes kapel foretog slotspræst Paulli jordpåkastelsen, og der blev fremført en kantate, skrevet af Oehlenschläger med musik af Zinck, af det kgl. kapel og teatrets sangere. Dagjournalen 1838 s. 22.

1838-39, s. 197-209

1. HMA I. N. nr. 34. Sager vedr. formælingen mellem Wilhelmine og Carl af Glücksborg, 1838. 1 pk. Sammesteds findes en korrespondanceprotokol vedr. formælingen, 1838, 1 bd.
2. Om storfyrstens besøg se dagjournalen 1838 s. 62-98.
3. Som bekendt red zar Peter op gennem Rundetårn, medens det var hans gemalinde, der kørte i en lille vogn.
4. Collegialtidende nr. 51 for 21/12 1835.
5. Dagjournal 1839 s. 134-41.

Kongens død og begravelse s. 210-229

1. Holten s. 88-89.
2. Trap, Erindringer I, 1966 s. 68.
3. PT 1982, 2, s. 148.
4. Dagbøger s. 9.
5. Dagbøger s. 9-11.
6. I hofmarskallatets arkiv findes naturligvis et meget omfattende materiale om kongens død og begravelse. Det drejer sig om dagjournalen 1838-40 s. 191-386 og navnlig II M, 1 og 3: Sager vedr. Frederik VI.s død og bisættelse. Indholdet

af disse pakker ligger til grund ved fremstillingen af nærværende afsnit, og der henvises kun een gang til dette materiale. Hvis oplysningerne bygger på andet kildemateriale, omtales det. Pakkerne indeholder først og fremmest korrespondancesager, men også originale forestillinger med påført kgl. resolution. Se også Fourerarkivet II nr. 15-17.

7. Tegning af P. C. Skovgaard. Frederiksborgmuseet.
8. Dagbøger s. 39.
9. Om prinsens modtagelse af faderen og besøg hos de andre medlemmer af kongefamilien se dagboger s. 46.
10. 12. jan. 1840 måtte den fungerende hofmarskal, grev Ahlefeldt, meddele, at Haxthausen var upasselig. Dagbøger s. 46.
11. Bøndernes foretræde fandt sted 11. febr. 1840. Se også dagjournalen.

Billedfortegnelse

Frederik VI. Maleri 1826 af C. W. Eckersberg. Katalog nr. 1612. Rosenborgsamlingen 2
Frederik VI. Maleri 1808 af F. C. Grøger. Katalog nr. 2150. Rosenborgsamlingen 12
Dronning Marie. Maleri 1808 af F. C. Grøger. Katalog nr. 2151. Rosenborgsamlingen 13
Frederik VI med familie i Frederikberg have. Akvarel af J. H. Senn. Kat nr. 1616. Rosenborgsamlingen 17
Prins Chr. Frederik. Litografi KB 19
Prinsesse Charlotte Frederikke. Litografi efter maleri af F. C. Grøger. KB 21
A. W. Hauch. Maleri 1833 af C. A. Jensen. Frederiksborgmuseet 33
Alfonso Yoldi. Litografi KB 41
A. C. Rantzau-Breitenburg. Litografi KB 43
Franz Bülow. Litografi KB 44
N. E. Balle. Stik af Lahde efter maleri af Jens Juel. KB 47
M. L. Liebenberg. Litografi KB 49
J. P. Mynster. Litografi efter maleri af C. A. Jensen. KB 50
J. S. Møsting. Maleri 1815 af F. C. Grøger. KBH universitet 75
Stik af residenspalæerne på Amalienborg. KB 80
Kongens soveværelse. Akvarel af Chr. F. Zeuthen. Frederiksborgmuseet 81
Frederiksberg slotshave. Akvarel 1809 af C. W. Eckersberg. Frb. 85
Det kinesiske lysthus. Farvelagt stik fra datiden Frb. 88
Vandfald i Frederiksberg have. Farvelagt tegning 1816 af H. Petersen Frb. 89
Kongesejlads på kanalerne. Tegning af Knud Gamborg KB 90
Fasangården. Frb. 92
Det gule Palæ. Foto c. 1865. Kunstakademiets Bibliotek 93
C. F. Hansen. Foto efter maleri. KB 94
Christiansborg slot med slotskirken. Litografi KB 98
Christiansborg slot mod Ridebanen. Litografi KB 99
Gottorp slot. J. P. Trap: Beskrivelse af hertugdømmet Slesvig II, 1864 108
Slottet i Kiel. Tegning af C. J. Rawert 1/9 1824. KB 110
Landgreve Wilhelm af Hessen-Kassel. Litografi KB 120
Landgrevinde Loise af Hessen-Kassel. Litografi KB 121
Prins Wilhelm af Hessen-Philipstahl. Litografi KB 124
Prinsesse Juliane. Litografi KB 125

Kroningen i Frederiksborg slotskirke. 4 stk. samtidige stik HMA I N. nr. 12 a-b *136-39*
Kongefamilien. Maleri 1821 af C. W. Eckersberg. katalog nr. 1619. Rosenborgsamlingen *143*
Frederik VI og arveprinsesse Caroline. Maleri af J. H. Senn Frederiksborgmuseet *147*
Louisenlund. Udat. kobberstik KB *148*
Paradepladsen i Rendsborg. Udat. farvelagt stik ca. 1840. KB *149*
Kgl. prosession over Kongens Nytorv. Maleri 1820 af C. A. Lorentzen. Katalog nr. 1638 Rosenborgsamlingen *151*
Biskop Fr. Münter. Litografi efter pastel af C. Hornemann. KB *152*
Sorø akademi. Litografi efter tegning af A. Ney KB *154*
Brockdorffs palæ (Amalienborg). Kobberstik KB *159*
Jørgen H. Koch. Litografi. KB *161*
Prinsesse Wilhelmine. Maleri af C. A. Jensen. Frederiksborgmuseet *164*
Prins Frederik. Maleri 1824 af C. A. Jensen. Fotograferne Weiss og Wichmann. Rosenborgsamlingen katalog nr. 1801 *165*
Arveprinsesse Caroline. Akvarel 1829 af L. Grünbaum. Katalog nr. 1614. Rosenborgsamlingen *170*
Arveprins Ferdinand. Akvarel 1829 af L. Grünbaum. Katalog nr. 1613 Rosenborgsamlingen *171*
Glüksborg slot. Stentryk 1835 af F. F. Fritz. KB *180*
Ungdomsportræt af prins Christian (IX). Litografi KB *183*
Prins Frederik (VII). Maleri 1833 af J. F. Møller. Jægerspris *184*
Prins Christian Frederik. Litografi KB *188*
Prinsesse Caroline Amalie. Litografi efter stik af Clemens KB *189*
Grundplaner af fløj af Kiel slot. Tegninger af Jørgen H. Hoch. HMA I N nr. 14 *196*
Hertug Carl af Glüksborg. Litografi. KB *198*
Hofmarskal Haxthausen. Kobberstik. Frederiksborgsamlingen *200*
Plan over prinsesse Wilhelmines bryllupsarrangement i riddersalen på Chr. VII.s palæ 1838. HMA. Dagjournalen 19. maj 1838 *201*
Livkirurg Chr. Fenger. Litografi. KB *209*
Side af avisen »Dagen« 3/12 1839. HMA II M. *213*
Fru Frederikke Dannemand. Litografi KB *215*
Frederik VI på »lit de parade«. Maleri af S. P. I. Schack. Katalog nr. 1912. Rosenborgsamlingen *217*
Frederik VI på dødslejet. Tegning af P. C. Skovgaard. Frederiksborgmuseet *218*
Sjællandske bønder bærer kongens lig til domkirken. Maleri af H. Hammed. Katalog nr. 1913 Rosenborgsamlingen *227*

Personregister

Abildgaard, Nicolai (1743-1809) kunstmaler *83*
Abildgaard, P. C. (1740-1801) veterinær *28*
Abramowitz, oldfrue, Kiel *111*
Adler, J. G. (1784-1852) kabinetssekretær *214*
Ahlefeldt-Laurvigen, C. F. C. (1793-1871) hofchef *195, 214, 225, 228, 240*
Alexander II (1818-81) zar af Rusland *77, 203*
Alexander III (1845-94) zar af Rusland *203*
Andersen, H. C. (1805-75) forfatter *228*
Andresen, Peter C. U. (død 1854) chatoldkassekasserer *53*
Astrup, A. W., søn af Mette Astrup *177*
Astrup, Mette Marie (1760-1834) skuespillerinde *32, 177*
Augusta (1823-89) prinsesse af Hessen *207, 226*

Balle, Nic. E. (1744-1816) kgl. konfessionarius, biskop *46f., 51, 117, 119, 122, 135f., 136f., 152*
Bang, Ole (1788-1877) universitetsrektor *228*
Bardenfleth, Carl (1780-1855) major, lærer for prins Frederik *157*
Bardenfleth, C. E. (1807-57) justitsminister *157*
Bardenfleth, J. F. (1773-1833) hofchef *157*
Bargum, Fr. (f. 1733) tømmerhandler, København *91f.*
Bastholm, Hans (1740-1819) præst *51*
Bay, Rud. (1791-1856) kammermusikus *31*
Bechmann, Jørgen Fr. (død 1853) palæforvalter (Brockdorff) *195*
Bentheim-Steinfurt, Ludvig (1787-1876) prins af *224*
Bernadotte (1763-1844) fransk marskal *112f., 118*
Bernstorff, Chr. G. (1760-1835) udenrigsminister *9*
Bevern-Braunschweig-Lauenborg, enkehertuginde af *139*
Bille, Steen (1751-1833) admiral, gehejmestatsminister *130*
Bissen, H. V. (1798-1868) billedhugger *216*
Bjørn, Chr. (død 1816) fuldmægtig i hofstuen *55*
Bodendick, Johan Chr. (død 1818) kirurg *52*
Bodewaldt, Wilh. Ludvig, hofkonditor *64*
Bombelles, Adelaide (Ida) f. Brun (1792- 1857) gift med østrigsk minister L. P. Bombelles *140*
Bombelles, L. P. (1780-1843) østrigsk minister i København *140*

Bonsac, I. N. (død 1853) slotsforvalter, Frederiksberg *88*
Both, Chr., fasanmester, Fredensborg *107*
Bournonville, August (1805-70) balletmester *207*
Boye, C. J. (1791-1853) præst, digter *191*
Brandis, Joachim D. (1762-1845) hofmedikus *52f.*, *207*, *211*
Bredal, Iver (1800-64) koncertmester og harpespiller *30*
Brockenhuus, Henrik (1720-1803) amtmand *35*
Brorson, Chr. Fred. (1768-1847) sognepræst *239*
Brun, Constantin (1746-1836) storkøbmand *118*
Bruun, N. T. (1778-1822) forfatter *119*
Bræstrup, Cosmus (1789-1870) politidirektør *225*
Buchwaldt, Peter M. J. (1754-1825) overkammerjunker *131*
Bull, Ole (1810-80) norsk violinist *205*
Busky, Carl Fr. (død 1808) grosserer, København *92*
Bülow, Frantz Christopher (1769-1844) generaladjudant f. hæren *44*, *46*
Baastrup, Martin (død 1841) slotsforvalter, Charlottenlund *104*

Calmette, Charles Louis de Bosc de la (1750-1811) overkammerjunker *42*, *112*
Carl (1744-1836) landgreve af Hessen-Kassel, statholder *11*, *24*, *27*, *108f.*, *118*, *140*, *148*, *182*
Carl (1813-78) hertug af Glücksborg *18*, *25*, *109f.*, *179*, *193-95*, *198*, *201*, *204*, *207*, *223f.*, *226*
Caroline (1793-1881) arveprinsesse *11*, *14-18*, *23f.*, *27*, *38*, *83*, *86*, *89*, *93*, *95*, *106*, *112*, *117*, *126*, *128*, *130*, *133*, *142f.*, *145-48*, *156*, *161f.*, *168-70*, *172-77*, *181f.*, *193*, *205*, *207f.*, *210*, *224*, *226*, *232*, *237*
Caroline Amalie (1796-1881) gift med prins Chr. Frederik *22*, *132*, *138*, *189*, *199*, *206*, *211*
Charlotte (1789-1864) datter af arveprins Frederik *23*, *115f.*, *119-23*, *142*, *166*, *204*, *206*, *224*, *237*
Charlotte Frederikke (1784-1840) gift med prins Chr. Frederik *19*, *21f.*, *27*, *57*, *115*, *118f.*, *157*, *165*
Christensen, Jens (død 1830) husfoged, Koldinghus *100*, *108*
Christensen, Jens Magnus (død 1877) palæforvalter, Amalienborg *84*
Christensen, Joh. Aug. (død 1878) fuldmægtig i hofforvaltningen *57*, *63*
Christian V (1646-99) dansk konge *151*
Christian VI (1699-1746) dansk konge *153*
Christian VII (1749-1808) dansk konge *9f.*, *11*, *24*, *45*, *86*, *112f.*, *131*, *134*, *146*, *148f.*, *214*, *229*
Christian VIII (1786-1848) dansk konge *39*, *96*, *211-14*, *216*, *218*, *220-26*, *228f.*
Se også: Christian Frederik

Christian (1776-1814) prins af Hessen- Kassel *16f., 24, 95, 126-28, 132, 162, 168, 237*
Christian (1818-1906) prins af Glücksborg *121f., 180, 183, 199, 204*
Christian August (1798-1869) hertug af Augustenborg *26, 139, 173, 181, 199*
Christian Frederik (1786-1848) søn af arveprins Frederik *18-24, 26f., 94, 104f., 108f., 115-18, 122f., 129f., 132f., 138, 140, 150, 153, 157f., 165, 181, 186, 188, 199, 207, 211.* Se også Chr. VIII
Cirsovius, L. E. (død 1864) officer, Koldinghus *108*
Classen, J. F. (1725-92) general, industridrivende *24*
Clausen, H. G. (1759-1840) stiftsprovst, København *150, 154*
Clausen, H. N. (1793-1877) teologisk professor *192*
Clausen, Marie (1798-1851) arveprins Ferdinands elskerinde *172*
Clausen, Marie Frederikke (1826-86) datter af arveprins Ferdinand *172*
Clausen, Vilhelmine Ferdinandine, datter af arveprins Ferdinand *172*
Colsmann, Johs. (1771-1830) hofkirurg *52*

Dagmar (1847-1928) dansk prinsesse, russisk kejserinde *203*
Dahl, Vilhelm B. (1794-1860) prokurator *59*
Dahlhoff, J. B., hofguldsmed *216*
Dannemand, Frederik Vilhelm (1813-88) greve *145, 232*
Dannemand, Frederikke Benedikte (1790-1862) Frederik VI.s elskerinde *14, 87, 95, 127, 210f., 215, 231f.*
Desirée (1777-1860) svensk dronning *118*
Drejer, Joachim Lund (1792-1853) hofmedikus *53*
Drewsen, J. C. (1777-1851) industridrivende *221*
Duncan, Hartvig (1774-1853) hofkasserer *32, 58f., 76, 95, 167, 175, 238*
Du Puy, Edouard (1770-1822) sanger og komponist *30*
Døllner, Sophus M., opsynsmand i Søndermarken *91*

Engel, Peter Chr. (død 1828) slotsforvalter, Fredensborg *107*
Engelstoft, Laurits (1774-1851) historiker *216*
Engelstrøm, Hans Lassen, mundskænk *63*
Ewald, Carl (1789-1866) officer, bibliotekar *51, 158, 186*

Falck, Niels (1784-1850) juridisk professor, Kiel *111*
Faster, August J., engelsk gesandt *140, 155*
Feddersen, Josias (1787-1841) kabinetssekretær *53*
Fenger, Andreas Chr. (1773-1845) hofkirurg *52f., 182, 192, 209f.*
Ferdinand (1791-1863) arveprins *18, 23, 27, 95, 115, 119, 123, 131, 133, 145f., 151, 153, 156, 161, 169-72, 174-76, 182, 193, 204f., 207, 210f., 223f., 228*

Ferdinand VII (1784-1833) konge af Spanien *42*
Frederik V (1723-66) dansk konge *134, 151, 153, 214*
Frederik VIII (1843-1912) dansk konge *204*
Frederik IX (1899-1972) dansk konge *159*
Frederik (1753-1805) arveprins *121, 171*
Frederik (1771-1845) feltmarskal, statholder, landgreve af Hessen- Kassel *24, 27, 108, 112, 173, 182, 186, 204*
Frederik (1808-63) søn af prins Christian Frederik *18, 21f., 27, 45, 51, 105, 115, 140, 142, 145, 150, 156-60, 164- 66, 181, 184-87, 199, 222-24, 228*
Frederik (1814-85) prins af Glücksborg *199*
Frederik Christian II (1765-1814) hertug af Augustenborg *25, 34, 132, 141, 189*
Frederik Emil (1800-65) hertug af Augustenborg (Nør) *26, 139, 173, 181, 199*
Frederiksen, Mathias (1790-1858) birkedommer *222*
Friess, Wilhelm (død 1884) slotsforvalter, Rosenborg *101f.*
Frølich, Johan (død 1828) palæforvalter, Roskilde *101*
Frølich, Johs. F. (1806-60) koncertmester, komponist *30, 207*
Funch, Peter Ferdinand (1789-1859) koncertmester *30*
Funck, Hans Fred. (død 1869) køkkenmester *62*

Galleotti, Vincenzo (1735-1816) balletmester *30, 32*
Gamborg, Knud (1828-1900) tegner *90*
Gamroth, J. L., blomstermaler *169*
Giedde, Adam, slotsforvalter, Frederiksborg *105f.*
Giesemann, Johan H. W. (1769-1819) hofkirurg *52*
Grimserud, E. L. (død 1841) køkkenskriver *62*
Grundtvig, N. F. S. (1783-1872) præst *144*
Grüner, garnisonspræst, Helsingør *107*
Grønsund, Hans Chr. P. (død 1866) fuldmægtig i sølvkammeret *63*
Gustav III (1746-92) svensk konge *141, 162*
Gylich, Geert S. (død 1872) slotsforvalter, Frederiksborg *105*
Gynther, Peter G. (død 1864) fuldmægtig i hofstuen *56f.*

Hald, sognepræst *226*
Hald, Peter (død 1828) kælderskriver *63*
Hansen, C. F. (1756-1845) arkitekt *94-96, 99f., 127, 151, 153, 162*
Hansen, Ernst F., slotsgartner, Gottorp *109*
Hansen, Hans Petersen (død 1852) kammerfourer *61f.*
Hansen, Isach (død 1852) slotsforvalter, Christiansborg *99*
Hansen, Louise, oldfrue, Rosenborg *64*
Harald Klak, dansk oldtidskonge *96*

Harsdorff, C. F. (1735-99) arkitekt *94, 151*
Hartmann, J. P. E. (1805-1900) komponist *228*
Hauch, A. W. (1755-1838) overhofmarskal *14, 18, 28f., 31-40, 55-58, 60-74, 76f., 84, 86f., 89, 91, 95, 101-109, 111, 113, 115f., 118f., 122, 127, 130f., 134, 136, 140f., 144f., 150, 153, 155, 158-60, 162f., 167f., 172f., 177, 181, 186f., 191, 193, 195, 197, 200, 230f., 234-36, 239*
Hauch, Carsten (1790-1872) digter *235*
Hauch, Vibeke f. Brockenhuus (1764-1830) gift med A. W. Hauch *35f., 177*
Haxthausen, Chr. Ove (1777-1842) greve, hofmarskal *37-39, 63, 77, 89, 95, 177, 197, 200f., 211, 214, 216, 219f., 222, 228-30, 235, 240*
Haxthausen, Fred. Wilh. Aug. (1806-89) staldmester *45, 235*
Haxthausen, G. C. (1732-1802) greve, gehejmestatsminister *37*
Heiberg, J. L. (1791-1860) digter *167, 169, 206f., 225*
Henrichsen, Chr. Fred. (død 1813) hofbager *64*
Hintzpeter, J. B. (død 1824) slotsforvalter, Horsholm *104*
Hoffgaard, Andreas (død 1865) vinkyper *63*
Holbøll, Fred. Ludvig (1765-1829) gartner i Botanisk have m.m. *106*
Holm, Adolph S. (død 1856) exam. jur., hofkasserer *59*
Holst, H. P. (1811-93) forfatter *228*
Holstein, Ernst Fred. (død 1883) adjudant hos prins Frederik *187*
Holstein, Frederik Conrad (1771-1853) hofmand, teaterdirektør *32, 45*
Holten, Chr. Fred. (1817-98) officer, memoireforfatter *210*
Hornbech, Chr. B. (1772-1855) hofbygmester *216*
Hornemann, Claus F. (1751-1830) teologisk professor *150*
Hornemann, Jens W. (1770-1841) professor i botanik *103*
Høegh-Guldberg, Frederik (1771-1852) forfatter *16, 150, 166, 169*
Høirup, Niels Christiansen (død 1858) sølvpop *63*
Høpp, J. P. (1782-1847) kancellideputeret, generalprokuror *38*
Høyen, N. L. (1798-1870) kunsthistoriker *34f.*

Ibsen, Fred. Julius (død 1834) kammerfourer *61f.*
Ibsen, Ib Petersen (1801-62) anatom *218*
Ibsen, Jens (død 1818) kammerfourer *61*
Ingemann, B. S. (1789-1862) digter *220*
Ingrid (f. 1910) dansk dronning *159*
Irminger, Carl Ludvig (1802-88) løjtnant, adjudant hos prins Frederik *186*
Ivan (død 1740) russisk tronfølger *119*

Jansen, Amalie (død 1858) oldfrue, Christiansborg vaskeri *64*
Jansen, H. K. (død 1822) fuldmægtig i hofstuen *55, 64*

Jardin, Nic.-H. (1720-99) fransk arkitekt *91*
Jensen, organist ved St. Petri kirke *192*
Jensen, Chr. (død 1829) hoffourer *62*
Jensen, Christopher (død 1862) materialforvalter, Christianborg *99*
Jensen, Louise, oldfrue, Rosenborg vaskeri *64, 235*
Jensen, Peter (død 1819) hoffourer *62*
Jessen, Peter C. (1772-1830) kabinetssekretær *53*
Jochumsen, Hans, forpagter af Roskilde Hvile *229*
Josty, Anton, konditor, Frederiksberg *87*
Juliane (f. 1773) datter af Carl af Hessen, abbedisse, Itzehoe *24, 181f.*
Juliane (1788-1850) datter af arveprins Frederik *23, 101, 115f., 122, 124- 26, 133, 142, 157, 206, 224*
Juliane Marie (1729-96) enkedronning *118, 229*
Jürgensen, Frederik (1787-1843) hofurmager *126*
Jørgensen, David, palægartner, Amalienborg *86*

Kardorff, Aug. N. C. (1756-1820) officer *130*
Kierulf, Jørgen (1757-1810) professor, teaterdirektør *32*
Kirkerup, Andreas J. (1749-1810) arkitekt *88*
Klingberg, Henrik (1774-1835) læge *35*
Knudsen, Rasmus (død 1824) opsynsmand i Søndermarken *91*
Knuth, Frederik Chr. (1787-1852) stiftamtmand *228*
Koch, Jørgen H. (1787-1860) hofbygmester *158-61, 173, 186f., 195-97, 204, 216, 220, 222*
Kroll, Johan Georg (død 1819) palæforvalter, Amalienborg *83*
Kuhlau, Fred. (1788-1832) komponist *31, 150, 167, 169*
Kuntzen, Friedrich L. A. (1761-1817) kapelmester, komponist *30, 119, 136*
Kaas, Fred. Jul. , (1758-1827) kancellipræsident *120f., 132*

Laan, Jac. Andreas (død 1844) hofkantor *52*
Larsen, Chr. (død 1834) sølvpop *63*
Lau, Johan Christopher, slotsforvalter, Gottorp *109*
Lavoisier, Antoine (1743-94) fransk kemiker *28*
Lem, Peder M. (1758-1828) violinvirtuos *30*
Levetzau, J. G. (1782-1859) hofmand *214*
Liebenberg, M. L. (1767-1828) kgl. konfessionarius *46, 49, 51, 117, 153, 162f., 166*
Linde, Georg (1789-1847) officer *180*
Linde, Johan Gabriel (1781-1864) kasserer f. partikulærkassen *53*
Lindegaard, Peder (1758-1832) slotsgartner, Rosenborg *89, 102f., 160*

Lindholm, Hans (1757-1821) søofficer *46*
Linstow, Christopher H. (1740-1823) overforstmester *45*
Louise (1750-1831) landgrevinde, Gottorp *11, 24, 27, 179*
Louise (1817-98) prinsesse af Hessen- Kassel *119-22, 204, 226*
Louise Augusta (1772-1843) Frederik VI.s halvsøster *25, 27, 132, 138, 189*
Louise Caroline (1789-1867) hertuginde af Glücksborg *24f., 179f., 194, 199, 203*
Lund, Andreas (1772-1832) hofmedikus *53*
Luther, Martin (1483-1546) reformator *150*

Maase, Fred. Anthon v. d. (1773-1821) staldmester *45*
Maes, Conrad H., landfysikus *181*
Magens, Boye (1748-1814) arkitekt *79*
Malling, Ove (1742-1829) kgl. historiograf, gehejmestatsminister *48, 51, 130, 150*
Malling, Peder (1781-1865) arkitekt *153, 191*
Mansa, Chr. Ludvig (død 1833) slotsgartner, Fredensborg *107*
Mansa, Johan Ludvig (1740-1820) slotsforvalter og -gartner, Fredensborg *106*
Marie (1767-1852) dansk dronning *10f., 13-17, 25, 27, 82, 87, 89, 112, 115-18, 122, 128-33, 135f., 138f., 141-45, 155f., 163, 173, 178, 183, 185, 191, 193, 199, 203, 206-08, 210f., 215, 219, 223, 226, 230, 232*
Moltke, Adam Gottlob (1710-92) lensgreve, overhofmarskal *37*
Moltke, Chr. Fred. (1736-71) greve, overhofmarskal *37*
Moltke, Ehrenreich Chr. (død 1864) gesandt *160*
Moltke, Frederik (1754-1836) gehejmestatsminister *129*
Moltke, J. G. (1746-1818) overkammerherre, gehejmestatsminister *40, 129, 135*
Moltke, Otto (1770-1835) gehejmestatsminister *212*
Mozart, Wolfgang A. (1756-91) østrigsk komponist *30*
Müllertz, Camillus (1804-75) regimentskirurg *210, 218*
Münster, Niels Olaus (død 1859) amtsforvalter, Roskilde *216*
Münter, Balthazar (1794-1867) hofpræst *52, 199*
Münter, Friedriech (1761-1830) biskop *34, 52, 96, 107, 131, 150, 152-54*
Mynster, I. P. (1775-1858) kgl. konfessionarius, biskop *46, 50-52, 166, 190-92, 219, 225, 228*
Mørch, Otto J. N. (1790-1842) gartner, København *103*
Møsting, J. S. (1759-1843) finansminister *32, 74f., 129f., 168, 212*

Nagel, Carl Ludvig, oberst, slotsforvalter, Kronborg *107*
Nagel, Vilh., slotsgartner, Gottorp *109*
Napoleon (1769-1823) fransk kejser *16, 46, 113, 123, 125, 131*
Neiiendam. Robert (1880-1966) teaterhistoriker *32*

Nielsen, Andreas, grosserer, filantrop, København *35*
Nielsen, Mogens (død 1828) hofrevisor *53, 56f., 62, 72, 132*
Nielsen,, Ole (død 1839) mundskænk *63*
Normann, Carl Fred. (1798-1856) birkedommer *222*
Norup, Nic. Chr. (død 1856) bygningsforvalter, Christiansborg *99*
Nyerup, Rasmus (1759-1829) professor *34*

Oehlenschläger, Adam (1779-1850) digter *32, 87, 191f., 216, 228, 239*
Oehlenschläger, Joachim C. (1748-1827) slotsforvalter, Frederiksberg *87f.*
Ohlsen, Frederik (død 1855) slotsforvalter, Charlottenlund *104*
Olsen, Carl Bernhard (død 1839) palæforvalter, Roskilde *101*
Olsen, Søren, borgerstuesvend, Amalienborg *84*
Oscar (1799-1859) svensk kronprins *118, 155*
Osten, Johs. Chr. (1791-1872) birkedommer *224*
Otzen, Frederik (død 1816) palæforvalter, Roskilde *101*
Overskou, Thomas (1798-1873) teaterhistoriker *206*

Paulli, Just V. (1809-65) slotspræst *52, 199, 239*
Peter (1672-1725) russisk zar *239*
Petersen, Jens Peter (død 1848) slotsgartner, Rosenborg *102*
Petersen, Jørgen (død 1858) hoffourer *62*
Petersen, Peter (1754-1826), slotsgartner, Frederiksberg *88f.*
Prinzlau, Fred. Chr. (død 1832) kontorchef ved teatret *32*

Qvistgaard, Johan Th. (død 1847) slotsforvalter, Fredensborg *107*

Rahbek, Knud Lyhne (1760-1830) forfatter *32*
Rantzau-Breitenburg A. P. (1773-1845) greve, memoireforfatter *45, 158, 185f.*
Rasbeck, Johan Peter, fuldmægtig i fourerkontoret *61*
Rasch, Johan H., palægartner, Amalienborg *86*
Rasmussen, Erik, slotsforvalter og gartner, Marienlyst *107*
Rasmussen, Louise (1815-74) balletdanserinde *185, 187*
Reinhardt, Johan (1776-1845) zoolog, museumsmand *34*
Reventlow, Cay (1753-1834) greve, gehejmestatsminister *34*
Reventlow, Chr. Ditlev (1748-1827) lensgreve, rentekammerpræsident *34*
Roepstorff, Carl Gustav, staldmester *45, 131*
Roepstorff, Fred. Chr. Aug. (1768-1848) staldmester *45*
Rothe, Carl Adolph (1767-1834) søofficer *46, 155*
Rothe, Chr. (1770-1852) rentekammerkommitteret *103f.*
Rothe, Rudolph (1802-77) slotsgartner, Fredensborg *107*

Rüppel, Johann Conrad, slotsforvalter, Gottorp *109*
Ryberg, Niels (1725-1804) storkøbmand *62*

Sames, Carl Erich (1754-1828) oberstløjtnant, teaterdirektør *32*
Sand, Jens Nielsen (død 1843) palæforvalter, Kalleboderne *100*
Saxtorph, Sylvester (1772-1840) læge *207, 210f.*
Schall, Claus (1757-1835) kapelmester *30, 163*
Schebel, Johs., slotsforvalter og gartner, Marienlyst *107*
Scheel, Poul (1773-1811) hofmedikus *53*
Schimmelmann, Ernst (1747-1831) greve, finansminister *34, 129*
Schiødte, Søren (1782-1836) slotspræst *51*
Schiønberg, Jørgen (1782-1841) hofmedikus *53*
Schmalzer, gæstgiver, København *126*
Schnitger, Nicolai (død 1834) opsynsmand i Søndermarken *91*
Schou, Jørgen Chr. (død 1859) fuldmægtig i hoffourerkontoret *61*
Schoubye, Andreas (død 1847) hofskriver *55, 57, 59, 102*
Schouw, J. F. (1783-1852) professor i botanik *104*
Schulenburg, Georg L. (1756-1828) generalmajor *131f.*
Schäffer, Adam Gotlob (død 1865) skovrider, Hørsholm *104*
Schäffer, Martin G. (død 1830) plantageinspektør, Hørsholm *104*
Schønberg, Hans Henrik (1785-1845) hofinspektør og ekspeditionschef *38, 53, 56-59, 102-04, 167, 175, 187, 205*
Schønheyder, Ulrich A. (1775-1858) orlogskaptajn *186*
Scribe Eugène (1791-1861) fransk dramatiker *206*
Sehested, Ove Ramel (1757-1838) gehejmestatsminister *129f.*
Sehestedt, Christopher Fr. (død 1833) overforstmester *45*

Siboni, Joseph (1780-1839) dir. f. syngeskolen, koncertsanger *30*
Sofie Frederikke (1758-94) gift med arveprins Frederik *229*
Sommer, Christopher (død 1854) slotsforvalter, Rosenborg *102*
Sonnin, arkitekt, Hamborg *194*
Sophia Magdalena (1746-1813) svensk dronning *141, 162*
Spir, Peter (død 1841) hofskriver *55, 57*
Sporon, Poul Egede (1795-1854) kammeradvokat *59*
Stemann, Poul Chr. (1764-1855) kancellipræsident *206*
Stephansen, Hans (død 1851) Holmens chef *193*
Stouenberg, Frederik, fuldmægtig, Rosenborg *102, 105*
Stouenberg, Iver (død 1834) fuldmægtig, Rosenborg *101*
Suenson, Jean A. (død 1840) søofficer *225*
Sørensen, Mathias, fuldmægtig i hofkassen *58, 60, 105*

Tauber, Erich G. (1782-1854) direktør for Sorø akademi *153*
Tavast, baron, svensk gesandt *140*
Teisner, Chr. Fred. (død 1871) slotsgartner, Frederiksborg *106*
Thomsen, Chr. Jürgensen (1788-1865) museumsmand *34f.*
Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) billedhugger *191, 207*
Thaarup, Thomas (1789-1821) digter *136*
Tiemroth, Chr. (1766-1840) koncertmester *30*
Tobiesen, Fred. W. (1796-1867) officer *54*
Tofte, Anna Hedvig (død 1845) oldfrue, Christiansborg vaskeri *64*
Top, Johan Wilh. (død 1821) kammerfourer *61*
Trap, J. P. (1810-85) sekretær i kabinetssekretariatet *211*
Trübe, L., slotsforvalter og haveinspektør, Kiel *111*
Tscherning, A. F. (1795-1874) officer *102*
Tscherning, Eilert (1767-1832) officer *102*

Uldall, Johan J. (1777-1837) søofficer *46*

Visbye, Carl Holger (1801-71) præst *239*
Voigt, Marcus M. (1757-1813) slotsforvalter, Frederiksberg *87*

Waltersdorff, Emil Fred. (1755-1820) generalpostdirektør, teaterchef *31*
Warnstedt, Hans Wilh. (1741-1817) hofmand *42, 131*
Weber, Carl Maria (1788-1826) tysk komponist *181*
Weinwich, Niels Henrik (1755-1829) bibliotekar *51*
Westergaard, Jens, kgl. kammertjener *54, 210f.*
Wexschall, Johs. T. (død 1844) palæforvalter, Amalienborg *84*
Weyse, C. E. F. (1774-1842) komponist *30, 166, 169, 191, 216, 228*
Wilhelm (1785-1831) hertug af Glücksborg *24f., 27, 139, 173, 179f., 183, 198*
Wilhelm (1786-1834) prins af Hessen- Philipsthal, chef f. landkadetakademiet *23, 122, 124- 25*
Wilhelm (1787-1867) landgreve af Hessen- Kassel, Københavns kommandant *23, 115, 119f., 131, 153, 204, 212, 228*
Wilhelmine (1808-91) datter af Frederik VI *11, 14-18. 25, 27, 39, 45, 77, 79, 83, 86, 89, 96, 106, 109f., 112, 130, 133, 142f., 145f., 148, 153, 156, 159-61, 163-65, 168, 181f., 184-87, 193, 197f., 201-05, 207, 223f., 226, 228, 232*
Winge, Hans (død 1826) palæforvalter, Kalleboderne *100*
Winsløw, Kirstine, oldfrue, Frederiksborg *105*
Winsløw, Lars (død 1826) køkkenskriver *62*
Withusen, Carl Christopher (1778-1863) hofkirurg *52f.*
Wolff, Carl Adolph (død 1854) slotsgartner, Frederiksborg *89f., 236*

Wulff, P. F. (1774-1847) søofficer *46*
Würtz, Carl Friedrich (død 1829) hofkonditor *64*
Würtz, Chr., konditor, søn af C. F. Würtz *64*

Zahle, Ernst (1797-1837) slotspræst *52*
Zeuthen, Chr. (1812-96) kunstmaler *82, 236*
Zinck, Johan Wilh. (1770-1851) hoforganist, komponist *31, 52, 239*

Yoldi, Alphonso (1764-1852) overkammerjunker *41f., 45, 177, 205*

Ørsted, A. S. (1778-1860) generalprokurør *38*
Ørsted, H. C. (1777-1851) fysiker *155*
Ørtel, Chr. (død 1808) palæforvalter, Amalienborg *83*
Østrup, Jens (død 1834) mundskænk *63*

Harald Jørgensen

En enevoldskonges hofholdning

Studier over livet ved Frederik IV.s hof
1808-39

Typografi: Poul Kristensen
Skriften er Abrams Venetian
Trykt hos
Poul Kristensen Grafisk Virksomhed A/S

Poul Kristensens Forlag ApS
Nr.Vejenvej 8, 7400 Herning

ISBN 87-7851-106-2